

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CUMHURİYET DÖNEMİ YENİÇAĞ TARİHİ
ARAŞTIRMALARINDA AVRUPA'NIN YERİ VE ÖNEMİ**

Neslihan ÜNAL

Danışman

Yard. Doç. Dr. Mustafa DAŞ

2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Dönemi Yeniçağ Tarihi Araştırmalarında Avrupa’nın Yeri ve Önemi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

26 / 6 / 2006

Adı SOYADI

Neslihan Ünal

İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün/...../..... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göreAnabilim/ Anasanat Dalı yüksekisans/doktora öğrencisi' ninkonulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin..... olduğuna oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No: Konu Kodu: Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının
Soyadı: ÜNAL

Adı: Neslihan

Tezin Türkçe Adı: Cumhuriyet Dönemi Yeniçağ Tarihi Araştırmalarında Avrupa'nın Yeri ve Önemi

Tezin Yabancı Dildeki Adı: The Place and Importance of Europe in Republican Period New Age History Studies

Tezin Yapıldığı

Üniversitesi: Dokuz Eylül

Enstitü: Sosyal Bilimler

Yıl:2006

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı:154+XV

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı:208

Sanatta Yeterlilik:

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Yard. Doç. Dr.
Ünvanı:

Adı Mustafa
Adı:

Soyadı DAŞ
Soyadı

Türkçe Anahtar Kelimeler:

1-Yeniçağ Avrupa Tarihi

2-Avrupa

3-Yeniçağ

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1-New Age European History

2-Europe

3-New Age

Tarih:26.6.2006

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum Evet

Hayır

ÖNSÖZ

Türkiye’de tarihçilik alanında, modern tarih yazımındaki gelişmelerin etkisiyle önemli ilerlemeler yaşandı. Bu ilerlemeyi, tarih araştırmalarında ele alınan konulardaki çeşitlilikte görmek mümkündür. Ancak Türkiye’de tarih yazımı, araştırma faaliyeti adına, daha ziyade Türk tarihi ile sınırlı kalan bir alan görünümündedir. Özellikle de yeniçağı kapsayan tarih araştırmaları Osmanlı Devleti tarihi dışında yetersiz bir düzeydedir.

Tez çalışmam, Cumhuriyet dönemi yeniçağ tarihi araştırmalarında Avrupa’nın yeri ve önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu konuyu ele almamın sebebi ise; Osmanlı Devleti tarihine göre gerekli gelişimi gösterememiş Avrupa tarihine dikkati çekmektir. Bu alanda çalışmanın gerekliliğini vurgulayan tezimin ileriye dönük hedefi ise; Avrupa tarihi üzerine yapılan çalışmaların artmasıyla, karşılaştırmalı tarih ve evrensel tarih anlayışı adına tarihçiliğe katkıda bulunmaktır. Bu yönüyle tez çalışmam, Yeniçağ tarihçiliği adına bu alana dikkati çeken ilk araştırmadır. Bu ilk olma özelliği beraberinde bir takım zorlukları da getirmektedir. Çalışmam boyunca model alabileceğim veya bize ilham kaynağı olabilecek hiçbir araştırmaya rastlayamadım. Bu bakımdan araştırmamın eksiklikleri veya geliştirilmesi gereken noktalarını saptayabilmek benim için başlı başına bir sorun oldu. Bununla birlikte tezimdaki her tespitin özgün olduğunu iddia etmek gibi bir yaklaşım içinde olmadığımı da belirtmek zorundayım. Bütün bu hususları dikkatte alarak, bir ilk özelliği taşıyan çalışmamdaki mevcut ve olası eksikliklerin hoşgörüyü karşılanması ve eleştirilerin bu çalışmanın daha da geliştirilmesinde katkı sağlayacağını unutulmaması beklentisinde olduğumu belirtmeliyim.

Tezimin hazırlanma sürecinde ilgi ve desteğini benden esirgemeyen danışmanım Yard. Doç. Dr. Mustafa DAŞ’a teşekkür ederim. Aynı şekilde bilgi ve tecrübeleriyle manevi desteklerini her zaman hissettiğim Yard. Doç. Dr. Hakkı UYAR ve Yard. Doç. Dr. Nedim YALANSIZ’a teşekkürü bir borç biliyorum.

Yüksek Lisans ders aşamasında kazandığım dostlarım ve tez aşamasında aynı süreci birlikte paylaştığım mesai arkadaşlarım Araş. Gör. Gülsüm TÛTÛNCÛ ESMER'e ve Araş. Gör. İlker SEVER'e teşekkürler. Ve son olarak şü satırları yazmama sebep aileme, her şekilde yanımda oldukları için teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışma, Cumhuriyet dönemi yeniçağ tarihi araştırmalarında Avrupa'nın yeri ve önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın özünü, gerek tarihçilik adına gerekse tarih öğretimi adına bu alana olan ilgi ya da ilgisizliğin tespit edilmesi oluşturmaktadır.

Tarih, modern tarih çalışmalarındaki gelişim ile çehresi ve alanı genişleyen bir bilim haline geldi. Ülkemizde Osmanlı tarihçiliğinin ağırlıklı bir yere sahip olduğu yeniçağ tarihi araştırmaları ise, evrensel tarih anlayışıyla uyum adına Avrupa tarihi konusunda yetersiz düzeydedir. Bu yüzden İlişkiler ve sefaretnameler üzerinden işlenen Avrupa tarihi, senkronize tarih bilgisi ve karşılaştırmalı tarih anlayışı gereği gündeme getirilmesi gereken bir konudur.

Başlangıçta %70 oranındaki dünya tarihinin 1930'lar itibariyle azalan yeri, günümüzde % 5 oranındadır. Evrensel tarih anlayışı ile uyumlu bir tarih ve tarih öğretimi için yeniçağ Avrupa tarihinin de gerek araştırmalardaki gerekse tarih öğretimdeki yeri ve önemi arttırılmalıdır. Bu gerekliliği ortaya koymak için çalışmamda üniversitelere, akademik çalışmalara, tercüme faaliyetlerine, ortaöğretime ve kurum faaliyetlerine değindim.

Konunun bir başka boyutu ise yeniçağ Avrupa tarihine olan ilgisizliğin nedenleridir. Bu nedenlerin ortadan kaldırılması ve AB sürecindeki Türkiye için bu alanda çalışmanın gerekliliği vurgulanmalıdır. Bu, Osmanlı tarihi ve yeniçağ Avrupa tarihinin birbirinden farklı iki tarih olarak ele alınmasını ortadan kaldırmak için önemlidir. Aynı şekilde Avrupa'yı incelerken konu olarak seçilen keşifler, Rönesans-Reform ve siyasi ilişkiler içine sıkıştırılan Avrupa tarihi, farklı boyutlarıyla da Türk tarihçiler tarafından araştırılmalıdır. Nitekim bu çalışmanın esasını Osmanlı tarihi yanında yeniçağ Avrupa tarihinin de incelemelerde gerekli yeri almasına dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Yeniçağ Avrupa Tarihi, Avrupa, Yeniçağ

ABSTRACT

This work aims to present the place and importance of Europe in Republican Period New Age History studies. The work is based on the determination of interest or lack of interest in this subject both in the name of our historianship and our teaching of history.

History has become an enlarging science with the development in modern history studies. However, in our country, new age history studies which consist mostly of Ottoman historianship is insufficient in the subject of European history to reach a universal level. European history which is studied with relations and ambassadors' documents must be brought up as required by synchronized knowledge of history and comprehension of comparative history.

Role of the 70 percent of the world history diminishing since the 1930's is now around 5 percent. For the same level of history and history teaching with the universal history understanding, New Age European history must also be taken to a required level both in studies and in teaching. To show this requirement, we mentioned universities, academic works, translation activities, secondary education and organizational activities in our work.

Another dimension of the subject is about the causes of the lack of interest in the New Age European history. In order to eliminate these causes, the necessity and importance of working in this subject for Turkey which is on its way to the EU must be stressed. This necessity is crucial in order to stop the consideration of Ottoman History and New Age European history as two separate topics. Also, the European history which is stuck in topics like explorations, Renaissance-Reformation and political relations in studying Europe, must be examined by Turkish historians in different dimensions. In fact, the basis of this work is to attract attention to bringing the New Age European history to the place it deserves alongside the Ottoman history.

Keywords: New Age European History, Europe, New Age

İÇİNDEKİLER	Sayfa
YEMİN METNİ.	II
TUTANAK.	III
YÖK TEZ VERİ FORMU.	IV
ÖNSÖZ.	V
ÖZET.	VII
ABSTRACT.	VIII
İÇİNDEKİLER.	IX
KISALTMALAR.	XI
TABLO VE GRAFİK LİSTESİ.	XII
GİRİŞ.. . . .	XIII

BİRİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE’ DE TARİHÇİLİK VE AVRUPA

1.1.TÜRKİYE’DE TARİHÇİLİĞİN GELİŞİMİ VE AVRUPA.	1
1.1.1.Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Doğuşu.	1
1.1.2.Yeniçağ Tarihi Araştırmalarının Gelişimi.	15
1.1.3.Tarihçilik ve Avrupa Algısı.	25
1.2.TÜRKİYE’DE YENİÇAĞ AVRUPA TARİHİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR.	32
1.2.1. Üniversitelerde Yeniçağ Avrupa Tarihçiliğinin Durumu.	32
1.2.2. Tercüme Çalışmalarının Yoğunluğu.	48

İKİNCİ BÖLÜM YENİÇAĞ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

2.1.TÜRKİYE’DE AKADEMİK DÜZEYDE YAPILAN TARİH ARAŞTIRMALARINDA YENİÇAĞ AVRUPA TARİHİ.	57
2.1.1. Coğrafi Keşiflerin Çekiciliği.	57
2.1.2. Rönesans ve Reform Merakı.	63
2.1.3. Avrupalı Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu İle Siyasi Temasları.	68
2.2.TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTE DIŞINDA YAPILAN TARİH ARAŞTIRMALARINDA YENİÇAĞ AVRUPA TARİHİ.	83
2.2.1. Orta Öğretimde Yeniçağ Avrupa Tarihi.	83
2.2.2. Tarih Alanında Faaliyet Yürüten Kurumların Yeniçağ Avrupa Tarihine İlgisi.	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİÇAĞ AVRUPA TARİHİNE İLGİSİZLİĞİN NEDENLERİ

3.1.YENİÇAĞ AVRUPA TARİHİ ÇALIŞMALARININ GELİŞMESİNİ ENGELLEYİCİ FAKTÖRLER.	106
3.1.1. Önyargılar.	106
3.1.2. Kültürel ve Siyasal Etkenler.	113
3.1.3. Bilimsel Faktörler.	115
3.2.TÜRKİYE’DE YENİÇAĞ AVRUPA TARİHİ ÇALIŞMALARININ GELECEĞİNE DAİR TESPİTLER.. . . .	122
3.2.1. Yeniçağ Avrupa Tarihi Üzerine Çalışmaların Gerekliliği ve Önemi.. . . .	122
3.2.2. Avrupa Birliği- Türkiye İlişkilerinin Olası Etkileri.	125
SONUÇ.	129
BİBLİYOGRAFYA..	136

KISALTMALAR

A.D.T.C.F.D:	Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
A.g.e:	Adı geçen eser
A.g.m:	Adı geçen makale
A.g.s:	Adı geçen sempozyum
A.g.y:	Adı geçen yazar
AB:	Avrupa Birliği
ATÜT:	Asya Tipi Üretim Tarzı
Bsk.:	Baskı
Bkz.:	Bakınız
C.:	Cilt
C.D.T.A:	Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
Çev.:	Çeviren
ESC:	Ekonomik Sosyal Kültür Dergisi
GSMH:	Gayri Safi Milli Hâsıla
Haz.:	Hazırlayan
İ.Ü:	İstanbul Üniversitesi
İİBF:	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
ODTÜ:	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Örn:	Örneğin
S.:	Sayfa
T.C.T.A:	Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi
T.D.V.İ.A:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.O.E.M:	Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
T.Ö.D.K:	Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları
T.T.K:	Türk Tarih Kurumu
Vb:	Ve benzeri

TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ

Tablo Listesi

Sayfa

Tablo I.	34
Tablo II.	40
Tablo III.	50
Tablo IV.	96
Tablo V.	117

Grafik Listesi

Grafik 1.	32
Grafik 2.	35
Grafik 3.	39
Grafik 4.	41
Grafik 5.	43
Grafik 6.	44
Grafik 7.	45
Grafik 8.	51
Grafik 9.	52
Grafik 10.	53
Grafik 11.	54
Grafik 12.	55
Grafik 13.	56
Grafik 14.	69
Grafik 15.	95
Grafik 16.	97
Grafik 17.	104

GİRİŞ

Tarih, Annales Ekolü'nün etkisiyle araştırma alanı genişleyen, siyasi tarihten ziyade sosyal tarihe yönelen böylece geniş kitlelere ulaşabilen bir bilim haline geldi. Günümüzde ulusal sınırların kalkmasını öngören ve gerek siyasal gerekse kültürel bütünleşmeyi amaçlayan küreselleşme olgusuyla da tarihin önemi daha da artmaktadır. Dolayısıyla bu gelişmelerin tarih yazımına da etkisi büyüktür. Artık günümüzde tarih yazımı, kendi ulusal tarihi ile sınırlı bir anlatımdan ziyade karşılaştırmalı tarihi temel alan evrensel tarih ile uyumlu bir anlatıma sahip olmalıdır. Bu noktada alanı genişleyen tarih bilimi, geniş kitlelere bir bütün halinde dünya tarihi bilgisinin verilmesine hizmet etmelidir. Böylelikle bu geniş bakış açısı ile yapılan tarih yazımı ise kültürler arası bütünleşmeyi sağlayacaktır.

Modern tarihçilik ve evrensel tarih anlayışı adına Türkiye'de dikkat çekilmesi gereken konu ise yeniçağ tarihi araştırmalarında Osmanlı Devleti tarihine göre Avrupa tarihinin durumudur. Modern tarihçilik anlayışındaki üç temel esas ile yeniçağ Avrupa tarihinin öneminin altının çizilmesi gerekmektedir. 1- Tarihi olaylardaki süreklilik 2- Tarihin bir bütün halinde evrensel boyutlarda incelenmesi 3- Karşılaştırmalı ve senkronize tarih bilgisine ulaşılması. Bu üç önemli nokta dolayısıyla da çalışmamda, tarihçilikte araştırma faaliyeti adına eksik bir alan olan yeniçağ Avrupa tarihine temas edeceğim.

Araştırmamı yürütürken uyguladığım yöntemi ise şöyle açıklamak mümkündür. Öncelikle Cumhuriyet dönemine ait tarih araştırmalarında yeniçağ Avrupa tarihine yer veren yayınların ve bu yapılan çalışmalarda Avrupa tarihi konularından ağırlıklı incelenen konuların tespitine çalıştım. Konuyla ilgili araştırmamda ulaştığım eserlerde mevzu edilen konuların ele alınış şeklindeki ortak noktaları bulmaya gayret ettim. Bu konu belirlemesiyle de ulaştığım eserler üzerinden bu konuların ele alınışındaki ortak noktaları bulmaya gayret ettim.

Akademik düzeyde yapılan yayınlarda Avrupa tarihinin durumunu belirlemek için ise; tüm üniversitelerin internet sayfalarında, yeniçağ tarihi anabilim dallarında görevli öğretim üyelerinin yayınlarında Avrupa tarihi üzerine yapılan çalışmaları dikkate aldım. Türkiye'de üniversiteler üzerinde yaptığım yayın taramasına karşın veri olarak sadece otuz sekiz üniversite üzerinde yaptığım değerlendirmelere yer vereceğim. Çünkü kimi üniversitelerin ya tarih bölümü ya da yeniçağ tarihi anabilim dalı mevcut değildi. Yine bazı üniversitelerin de

internet sayfalarına ulaşmak mümkün olmadı. Ancak bütün bunlara rağmen Avrupa tarihi çalışmalarının akademik düzeyde durumunu ortaya koymak için böyle bir yöntem izledim.

Yine Avrupa tarihinin üniversite dışı faaliyetlerdeki yerini ortaya koymak içinde Türkiye’de tarih alanında faaliyet yürüten iki kurumun yayınlarında Avrupa tarihi araştırmalarını inceledim. Kurum faaliyetleri içinde değerlendirdiğim ve ele aldığım süreli yayınlardan Belleten, Toplumsal Tarih, Tarih Dergisi ve Tarih ve Toplum dergileri üzerinde konuyu araştırma imkânı buldum. Bu süreli yayınlardan Belleten ile Toplumsal Tarih’in tüm sayılarını inceleme olanağı buldum. Ancak Tarih Dergisi ile Tarih ve Toplum dergilerinin ulaştığım sayılarında konuyu incelemeye çalıştım. Özellikle de Toplumsal Tarih dergisi üzerinde yoğunlaştım. Toplumsal Tarih dergisi üzerinde veri elde ederken 1994 ile 2005 arasında çıkan tüm sayılarını inceleyerek ve yeniçağ Avrupa tarihi üzerine yapılan çalışmaları gruplandırarak, Avrupa tarihi üzerine konu tercihini belirlemeye çalıştım.

Tezim üzerine yaptığım çalışmalar sonucunda birinci bölümde modern tarihin doğuşu, yeniçağ tarihi araştırmalarının gelişimi ve tarihçiliğimizde Avrupa algısına değinerek konuyu inceleyeceğim. Birinci bölümün ikinci kısmında ise akademik çalışmalara değinerek üniversitelerde yeniçağ Avrupa tarihinin durumunu ortaya koyacağım. Akademik alandaki yeterlilik ya da yetersizliğin ortaya konmasını takiple de bu alandaki boşluğu doldurmada bir yol olarak seçildiğini düşündüğüm tercüme çalışmalarına temas edeceğim.

İkinci bölümde ise bu alanda yapılan çalışmaları tarayarak ortaya çıkan üç odak konunun yani coğrafi keşifler, Rönesans- Reform ve Osmanlı-Avrupa siyasi temaslarının ele alınış şekli ve nedenini inceleyeceğim. Yine bu bölümün ikinci kısmında yeniçağ Avrupa tarihinin, tarih alanında hizmet eden kurumlar ve ortaöğretimdeki durumunu irdeleyeceğim.

Çalışmamın son kısmını ise; tarihçiliğimizde eksik bir ilgiye tabi olan Avrupa tarihi çalışmalarının gelişimine mani sorunların tespiti oluşturmaktadır. Bu sorunların tespitini izleyen konu ise bu alanda çalışmanın gerekliliğinin vurgulanmasıdır. Özellikle AB sürecinin de bu alanın önemini arttırıcı etkisini de çalışmamda vurguladıktan sonra, sonuç kısmında ulaştığım noktalara yer vererek, konumu noktalayacağım.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE' DE TARİHÇİLİK VE AVRUPA

1.1.1. Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Doğuşu

Tarihçiliği ve tarih yazımını yaşanan dönemden bağımsız bir biçimde yorumlamak, bu disiplinin doğasına aykırıdır. İnsanoğlunun tarihinin tekdüze olmaması gibi, tarih yazımı da yaşanan döneme göre farklılık göstermektedir. Tıpkı 20. yüzyılın tarih yazımının, 19. yüzyılın dar siyasal tarih yazıcılığına bir tepkiyle tarihçilikte yeni yaklaşımlar ortaya koyması gibi.

20. yüzyılda tarihin çalışma alanı kişilerden ziyade topluma yöneldi ve bu yönelim tarihçilikte çok önemli bir gelişim olarak kabul edildi. Bu gelişmeyle ortaya çıkan çağdaş tarih ile dünya tarihi bir bütün halinde incelenmeye başlandı. Böylelikle Çağdaş tarih araştırmaları usullerini kullanarak dünya tarihi; bir devlet, bir kıta, bir uygarlık olarak incelenmekten çıkıp, bir bütün olarak dünya ilişkilerini içeren bir genişlemeye tabi oldu. 20. yüzyıl olayları ve dünya tarihi üzerinde yapılan çalışmalardaki hızlı gelişme ise; modern anlamıyla 1930'larda başladı.¹ Böylece tarihçilik, siyasi tarih ya da kişi odaklı tarih yazımından kurtarılarak daha geniş bir alana kavuştu. Tarihin alanının genişlemesinde ve disiplinler arası işbirliğini temel alan bir bakış açısı kazanmasında, dönemin tarihçilerinin de önemli bir rolü oldu.

Lucien Febvre ve Marc Bloch'un 1929 yılında kurdukları Annales Ekolü, Fransa'da tarihe yeni ve geniş çerçeveli bir bakış getirdi. Bu tarih ekolü, yüksek akademik düzeyiyle, geçmişe bakışında tarafsızlık ilkesinin altını çizerek, "*longue durée*" diye nitelendirilen uzun zaman kesitlerinden, '*ağır işleyen*' kalabalıkların ortak özelliklerinden hareket etmeyi hedef aldı. Özellikle Fernand Braudel ve Le Roy Ladurie gibi isimlerin öncülüğünde, toplumun her türlü halinin tarihin konuları

¹David Thomson, **Tarihin Amacı**,(Çev: Salih Özbaran),Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 20, İzmir, 1983,s.61.

arasında yer almasına çalışıldı. Örneklemeler, paralellikler, kıyaslama yöntemleri ve disiplinler arası işbirliği bu ekolün temel ilkelerini oluşturdu.²

Bu şekilde tarih;

1-Dallar itibariyle (siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel vb. tarih arasında) önce bir parçalanmadan geçerek sonra bir “*total tarih*” bütünleşmesi ve sentezine yöneldi.

2-“*Karşılaştırmalı tarih*” sorunlarına ilgiyi kaçınılmaz olarak yeniden gündeme getirdi.

3- Böylece genişleyen zihinsel ufuklarda, her hangi bir ülke, bölge veya kıtayı merkez kabul eden anlatılar yerine, tam ve gerçek anlamıyla “*evrensel tarih*” olanağını yarattı.³

Tarih alanındaki bu gelişim ile evrensel bir kimliğe bürünen tarihçilik, iki temel prensibi ile tarihin bir ilim haline gelmesini sağladı. Çağdaş tarihçiliğin bakış açısındaki her olayın kendine has zaman, çevre ve bilim adamları açısından değerlendirmeye tabi tutulması gerekliliği ve siyasi vakacılık yerine bir nevi kültür tarihçiliğinin ikame edilmesiyle birlikte, çağdaş tarihçiliğin araştırmacı ve bütüncülük kimliğine vurgu yapıldı.⁴

1929 yılında Annales Ekolü’nün etkisiyle tarihçilikte ve tarih alanında ortaya çıkan değişim, dünya tarihçiliğinde yapısal bir dönüşüme neden oldu. Bu dönüşüm kaçınılmaz bir şekilde Türkiye’yi de etkiledi. Bu etkilenmenin seyrini açıklamak, Türkiye’de tarihçiliğin gelişim sürecini ve modern tarihin doğuşuna zemin hazırlayan gelişmeleri incelemekle mümkündür. Böyle bir inceleme Türkiye’deki tarih araştırmalarının bir kısmını oluşturan yeniçağ tarih yazıcılığı ve bu alanda Avrupa’nın işgal ettiği yeri ve önemi açıklayabilmek için zorunlu bir görev olarak ortaya çıkmaktadır.

²Salih Özbaran, **Tarih Tarihçi ve Toplum**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3.Bsk, İstanbul, 2005, s. 74.

³Halil Berktaş, “Dünyada ve Türkiye’de Tarihçiliğin Durumu ve ‘Dilinin Evrenselleşmesi’ Üzerine Düşünceler”, **TÖDK**, (Haz: Salih Özbaran), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998,s.87.

⁴İbrahim Kafesoğlu, “Tarih İlimi ve Bizde Tarihçilik”, **Tarih Dergisi**, C.13, Sayı:17-18, Mart 1962-Eylül 1963, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1963,s.3-6.

Ülkemizde tarihçiliğin değişim ve gelişimine önemli tarihçiler öncülük ederken, buna yardımcı kurumlarda bu sürece olumlu katkılarıyla hizmet etti. Bu olumlu katkıyı aktarmak için önce bu alandaki önemli isimlere yer vermeliyim. Bu isimlerin ardından da tarihçilik alanında hizmet eden kurumlara temas ederken, aynı zamanda bu değişimin kronolojik görüntüsünü de ortaya koyacağım.

Türkiye’de çağdaş anlamda tarih araştırmalarının başlamasında önemli bir yere sahip olan gelişme, Tarih-i Osmanî Encümeni'nin kuruluşudur.1880'lerde başlayan Türk Aydınlanma Çağı etkisi altında, II. Meşrutiyet (1908–1918) döneminde (1909) kurulan Tarih-i Osmanî Encümeni'nin sahip olduğu önem ise Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında önde gelen tarihçilerin burada yetişmiş olmasıdır.⁵ Encümenin çıkardığı dergi (TOEM) ve derneğin sürekli üyeleri arasında Abdurrahman Şeref, Ahmed Tevhid, Ahmed Refik, Mehmed Arif, Necip Asım gibi o dönemin ünlü tarihçileri bulunuyordu.⁶ Tarih-i Osmanî Encümeni'nin ilk yayınlarında güçlü bir şekilde vurgulanan Türk Milliyetçiliği, 1919 yılında başlayan Anadolu insanının bağımsızlık savaşının da etkisiyle daha da belirgin bir hale geldi. Derginin yayınlarında altını çizdiği husus; Osmanlı devletini kuranların "*Türk Turanî irki*"ndan olduğuna dairdi. Bu vurgu adına ilk faaliyet alanı da yeni metotlarla bir Osmanlı Tarihi yazılması şeklinde belirlendi. Ancak tasarlanan bu eserin yalnız I. cildi çıktı. (M. Arif ve Necip Asım, Osmanlı Tarihi, İstanbul, 1919).⁷

Tarihçiliğimizde Meşrutiyet yıllarında artan bir şekilde güç kazanan ulusal tarih anlayışı, Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı gibi kuruluşların temelini hazırladığı düşünsel bir ortamda, o zamana değin süregelen geleneksel Osmanlı vakanüvisliğinden kopuşun bir göstergesi oldu. Bu geçişte sistematik bir yaklaşıma sahip Tarih-i Osmanî Encümeni'nin yayınlarının oynadığı rol yanında, geleneksel

⁵Halil İncalcık-Bahaeddin Yediyıldız,“Türkiye’de Osmanlı Araştırmaları”,XIII. **Türk Tarih Kongresi(4–8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.1, TTK, Ankara, 2002, s.1.

⁶Zeki Arıkan,“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarihçilik”,**Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.6,İletişim Yayınları, İstanbul, 1985,s.1592.

⁷İncalcık- Yediyıldız, a.g.m, s. 1.

Osmanlı tarihçiliğinden ulusal tarihçiliğe geçiş, Ahmet Refik Altınay öncülüğünde gerçekleşti.⁸

Ahmed Refik;⁹ gazete ve dergilerde aydın halk için yazdığı yazılar yanı sıra, Avrupa tarihçiliğini tanıtan, Osmanlı arşiv belgelerini geniş bir ölçüde kullanan ve yayımlayan bir tarihçidir. Silâhdar Tarihi gibi önemli vakayinameleri bilimsel yayına hazırlaması ve sadece siyasi tarihle değil, sosyal ve ekonomik tarihle de ilgilenmesi dolayısıyla Ahmet Refik'i modern Türk tarihinin kurucuları arasında değerlendirmek gerekir.¹⁰ Ahmed Refik'in, tarihçilik anlayışının sosyal tarihe olan eğiliminin yanı sıra, Onun tarihçiliğini geleneksel Osmanlı tarihçiliğinden ayıran en belirgin özelliklerden biri, Batı tarihçiliğine olan yakın ilgisidir. 1917'de Yeni Mecmua'da yayınlanan "*Michelet*", "*Ranke*", ve "*Treitschke*" makaleleri, 1928'de Hayat Mecmuası'nda yer alan "*Yunan müverrihleri*" ve "*Latin müverrihleri*" yazıları, 1932 yılında çıkan Alman Müverrihleri: "*Ranke, Mommsen, Treitschke*" ve son olarak Fransız Müverrihleri: "*Michelet, Lavisse, Vandal*" adlı eserleri, bu ilginin kanıtlarıdır.¹¹ Bu açıdan bakıldığında gerek verdiği eserler gerekse dönemin önemli eserlerini çevirerek tarihçiliğimize yaptığı katkı açısından Ahmet Refik, modern tarihçilik adına öncü bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel Osmanlı tarihçiliği ile çağdaş tarihçiliğin köprülerini inşa eden Ahmet Refik'in ardından tarihçiliğe katkısı açısından ayrı bir yere sahip, bir diğer önemli isim ise Ord. Prof. Fuat Köprülü'dür. 1930'lara dek edebiyat tarihçiliği ağır basan Köprülü, 1931'de Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası'nı yayımlayarak, Abdülbaki Gölpınarlı, Mustafa Akdağ, Halil İnalçık, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen ve Faruk Sümer gibi birçok tarihçinin kurumsal, sosyal ve iktisat tarihinde uzmanlaşmalarına dair ortamı hazırladı.¹² Aynı şekilde tarihi olayları ele alışı itibariyle Annales Ekolü'nde olduğu gibi karşılaştırmalı tarih bakış açısına sahip olan Köprülü; öncelikle parça ile bütün arasında doğru bir bağlantı kurulmasını savundu.

⁸Zafer Toprak, "Türkiye'de Çağdaş Tarihçilik (1908–1970)", **Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, (Der: S. Atauz), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986, s.431.

⁹Ahmet Refik Altınay hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.240–241.

¹⁰İnalçık- Yediyıldız, a.g.m, s.5.

¹¹Toprak, a.g.m, s.432.

¹²Toprak, a.g.m, s.433–434.

Bunun en belirgin örneğini ise Osmanlı Devleti'nin alt yapısını oluşturan temel unsurları sınıfsal yapıda toplamasında gösterdi.¹³

Köprülü'nün ortaya koyduğu çalışmalar içerisinde ayrı bir yere sahip olan, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası'nda ilk olarak yayımlanan “*Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar*” adlı makalesi, etraflı bir çalışmanın ürünüdür. Köprülü; Eski Türk-İslam devletlerinin kamu hukuku kurumlarıyla, Osmanlı müesseseleri arasındaki sürekliliği ortaya koyduğu bu çalışmasıyla, oryantalistlerin yanlış iddialarını düzeltti.¹⁴

Bu yüzden Köprülü'nün tarihçiliği dönemin “*Türkler bir aşiret olarak Anadolu'da imparatorluk kuramaz*” şeklindeki resmi tarih anlayışının aksi bir tutum içindedir. Çünkü Köprülü, Oğuz Türkleri örneğinde, birinden diğerine adım adım geçişi ortaya koymasıyla tam da bunu yaptıklarını ispatladı. Böylelikle de Köprülü, karşılaştırmalı devlet oluşumu incelemelerine uygun bir yapı ortaya koymaktadır.¹⁵

Fuad Köprülü'nün, geniş bir kültür birikiminin bir getirisi olarak karşılaştırmalı tarih sorunlarına yaklaşımındaki yetkinliği ile materyalist düşünme yeteneğinin bir ürünü olan tarihçilik anlayışı sadece alanı olan ortaçağ tarihi itibarıyla de sınırlı kalmadı. Köprülü'nün bütüncül dünya tarihi perspektifi, büyük coğrafi keşiflerle birlikte XVI. yüzyılda, merkezinde Atlantik kıyısı ülkelerinin bulunduğu yeni bir dünya ekonomisinin teşekkülü sürecini de kapsamaktadır. Konuyla ilgilenen çoğu insanın izlenimlerinin tersine, bu oluşumun Müslüman memleketlerinin geri kalması açısından oynadığı role ilişkin ipuçlarına Ömer L. Barkan'dan neredeyse yirmi yıl önce Köprülü'de rastlanmaktadır.¹⁶

Ziya Gökalp'in öğrencisi olarak toplum ve kültürün organik bir bütün olduğuna inanan Köprülü, kültürün; edebiyat, sanat, hukuk, iktisat gibi kollarının sosyal hayat denilen bütünün içeriğindeki farklı yönlerden oluştuğunu ortaya koydu.

¹³Halil Berktaş,“Tarih Çalışmaları”,**CDTA**, C.9, İletişim Yayınları, İstanbul,1996, s.2466.

¹⁴İnalçık-Yediyıldız, a.g.m,30.

¹⁵Halil Berktaş,“Dört Tarihçinin Sosyal Portresi”,**Toplum ve Bilim**, Sayı:54–55,Birikim Yayınları, İstanbul, 1991,s. 32.

¹⁶Halil Berktaş, **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983,s.81. (Bkz: adı geçen eser dipnot 347)

Bu görüşünü çalışmalarına da yansıtan Köprülü, günümüzde dahi bilim dünyasında Türk Edebiyat Tarihi ve Türk Din Tarihi konusunda bir otorite sayılmaktadır.¹⁷

Türkiye’de tarihçiliğin seyrinde, gerek bakış açısı gerekse resmi tarih tezinin oluşumunda etkin rolü üstlenen isim ise Yusuf Akçura’dır. Yöntem açısından ileri bir adım atmış olan Akçura, 1931’de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin (daha sonraki adıyla TTK) kurucu üyesi, 1932’de de ilk başkanı olarak görev yaptı. Akçura’nın tarihsel bakış açısını yani “*etnik unsur*” kavramına dayalı Türk milletinin ilk temellerinin atılmasını, Onun daha 1904 baharında yayınlanan Üç Tarz-ı Siyaset¹⁸ makalesinde görmekteyiz. Akçura; Türk-Osmanlı tarihiyle ilgili görüşlerini ise, Paris’te mezuniyet tezi olarak verdiği *Osmanlı Sultanlığı’nın Kurumları Üzerine Bir Deneme*’sinde sergiledi.¹⁹ Halil Berktaş’a göre, Akçura mezuniyet tezinde, Osmanlı kurumlarının hem İslami, hem Türkî ikili bir kökenden geldiğini ilk fark eden kişidir. Akçura, Türk-İslam devletlerinin kurulabilmesi için gerekli şartları (ataerkillik; bir aristokrasi; hanlık; yasak ve töre; yani sistematik bir kamu hukukunun geleneklerdeki başlangıçları) Türkî kavimlerin kabilesellikten başlayarak evrilen kendi sosyo-ekonomik gelişmelerinin içinde bulmaktadır. Böylece Onun bu görüşüyle, zamanının oryantalizmine hâkim olan “*Türkler her şeyi dışarıdan aldılar*” fikrine karşı önemli bir adım atıldı.²⁰ Akçura’nın Jön Türk gazetelerinde yayınlanan makalelerinin yanı sıra *Osmanlı Sultanlığı’nın Kurumları Üzerine Bir Deneme* adlı tezi ve Üç Tarz’ı Siyaset adlı yazıları bir bütün halinde ele alındığında öne çıkan ilk yönelim, Akçura’nın tarihsel ve siyasal sorunlara materyalist yaklaşımıdır.²¹

¹⁷ İncalcık-Yediyıldız, a.g.m, s.25.

¹⁸ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara,2005.

¹⁹ Berktaş, “Tarih Çalışmaları”... , s.2460.

²⁰ Berktaş, “Dört Tarihçinin Sosyal Portresi”...,s. 26.

²¹ François Georjon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876–1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1996,s.30–31.

Bu iki tarihçinin ortaya koydukları ve çizgileri itibariyle resmi tarih görüşlerinden farklı olarak, Köprülü'nün öncülüğünde başlayan tarih anlayışı İstanbul'da güçlendi. Ankara'da ise Kadro²² çevresinde Yusuf Akçura'nın maddeci tarih yöntemi ile uyumlu farklı bir tarih yorumu ortaya konuldu.²³ Ortaya konan tarihçilik anlayışının resmi tarih tezi ile aynı çizgide etnik bir bakış açısını da içine alan ayağını Akçura'nın tarih görüşü üstlenirken, Köprülü ise bu ortamda karşılaştırmalı tarih anlayışı ve kültürel birikiminin zenginliği ile tarihin alanının gelişiminde öncü rolü üstlendi.

Köprülü'nün tarihe ve tarih yazımına bu katkısını, Onun kişisel özelliklerinde ve sahip olduğu kültürel zenginlikte aramak gerekir. Bu birikimini tarihçiliğine yansıtması ise Köprülü'yü farklı kılan unsurdur. Bu bakımdan tarihçinin sosyo-ekonomik duruşunun da belirleyici bir nitelik kazandığı tarih yazıcılığında, tarihçiliğimize katkısı dolayısıyla üzerinde durulması gereken bir diğer isim ise Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'dır.

Barkan'ın tarihçiliğini bahsi geçen diğer isimlerden ayıran ve bu ayrımı onun farklı alanlardaki bilgi birikiminden ziyade mesleğe girişinde arayan Halil Berktaş, Barkan için şöyle bir değerlendirme yapmaktadır; *“Barkan, önce kendisi bir kamu görevlisi oldu, sonra sipahileri ‘memur’ ve ‘kamu görevlisi’ olarak resmetti.”*²⁴

Bu değerlendirme tarihi ve tarih yazımını belirleyen özelliklerden tarihçinin hayata bakışı ve kişisel deneyimine dair çarpıcı bir örnektir. Ömer Lütfi Barkan'ın araştırma alanında Türkiye'nin tarihsel süreçte geçirdiği güncel olayların izlerini görmekteyiz. 1946 yılı içerisinde çok partili rejime geçiş ve toprak reformunun gündemi işgal ettiği dönem ile Barkan'ın, Osmanlı toprak düzenine ilişkin eğilimi aynı döneme denk gelmektedir.

²² Kadro: 1929 Dünya ekonomik bunalımının etkileri Türkiye'de de etkisini gösterdi. Kadro dergisi de bu dönemde yeni bir arayışın ürünü olarak ortaya çıktı. İlk sayısı 1932 yılında çıkan dergiyi yayımlayan kişiler; Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tökin, M.Şevki Yazman, Burhan Asaf Belge'dir. Kadro Dergisi; sınıfsız, imtiyazsız bir toplum yaratma olanağının olduğunu, devletçilik ilkesinin uygulanması gerektiğini ve ekonomide planlı ekonominin gerekliliğini savunan bir çizgide yayın faaliyetinde bulundu. Bu oluşum bir hareket niteliğinde de Kadro Hareketi olarak adlandırıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839–1950)**, İmge Kitapevi, Ankara,1999,s.307–314.

²³ Toprak, a.g.m, s. 433.

²⁴ Berktaş,“Dört Tarihçinin Sosyal Portresi”...s.40.

Nitekim Siyasal Bilgiler dergisinde yayımlanan ilk yazıları, “*Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri*” başlığını taşır. Yine aynı dergide “*Osmanlı İmparatorluğu’nda İskân ve Kolonizasyon Metotları: Sürgün*” başlıklı yazısıyla, Osmanlı toprak düzenine değinirken, Balkan ülkelerinde gerçekleştirilen toprak reformlarını inceleyen Barkan, bu ülkelerin Osmanlı’dan devraldıkları toprak düzenlerini araştırma gereği duydu.²⁵

Osmanlı tarihçileri tarafından ve birçok farklı siyasi görüşle tartışmaya açılmış olan Osmanlı İmparatorluğu’nun feodal ya da yarı feodal bir yapıya sahip olduğuna ilişkin değerlendirmelere yeri geldiğinde temas edeceğim. Bu hususta şimdilik Barkan’ın görüşüne yer vermekle yetineceğim. Barkan’a göre; Osmanlı klasik düzeni; öncelikle, bütün dirlikler sadece padişah tarafından verildiği ve mülk şeklinde babadan oğula geçmediği için ve hassa çiftlik veya hassa çayırların üzerindeki angaryanın önemsizliği dolayısıyla feodalite sayılamaz.²⁶

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Ömer Lûtfî Barkan ile Türkiye tarihçiliğinde yeni bir dönem başladı. Barkan’ın, Annales Ekolü’nün de etkisiyle ele aldığı konular itibariyle tarih, bütünsel bir karakter kazandı. Böylelikle Barkan, sosyal tarihin alanının genişlemesine yardımcı bir rol üstlendi. Özellikle ilk eseri, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları; Osmanlı toprak hukuku, tımar rejimi, köylülerin bağlı olduğu mülkiyet ve üretim koşulları, askerî sınıfla ilişkileri ve bunun gibi Osmanlı sosyo-ekonomik tarihine ait başlıca önemli konuları aydınlatması sebebiyle halen kaynak bir eser olarak geçerliliğini korumaktadır.²⁷

Türkiye’de modern tarihin doğuşu ve gelişimine ön ayak olan isimler arasında zincirin son halkasını oluşturan ve son dönemde araştırmalarıyla Osmanlı tarihçiliğine evrensel bir boyut kazandıran tarihçimiz ise Prof. Dr. Halil İncalcık’tır. İncalcık, tarih bilimi adına evrensel tarih anlayışının Türkiye’de yerleşmesine dair çabalarda uluslar arası nitelikte bir bilim adamı olarak günümüzün tarihçileri arasında öne çıkmaktadır.

²⁵Toprak, a.g.m, s.435.

²⁶Berktaş, “Tarih Çalışmaları”..., s. 2470.

²⁷İncalcık-Yediyıldız, a.g.m, s. 46–47.

Halil İnalçık'ı önemli ve büyük kılan en temel özelliklerinden ilki Köprülü'nün öğrencisi olması, ikincisi ise tarih alanındaki üretkenliğidir. Bunların dışında eserlerinin büyük bir bölümünün İngilizce olması, dünya tarihçiliğinde yeterince tanınması, önde gelen tarih araştırmaları merkezlerinde çalışmış olması (İnalçık; 1949'da Londra'da Wittek'in yanında çalışmış sonra bunu takiple yurtdışında Colombia'da, Princeton'da, Pennsylvania'da ve son olarak Chicago'da Osmanlı Tarihi kürsüsüne atandı) Onun bu alandaki farkını ortaya koymaktadır.²⁸

Her ne kadar Berktaş, İnalçık'ın bu özelliklerinin altını çizmesine rağmen Onu aynı makalede bir aristokrat, yukarıdan aşağı bir tarihçi olarak nitelendirir. Ancak bu tanımlamalar Halil İnalçık'ın tarihe olan katkısını gölgelemeye yeterli değildir. Berktaş'a göre İnalçık'ın tarihçiliği; “*biz bize benzeriz*”cilik ile evrenselcilik arasında gidip gelmektedir. Buna kanıt olarak da Berktaş; İnalçık'ın, Osmanlı fütühatını “*anti feodal bir sosyal devrim*” olarak nitelerken Barkan'ı izlediğinin altını çizer. Buna karşın Berktaş; Onun, Hıristiyan sipahiler veya raiyyet rüsumuna dair tespitlerini ise kopuştan ziyade bir devamlılık şeklinde yorumlamasıyla tarihçiliğindeki çelişkiye dikkat çekmektedir.²⁹

Osmanlı tarihçiliğinde “*biz bize benzeriz*”cilik tutumu, tarihçiliğimizin bu alanda evrensel bir düzeye taşınamamasının başlıca nedeni olarak gösterilmektedir. Ancak buna rağmen Osmanlı tarihine yaklaşım tarzı adına Ömer Lütfi Barkan'ın Fernand Braudel'e ve Annales ESC dergisine, daha sonrada Halil İnalçık'ın Wallerstein'e ve Fernand Braudel Center'e yakınlıklarını uzun vadeli bir eğilim olarak değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla yapılan eleştirilere rağmen Avrupa tarihi ile bağlantının, güçlü cumhuriyetçi ve milliyetçi kanaatleri ile 1960'lı ve sonraki yıllarda iç politikadaki tutumları da liberal muhafazakâr diye tanımlanabilecek tarihçilerin çalışmaları sonucu oluşmuş olması kayda değerdir.³⁰ Türkiye'de tarihçiliğe yön veren isimlerin ardından Cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze tarihçiliğimizin manzarasını ana hatlarıyla ortaya koymak ve kurumsal açıdan bu ilerlemeye yardımcı gelişmeler ise şöyledir.

²⁸Berktaş, “Dört Tarihçinin Sosyal Portresi”...s.43.

²⁹Berktaş, a.g.m, s.44.

³⁰Suraiya Faroqhi, “Osmanlı Tarihini Ararken”, **Defter**, Yıl:6,Sayı:20,1993,s.60.

Türkiye’de 1924’te İstanbul Darülfünunu’na bağlı olarak kurulan akademik anlamda ilk kurumsallaşmanın adımı olan Türkiyat Enstitüsü’nün ardından, uzun yıllar boyunca iki tarih bölümü bilimsel faaliyette bulundu. Biri 1933 tasfiyesi ile İstanbul Üniversitesi adını alan Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü, diğeri ise; Ankara Üniversitesi’ne bağlı olarak 1935’de kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümüdür. Barkan’ın öncülüğündeki toplumsal ve ekonomik tarih araştırmalarında ise kurum olarak öne çıkan, 1937’de faaliyete geçen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’dir.³¹ 1939 yılı itibariyle de yayımlanmaya başlayan İktisat Fakültesi Mecmuası’nda; Gölpinarlı’nın fütüvvet ile ilgili yazıları, Sabri Ülgener’in zihniyet sorununa eğilen çalışmaları³², Güçer’in İstanbul’un iâşesi ve tuz inhisarı üzerine yazıları, Sahillioğlu’nun para tarihine yönelik incelemeleri dikkatleri üzerine çekti.³³

Türkiye’de tarih yazımında 1960’lı yılların tarihçilikteki tartışmalarını belirleyen temel gelişme ise; o dönem Fransa’da canlanan ATÜT tartışmalarının Türkiye’deki yansımaları oldu. Osmanlı tarihine yaklaşımı da inceleme açısından döneme damgasını vuran bu düşünsel akım; Osmanlı İmparatorluğu’nda merkantil ilişkilerin gelişmemesine Feodalite-ATÜT düşünsel çerçevesi dâhilinde yanıt aradı.

Bu konuda dikkat çekilmesi gereken bir husus ise bu yanıt arama girişiminin daha çok üniversite dışından gelmiş olması ve bunun ekonomik-toplumsal ve kavramsal tarihe dönüşümünün iki odakta yoğunluk kazanmasıdır. İlk odağı toprak düzeninin, mülkiyet ilişkileri ve Batı fiyat devriminin etkilerinin tartışıldığı klasik Osmanlı dönemi, ikinci odağını ise; III. Selim ile başlayan “çağdaşlaşma” sürecinin ve Batı sanayi devriminin Osmanlı’ya etkisi oluşturmaktadır.³⁴ ATÜT’ü savunanların (Sencer Divitçioğlu, Asaf Savaş Akat, Çağlar Keyder vs.) Osmanlı hakkındaki reyanın hürlüğünün kabulü, özgül üretim tarzının ve sınıfların devlete dayandığının

³¹Murat Koraltürk,“Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Tarih Araştırmaları Üzerine Son Gelişmeler”, **Öneri**, C.1, Sayı: 3, Haziran 1995, s.215.

³²Sabri Ülgener, **Tarihte Darlık Buhranları**, Derin Yayınları, İstanbul,2006. A.g.y, **Zihniyet ve Din İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı**, Derin Yayınları, İstanbul,2006. A.g.y, **Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler**, Derin Yayınları, İstanbul,2006.

³³ Toprak, a.g.m, s.435.

³⁴ Toprak, a.g.m, s. 437.

ileri sürülmesi gibi temel esaslar adına Barkan ile İnalçık'ı takiple klasik bir Ottomanist ideolojisine sahip olduklarını söylemek mümkündür.³⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun önce kapitalist Avrupa, daha sonra da Amerika Birleşik Devletleri'nin hâkim olduğu bir dünya sistemi ile bütünleşmesi meselesinin siyasi bir içeriğe sahip olduğunun altını çizen Suraiya Faroqhi ise bu konuda, bazı Osmanlı tarihçilerinin Wallerstein okulu ile bağlantılarının olumlu sonuçlarına dikkat çekmektedir. Böylelikle Faroqhi, dünya sistemleri teorisi tartışması sayesinde Osmanlı tarihi uzmanlarının daha geniş kapsamlı tarihsel tartışmalara dâhil olması kolaylaştı, fikrini ileri sürmektedir.³⁶ Nitekim bu düşünsel ortama dâhil olan tarihçilerden Huricihan İslamoğlu-İnan ile Çağlar Keyder de, Immanuel Wallerstein'ın sosyal bilimciliğin dürtüsüyle ve dependencia'nın etkisiyle dünyadaki gelişme sorunlarını tarihsel derinlik içinde arayışına ve Onun günümüz dünya ekonomisinin 16 ve 17. yüzyıllarda oluştuğu fikrine katılımla, Osmanlı tarihine bu gözle bakılmasını istiyorlardı.³⁷

Bu dönem gündemi işgal eden ATÜT tartışmaları ve bunun ülkemizde etkisini de tarihçiliğimizde Avrupa'nın konu edilmesinin bir başlangıcı olarak görmek mümkündür. Ancak bunun yine dış kaynaklı bir etkiyle olduğunu görüyoruz. Fransa'da gündeme gelen ATÜT tartışmaları Osmanlı Devleti çerçevesinde de Avrupa ile kıyaslamalara gidilmesine olanak sağladı. Ancak yine de Avrupa tarihini de ele alarak yapılan incelemelerin gündeme gelmesi adına 1960'lar gecikmiş bir tarihtir.

1960'larda temeli atılan ATÜT tartışmalarına resmi tarihin söyleminden farklı bir şekilde yaklaşan Doğan Avcıoğlu ve Niyazi Berkes'in Marksizm eksenli tarih araştırmalarının ürünleri 1980'lerde verilmeye başlandı. Mete Tunçay, Gündüz Ökçün, Zafer Toprak, Şevket Pamuk, Halil Berktaş ve Edhem Eldem gibi isimlerin başı çektiği araştırmacılar sayesinde ise; bugün Türkiye üniversitelerinde "*düz tarihçiliğin*" veya başka bir deyişle '*klasik tarihçiliğin*' dışında toplumsal ve

³⁵ Berktaş, "Tarih Çalışmaları"..., s.2472.

³⁶ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.18.

³⁷ Salih Özbaran, "Türkiye'de Tarihçiliğin Görüntüsü", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C.1, Sayı:2, İzmir, 1992, s.38

ekonomik tarih araştırmalarına ağırlık verilmektedir.³⁸ 1970'lere ilişkin ise akademik tarihçilik açısından genel yöneliş “*klasik dönem*” diye bilinen 15–16. yüzyıllarla 19. yüzyıl Osmanlı tarihi üzerinde yoğunlaştı. Bu yoğunlaşmada dikkati çekilmesi gereken husus, Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri üzerinde ciddiyle durulan ve önemli tarihçiler yetiştiren Orta Asya ve Selçuklu dönemi Türk tarihçiliğinin akademik alanda itibar ve ilgi kaybetmiş olmasıdır.³⁹

Akademik tarihçiliğın gidişatında Osmanlı tarihçiliğinin durumunu ortaya koymak gerekir. Osmanlı tarihçiliğinin temelini özellikle klasik dönemin yoğun bir şekilde mevzu bahis edildiği çalışmalar oluşturmaktadır. Ancak bu çalışmaların karşılaştırmalı tarih açısından eleştirisi, Osmanlı Devleti tarihinin kronolojik bir çizgide işlenmesine verilen ağırlıktır.

Bugüne değin yapılan hata, evrensel tarih görüşünden yoksun kronolojik bir şekilde verilen tarihi seyir ve Osmanlı Devleti'ni dönemin diğer tarihlerinden soyutlayarak yapılan tarih yazım şeklidir. Belli başlı isimler tarafından evrensel bir düzeye taşınmaya çalışılsa da bu durum Türkiye'de Osmanlı tarihçiliğinin genel olarak ele alınış tarzını değiştirmemektedir. Tünel tarihçiliği diye de adlandırılan şekliyle olaylar kronolojik düzeyde ve siyasi olgulara temasla işlenmektedir. Bu ise siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlarının birbirinden ayrı bir şekilde ele alındığı Osmanlı deneyimini sistematik bir bütün içinde algılamaya engel olmaktadır. Bunun bizdeki en yaygın şekli Osmanlı'yı bir saltanatlar tarihi ve saray tarihi şeklinde yorumlama ile askeri yayılmayı temel alan yükselme, gerileme ve dağılma sınıflandırmasının kültürel ve ekonomik tarih ile uyumsuzluğudur.⁴⁰

İslamoğlu ve Keyder, Osmanlı Devleti tarihinin de (ATÜT'ün hâkim olduğu bir dünya imparatorluğu olarak) kapitalist dünya ekonomisi içinde merkez- çevre durumuna geçişi anlatacak şekilde yazılması gerektiğini ileri sürmektedir. İslamoğlu-İnan ve Keyder'e göre tarihin “*altınçağ*”dan gerilemeye ve yine Batı örneğinde

³⁸Koraltürk, a.g.m, s.216

³⁹Oktay Özel,“Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye'de Osmanlı Tarihçiliği”, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Sempozyum Bildirileri**, Toplum ve Bilim / Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul,1998,s. 150–151.

⁴⁰Ahmet Davutoğlu,“Genel Dünya Tarihi İçinde Osmanlı'nın Yeri: Metodolojik Meseleler ve Osmanlı Tarihi'nin Yeniden Yorumlanması”,**Osmanlı**, C.7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999,s.675.

olduğu gibi tekdüze bir ilerleme şeklinde sunulmasına Yakındoğu toplumu ideasının şartsız kabulü neden olmaktadır.⁴¹

Son dönemde sosyal tarihin alanındaki gelişmeyi araştırma konularındaki çeşitlilikte görmek mümkündür. Buna rağmen sosyal tarihin genişleyen alanı tarih öğretimine yansıtılmadı. Bunu tarih öğretiminde Osmanlı Tarihinin işleniş şeklinde görmek mümkündür. Kronolojik bir düzeyde indirgemeci bir tarih eğitiminin yanı sıra tarihi, Osmanlı merkezli ve o dönem tarih sahnesindeki ülke ve olaylardan soyutlayarak aktarma, tarih öğretimimizin içine düştüğü tek taraflı bakış açısını gözler önüne sermektedir.

Bu genel görüntünün başlangıç noktasını ise Türk İslam Sentezi'nin⁴² benimsenmesinde aramak gerekmektedir. 20 Haziran 1986'da Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu'nun, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in başkanlığında Başbakan Turgut Özal ve Genelkurmay Başkanı'nın da katıldığı bir toplantıda, Aydınlar Ocağı'nın hazırladığı Türk İslam Sentezi resmen benimsendi. Böylelikle "*milli kültürün oluşturulmasında İslam'ın bütünleştiriciliğinin temel alınacağı*" kabul edildi.⁴³ Türk İslam Sentezi'nin benimsenmesi ise, eğitim alanında evrensellikten uzaklaşan bir tarih öğretimi ile karşılığını buldu. İlerde de değineceğim gibi konuların ağırlıklı yer verilmesi açısından müfredattaki Osmanlı Tarihi ya da İslam Medeniyet Tarihi konularının Çağdaş Dünya Tarihi ya da Avrupa Tarihine dair oranı bunu gözler önüne sermektedir.

Nitekim sözünü ettiğimiz siyasi ya da sosyal gelişmelerin sonuçları tarihçiliğimizin modern anlamda evrensel bir konuma taşınmasına dair harcanan emekleri veya adımları gölgelemese de aynı şekilde mevcut eksiklikler de tarihçiliğimizin içinde bulunduğu durumu analiz etmekte çekimser kalmaya izin vermemektedir. Türkiye'de tarihçiliğin başlangıcından günümüze genel manzarasını çizmek adına şu tespite katılmamak mümkün değildir.

⁴¹Huri İslamoğlu- Çağlar Keyder, "Osmanlı Tarihi Nasıl Yazılmalı? Bir Öneri", **Toplum ve Bilim**, Sayı:1, 1977, s.49-51.

⁴²Étienne Copeaux, **Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine**, (Çev: A Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

⁴³Orhan Koloğlu, "Tarih Çalışmaları: 1980-95", **CDTA**, İletişim Yayınları, C:15, İstanbul, 1996, s.1353.

“Türkiye’de tarihçilikte oluşmuş zihinsel alt yapının üçayağı vardır, bunlar Türkiye’de modern tarihçiliğin ilk yıllarından bugüne gelen süreç içinde oluşmuş, zamanla da iyice pekişmiştir. Birincisi; imparatorluğun çöküş sürecinde yüzyılın başlarına damgasını vuran devletin bekasına yönelik kaygıların tarihçilik üzerindeki derin etkisi; ikincisi, Cumhuriyetin ilk dönemlerine damgasını vuran bir ulusal kimlik inşası çabasında tarihçiliğe biçilen misyon ve son olarak, bu ikisiyle iç içe gelişen ve pekişen, Türk tarihinin kendine özgü ve diğerleriyle mukayese edilemez bir tarih olduğu düşüncesi, yani müzmin bir ‘biz bize benzeriz’cilik.”⁴⁴

Bu tespit tarihçilimizin özünde yatan bakış açısını vermesi, Cumhuriyetin kuruluşu esnasında oynadığı işlevi vurgulaması ve son olarak gelinen noktadaki dünya tarihçiliğinden kendimizi soyutlama hatamızı vurgulaması dolayısıyla önemlidir. Burada yapmaya çalıştığımız şey, tarihçiliğimizin günümüze değin geçirdiği evreler açısından ilerlemesinin önemini göz ardı etmek değildir. Fakat araştırma konumuzun çıkış noktasını tarihçiliğimizdeki bir eksiklik oluşturmaktadır. Konumuzun karşılaştırmalı tarih çalışmaları çerçevesinde ihmal edilmiş bir alan olan Avrupa Tarihinin yerinin tespiti olması ise bizi daha başından tarihçiliğimizdeki eksikliklere yöneltmektedir. Çünkü öncelikli başlangıç noktamızı var olan bir eksiklik tayin etmektedir.

Yukarıdaki tespite sebep olarak ise; Türkiye’deki tarih yazımındaki tasvirçilik gösterilmektedir.⁴⁵ Söz konusu tespite neden olan tarih yazımındaki tasvirçiliğin giderilmesi için İbrahim Kafesoğlu tarafından, modern tarihin gelişiminde rehber rolü üstlenmesi adına öncelikle bilinçli bir tarih felsefesinin tesisi önerilmektedir.⁴⁶

Tarih felsefesinin eksikliği yanında Türkiye’de tarihçilik kendi sınırları içinde ve içe kapanık bir karakterdedir. Bu karakterinde etkisiyle tarihçiliğimiz diğer ülke tarihlerine ve dünya tarihine ilgisiz kalmaktadır. Türkiye’de tarihçilik, dili ve edebiyatı öğretilen başka toplum ve ülkelerin (örn: İngilizlerin) kültür tarihini ikinci elden bilgilerle yansıtmaya dışında; arkeolojik kazı sonuçlarının açıklığa kavuşturduğu eski kültürlerin ortaya konması dışında; kendi yağıyla kavruldu. Yine başka

⁴⁴ Özel, a.g.m, s.149.

⁴⁵ Şerif Mardin, “Tarihimiz ve Tarihe Soru Sormak: Bir Hasbihal”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C.7, Ankara,1999,s.655.

⁴⁶ Kafesoğlu, a.g.m, s.15.

toplumların tarihine ne akademik bir ilgi ne de bu alanda çalışmaya imkân verecek mali olanaklar sağlanabildi.⁴⁷

1.1.2. Yeniçağ Tarihi Araştırmalarının Gelişimi

Türkiye’de yeniçağ tarihçiliğinin seyrine temas etmeden önce konuyla ilgili bir husus olan çağ ayrımı meselesine açıklık getirmeliyim. Böylece, yeniçağ kavramı ile işaret edilen dönemin sınırlarını netleştirerek konuyu somutlaştırmaya çalışacağım. Tarihin çağlara ayrılması hakkında gerek kültürel gerekse tarihi olayları ele alış açısından farklı yorumlar dile getirilmektedir.

Bilindiği üzere insanlık tarihi dört zaman dilimi içinde; İlkçağ ,(M.Ö 3000 – M.S 476)-Ortaçağ, (476 – 1453)-Yeniçağ, (1453 – 1789)-Son ya da Yakınçağ, (1789 sonrası) olarak sınıflandırılmaktadır.

Özellikle tarih öğretimde kolaylık olması açısından çağ ayrımı ilk defa 17. yüzyıl sonlarında Almanya’da Halle Üniversitesi profesörlerinden Ch. Cellarius tarafından yapıldı. Buna göre, Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul eden Roma İmparatoru Büyük Konstantinus’a (317–337) kadar eskiçağ, İstanbul’un Türkler tarafından fethine kadar ortaçağ, sonraki devir de yeniçağ sayıldı. Tarih araştırmalarında daha ilmi plana girildiği zaman eskiçağın Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşüne kadar devamı uygun görülmektedir. Ortaçağın sonu olarak da, Batı’da Hümanizm ve Rönesans hareketlerinin görüldüğü 16. yüzyıl başları alınmaktadır.⁴⁸ Bu sınıflandırmaya ilişkin çeşitli görüşler ve bununla bağlantılı öneriler ortaya konulmaktadır. Bu sınıflandırmaya yönelik karşı çıkışın dayanak noktası ise; Avrupa merkezli bir çağ ayrımının kabul edilmesi ve bunun Türkiye örneğine uygun olmadığı şeklindedir.

Bu sınıflandırmanın Batı ve Orta Avrupa’nın tarihine uygun olduğu ve dünyanın öteki bölgeleri adına bir anlam ifade etmediğine ise; İslam dünyası örnek

⁴⁷ Özbaran, a.g.e, s.118–119.

⁴⁸ İbrahim Kafesoğlu,“Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plan”, **Tarih Dergisi**, C. 14, Sayı:19, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1964, s. 2.

gösterilmelidir. İslam dünyası; yeniçağa İstanbul'un fethi ile değil, 19. yüzyıldaki yenilik hareketleriyle girmiş, dolayısıyla İslam dünyası ortaçağı 19. dahası 20. yüzyıllara kadar sürükleyip getirmiştir. Uzak Doğu'da ise, ortaçağ mevcut bile olmamıştır. Sonuç olarak bu sınıflamanın ortadan kaldırılması değil, bu tasnifin görelilikten öte bir anlam ifade etmediği belirtilmelidir.⁴⁹

Türkiye örneğini odak noktası olarak bir sınıflandırmaya dair öneri ise şöyledir: İlkçağ, (M.Ö 220 – M.S 1071)- Ortaçağ, (1071 – 1839)-Yeniçağ, (1839 – 1908)- Son ya da Yakınçağ, (1908 sonrası).

Böyle bir ayrımın Türkiye Türklerinin toplumsal örgütlenme evrelerine işaret etmesi açısından daha anlamlı olduğu fikri ileri sürülmektedir. Buna göre:

Eskiçağ, Türklerin göçebe hayvancılık dönemi; ortaçağ, Türklerin yerleşikliğe tarıma, köylülüğe geçiş dönemi; yeniçağ, ciddi biçimde batılılaşmaya, hukuk devletine adım atılmasının ve yakın çağ, Türkiye Türklerinin yaygın kentleşmeye, kapitalizme yöneldiği zaman dilimleri olarak değerlendirilmektedir.⁵⁰

Konuyla ilgili bir diğer farklı tarihlendirme önerisinde ise; 1552 tarihine vurgu yapılmaktadır. 1552 yılı Türk dünyasında gerek siyasi gerekse ekonomik bir içine kapanma tarihi olarak verilmektedir. Bu tarihten sonra Batı'ya kaptırılan ticari üstünlük yerine tarım faaliyeti ana unsur haline gelerek bu dönem; siyasî gerileme, ters nüfus akışı, tarımın ağırlık kazanması, sosyal ve kültürel içe kapanma gibi olgularla kendisini göstermektedir. Bu yorumlamada tarihimizde önemli dönüm noktaları olarak şu tarihler verilmektedir; M.Ö. 209, M.S. 840, 13. yüzyıl, 1552 ve 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı.⁵¹

Temelde kabul edilen sınıflandırma açısından da özellikle inceleme konumuz dolayısıyla 1453–1789 zaman aralığı olarak tanımlanan Yeniçağın başlangıcına ilişkin farklı kültürler tarafından da farklı kabuller mevcuttur.

⁴⁹ **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ankara, 1977, s. 275.

⁵⁰ Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789–1980)**, C.1, Yenigün Haber Ajansı Yayıncılık A.Ş., 1997, s.11–12.

⁵¹ Konuralp Ercilasun, "Türk Tarihinde Metodoloji Meselesi", **III. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi 5–9 Haziran 2005**, http://www.tdcif.org/subpg.php?pg=2004_tebliğler, s.7–8, 21.6.2006

- 1- İstanbul'un fethi
- 2- Coğrafi Keşifler
- 3- Anglo-Saxonlara göre; tarih – sanat ve topluma göre değerlendirilmesi
- 4- Fransızlara göre; Yüzyıl Savaşları
- 5- Almanlara göre; XV. Yüzyıl
- 6- İtalyanlara göre; Papalığın nüfuzunun azalması
- 7- Feodalite yerine imparatorluklar kurulması ve kentsel yaşam
- 8- Matbaanın icadı – 1494
- 9- Reform – 1517
- 10-Ticaretin gelişmesi ⁵²

Tarihi çağlara ayırmanın Batı milletlerinin tarihi gelişimini önceliğe alarak açıklama fikrine en güzel örnek; Rönesans ve Reform hareketleri olarak gösterilmektedir. İlmini, felsefesini, sanatını ve fikrini bu dönemin gelişmeleriyle inşa eden Batı'ya karşın Doğu'da böyle hareketler görülmedi. Nitekim ortaçağa has teokratik düzenin daha uzun müddet devam ettiği İslam dünyasında, yeniçağ karakterini taşıyan özellikler ancak 20. yüzyılda kendini gösterdi. Bu durum Avrupa dışı diğer ülkeler içinde aşağı yukarı böyledir. Dolayısıyla bu durum klasik çağ ayırımının genel tarih, yani dünya tarihi için uygulanabilir olmadığını göstermektedir.

53

Aslında aynı husus Batı tarihi içinde geçerlidir. Durumu Osmanlı Devleti tarihinin dünya tarihindeki yeri açısından değerlendirmeye aldığımızda, Batı tarih paradigması, yaklaşık iki yüzyıldır Osmanlısız bir dünya tarihi üzerine oturtulmaya

⁵² Cahit Bilim, "Renaissance'ın Doğuşu" **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 1, Sayı: 3, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1335, Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 10, Eskişehir, 2002, s.118 (Bkz. dipnot:16).

⁵³ Kafesoğlu, a.g.m, s.3-4.

çalışıldı. Batı tarih teorileri bütün büyük medeniyetlerin kesişim havzasında duran Osmanlı'nın beş yüzyıllık hâkimiyeti karşısında bir anlamlandırma aczi yaşadı. Genel tarihe bakış biçimindeki yaklaşım yanlışlıkları büyük ölçüde karşılaştırmalı bir yöntemin tarihe uyarlanamamasından kaynaklanmaktadır.⁵⁴

Sonuç olarak, tarihi çağlara ayırmanın modern tarih adına içine düştüğü hatayı şöyle özetlemek mümkündür. Tarihi olaylardaki neden – sonuç ilişkisi ve tarihi olaylardaki süreklilik nedeniyle çağ ayrımı yanlıştır. Diğer yandan çağ ayrımı toplumların oluşum sürecini bir bütün halinde algılamayı güçleştirmektedir. Her ne kadar tarih öğretiminde bir kolaylık olarak öngörülüp uygulanmaya başlasa da çağ ayrımı, günümüz tarih anlayışına ve eğitimine uygun değildir. Tarihin çağlara ayrılması yukarıda da değindiğimiz konulara ek olarak tarihi, evrensel bir bütün halinde yorumlamaya engel olmaktadır. Türkiye örneğinde de 1453'ün ifade ettiği anlam ile bu tarihin Batı dünyasına ifade ettiği anlam farklı niteliktedir. 1453 bizim için bir zafer ve yükseliş dönemini müjdelerken aynı olay, Batı için bir kaygı döneminin başlangıcıdır. Nitekim tarihçiliğimizde de bu zaferin verdiği gurur, yükseliş dönemine ve Osmanlı Devleti tarihine verilen ağırlığı arttırmaktadır. Tarih eğitimimizde amaç, 1453–1789 zaman aralığının Osmanlı ihtişamını ortaya koymaktır. Yeniçağ Avrupa'sının tarihi ise bu zaferin gölgesinde kalmaktadır.

Çağ ayrımına konum çerçevesinde temastan sonra, çalışmamın temeli olan Türkiye'de yeniçağ tarihi araştırmalarının duruma geçebilirim. Ülkemizde yeniçağ tarihçiliğinin inceleme alanının ağırlıklı önceliğini Osmanlı tarihi araştırmaları oluşturmaktadır. Özellikle araştırmalarda Osmanlı Devleti'nin klasik dönemine ayrı bir önem verilmektedir. Buna sebep olarak Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminin çekiciliğini gösterebilirim. Öte yandan dönemin cazibesi, yeniçağ Avrupa tarihine olan ilgisizliğin de sebebidir. Çünkü bu dönem, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki üstünlüğünü simgeler. Yeniçağ Avrupa tarihine ilgiyi belirleyen ise; Osmanlı Devleti'nin neden geri kaldığının ortaya konulmasıdır.

Klasik dönem Osmanlı tarihçiliği Ömer Lütfi Barkan, Mustafa Akdağ ve Halil İnalcık gibi tarihçilerimizin temelini atıp çatısını kurduğu şekliyle, 19. yüzyıl

⁵⁴ Davutoğlu, a.g.m, s.674.

Osmanlı tarihine göre esasen bir “*sosyal ve ekonomik*” tarihçilik şeklinde gelişme gösterdi.⁵⁵ Akademik düzeyde ise klasik dönem Osmanlı tarihine yönelik tarihçinin tercihleriyle biçimlenen çalışma çizgisi şu şekildedir;

Çalışma alanını klasik dönem Osmanlı tarihi olarak belirleyen tarihçi, Osmanlı devletinin miri toprak sisteminin uygulandığı bölgelerdeki (Anadolu ve Rumeli) vergiye tabi insanların ve ekonomik etkinliklerin dökümlerini içeren tahrir defterleri üzerinde yoğunlaşmayı tercih etmektedir. Zaman dilimi açısından 17. ve 18. yüzyıllara karar verenler ise, genellikle iki ana belge koleksiyonu arasında seçim yapmaktadırlar. İlki, kadı mahkeme sicilleri ikincisi ise kişisel servet sahibi Osmanlı bürokrati, uleması ya da köklü ailelerince servetlerini koruma gayesiyle oluşan vakıf kurumlarının ayrıntılı gelirleri ile bunların kullanımına dair şartnameleri içeren vakfiyeler üzerinde çalışmayı tercih etmektedir.⁵⁶ Osmanlı tarihçiliğindeki bu yönelişe rağmen yeniçağ Avrupa tarihi ise; üzerinde çalışılması gereken bir alandan ziyade, genel bilgiler çerçevesinde fikir sahibi olunması gereken bir konu olarak görülmektedir.

Osmanlı tarihi üzerine yapılan konu tercihleri, Osmanlı Devleti tarihinin ele alınış şeklini de etkilemektedir. Bu şekilde tarihçiliğin şeklini ve düşünsel yapısını etkileyen iki temel vardır. İlki, 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı yönetim anlayışının formülasyonunda Osmanlı bürokrat/ulemasınca yinelenerek vurgulanan “*daire-i adliye*”dir. İkincisi ise ilkiyle bağlantılı, kökenleri İslam düşünürlerine kadar giden bir “*Türk-İslam hâkimiyet telakkisi*” kuramıdır. Bu çalışmalar ise, kimi zaman Marksist “*feodalite*” kavram tartışmalarına, Ö. L. Barkan üzerinden temasla bazen de “*Weber’in ‘patrimonial’*” devlet kavramına Halil İnalcık üzerinden değinilerek oluşmaktadır.⁵⁷ Böylelikle Osmanlı tarihçiliğinin bir kısır döngü içinde olduğu ortadadır. Özellikle çalışmalarda, Osmanlı Devleti tarihinin 16. ve 17. yüzyıllarına verilen ağırlığa, yeniçağ Avrupa tarihinin de öneminin farkına varılarak eklenmesi, bu çalışmaları karşılaştırmalı tarih çalışmaları ile uyumlu bir hale getirecektir. Günümüz tarih araştırmaları ve inceleme alanını belirlemede özellikle 16. ve 17. yüzyılların Osmanlı Devleti tarihine olan yönelim değişime ayak uydurmak

⁵⁵Özel, a.g.m, s.151.

⁵⁶Özel, a.g.m, s.153.

⁵⁷Özel, a.g.m, s.156.

zorundadır. Nitekim tarih çalışmaları açısından son gelişmeler ile de bu yönelimin başladığı görülmektedir.

Artık 16. ve 17. yüzyıllar için Osmanlı – Avrupa karşılaştırmalarıyla ilgilenen araştırmacılar için yeni bir gelişme olan Osmanlı-Avrupa kıyaslamasının mümkün olduğu görüşü, bu çalışmalara olumlu katkı yaptı. Montesquieu'den beri Avrupalı ve Amerikalı uzmanlar arasında, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa'nın siyasi sistemleri arasında mutlak bir fark olduğu inancı hâkimdi. Avrupa tarihi uzmanları, Weber'i takiple bir aristokrasinin ve özerk şehirlerin bulunmayışını, Osmanlı toplumsal yapısını Avrupa toplumlarından tamamen ayıran özellikler olarak görmekteydi. (Türk tarihçiler ise bu özellikleri hiçbir zaman çok önemli bulmadılar) Ama son otuz yılda yapılan araştırmalar, kıta Avrupa'sı ile Osmanlı dünyası arasındaki farkların bir zamanlar zannedildiği kadar keskin olmadığını gösterdi.⁵⁸

Tarihi araştırmalarda bir karşılaştırılmaya gidilmesi Türkiye'deki tarihçilik açısından da önemli katkı niteliğindedir. Nitekim bu sayede yaratılan karşılaştırılmalı düşünce ortamıyla sağın “*biz bize benzeriz*”ci tutumu yumuşarken solunda “terminoloji fetişizmi” daha akılcı bir düzeye çekilmekte, böylelikle de Osmanlı ve Türk örneklerinde özgüllükler bulunabileceği kabul görmektedir. Avrupa'dan gelen, Osmanlı Devleti'nin bazı özelliklerinin modern devlete geçişte bir adım olduğu görüşü de (özellikle Robert Mantran yönetimindeki Osmanlı tarihi çalışmasında) bu yumuşamayı güçlendirdi.⁵⁹Nitekim Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ilişkisi, daha çok sağ kesim tarafından yeni bir anlayışla sunuldu. Türkler Akdeniz'e ulaşmak ve Balkanlarda yayılmakla Avrupa'nın bir parçası oldu. Dolayısıyla o zamandan başlayarak her alanda (ticari kadar bilimsel alanda da) onlarla alışveriş içinde oldular şeklinde ortaya konan sentez ile Doğululuğu bırakıp, Batılı olma deneyiminin yanlışlığı vurgulandı.⁶⁰

Her ne kadar klasik dönem Osmanlı tarihçiliğinde 17. yüzyıldan sonraki Osmanlı Tarihi, Halil İnalcık için gerilemenin tarihi⁶¹ olsa da bilim tarihi alanında

⁵⁸Faroqhi, a.g.e, s.281.

⁵⁹Koloğlu, a.g.m, s.1355.

⁶⁰Koloğlu, a.g.m, s.1360.

⁶¹İslamoğlu-Keyder, a.g.m, s.52.

eserler veren Ekmeleddin İhsanoğlu için durum farklıydı. İhsanoğlu, bu alanda ilk ürünü veren Adnan Adıvar'ın ortaya koyduğu ya da bir kalıp halini alan Avrupa'ya kapalı bir Osmanlı modelinin vurgulanmasını düzeltme iddiasıyla ortaya çıktı. O, İslam'ın ilk beş yüz yılından 1100'e kadar bilim alanında bir altın çağ yaşandığı, sonra bunların hızla düştüğü ve durduğu yolundaki görüşün yanlışlığını, bilimsel çalışmalar ve bilgi alışverişinin 17. yüzyılda da sürdüğüne ilişkin görüşüyle ortaya koydu.⁶²

Sosyal tarih açısından Osmanlı tarihinin ele alınış şekli itibariyle incelemeye alınan konulardaki farklılaşma da olumlu bir gelişme kaydetti. Bu açıdan Cengiz Orhonlu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nda yerleşim, ulaşım, alt yapı ve şehircilik ile ilgili çalışmaları bizlere bu alanın ilk bilimsel örneklerini verirken, tarihçinin toplum ile fiziki çevre arasındaki bağlantıya eğilmesi gerektiğini gösterdi. Yine Nejat Göyünç'ün 16. yüzyılda Mardin'i konu alan çalışması, taşra yapısından bir kesiti konu ederken, daha sonra çeşitli tarihçilere, bir bölge veya yörenin sosyal, ekonomik, idari ve kültürel yapısını ortaya çıkarmada izlenmesi gerekli yolu gösterdi. Ayrıca bir diğer önemli isim Suraiya Faroqhi ise, Osmanlı klasik döneminin Anadolu ve Rumeli görüntüsündeki politik, askeri ve hatta idari tarihi dışındaki konuları çok iyi dile getirerek, kıraç kesime en iyi inebilen araştırmacı oldu.⁶³

Osmanlı tarihçiliğinde dikkati çekilmesi gereken bir hususta, 17. ve 18. yüzyılların durumudur. 16. yüzyıla ilişkin tahrir defterlerinin incelenmesine verilen ağırlıkla elde edilen bilgiye karşın; 17. ve 18. yüzyıllar, (şüphesiz çöküş paradigmasının da etkisiyle) Osmanlı tarihinin karanlık çağları olarak kalmaktadır.⁶⁴ Buna ek bir eksiklik de 17. ve 18. yüzyılların olayları adına kimse Akdeniz ekonomileri olarak yükselmelerini (veya batmalarını) temel alarak, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunu, İspanya'yı ya da İtalyan şehir devletlerini karşılaştırmayı düşünmedi. Aynı şekilde kimse Avrupa tarihinin önemli teması "17. yüzyıl krizi" Osmanlı'nın kapısını hiç mi çalmadı? Çin modernizasyonu ile Osmanlı modernizasyonu benzer mi? Bir dönem Avrupa hâkimiyeti için Osmanlı'yla çarpışan

⁶²Koloğlu, a.g.m, s.1360.

⁶³Salih Özbaran, "Tarihçi ve Toplum", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.1, İzmir, 1983, s.4.

⁶⁴Kaan Durukan, *Türkîli Hicazkâr, Türkiye'de Tarih Anlayışı Üzerine*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s.55.

Habsburg İmparatorluğu nedir? Gibi sorulara yanıt aramaya yönelmedi.⁶⁵ Bu yönde bir arayışın olmaması da Osmanlı Devleti ile yeniçağ Avrupa tarihini iki farklı dünya olarak algılamasına neden oldu. Siyasi ilişkiler çerçevesinde yer verilen yeniçağ Avrupa'sı; kültürel, sosyal ve coğrafi düzeyde halen birçok yönüyle Türk tarihçileri tarafından ele alınmayı bekleyen bir alandır.

17.ve 18. yüzyıllara ilgisizliğe neden olarak bu dönemin bir gerileme dönemi olarak kabul edilmesi ve bunun etkisi göz ardı edilemez. Bunun ötesinde Osmanlı tarihinin genel işleyişi adına da ilerlemeci bakışın yarattığı bir hataya da düşüldüğünü belirtmek gerekir. Osmanlı tarihi, bir Osmanlı devleti tarihinin ötesine geçemeyerek, Osmanlının yükselişi devletin yükselişi, gerilemesi de devletin zayıflaması şeklinde yazıla geldi. Nitekim 16. ve 17. yüzyıllarda gerek Osmanlı devleti, gerekse toplumu, dünya tarihindeki gelişmelere paralel olarak, çok önemli dönüşümler ve toplumsal çatışmalar yaşadı. Fakat bu çatışmaların doğasını anlayabilmek adına Osmanlı tarihini devlet merkezli bir açıdan “ilerlemeci” bir bakışla da ele almaktan vazgeçilmesi gerekmektedir.⁶⁶Yine Osmanlı tarihini değerlendirmede söz konusu edilen gerileme dönemi tanımlamasında yapılan, birçok Osmanlı tarihçisinin “gerilemeden” söz ederken, 1600’lerin başlarının durağanlığı ile 1800’lerin başlarının durağanlığını birleştirmekte olduğudur. Bu birleştirmeyi kolaylaştıran bir etken, bu dönemlerin her ikisinin de Doğu Akdeniz’de İngiliz, Fransız ve Hollandalı tüccarların yoğun etkinliği ile çakışması ve dış müdahale ile Osmanlı ekonomisinin inişe geçmesi arasında bir bağlantı kurmanın da mümkün olmasıdır. Aslında Osmanlı tarihçileri ile Hindistan’ın Moğol egemenliğindeki dönemi uzmanlarının, 16. ve 17. yüzyıllarda İslam uygarlığının bir “gümüş çağ”dan geçtiği konusunda meslektaşlarını iknalarına rağmen, 20. yüzyıl ortalarının Osmanlı tarihçileri de “erken baş gösteren ve çok uzun süren, kalıcı bir gerileme” paradigmasına açıkça karşı çıkmaya pek hevesli olmadılar.⁶⁷

Osmanlı tarihinin 17. ve 18. yüzyıllarının karanlık bir dönem olarak kabulü ve bir gerileme tanımlaması içinde kabul edilerek işlenmesi aslında bu döneme ait

⁶⁵Durukan, a.g.e, s.89.

⁶⁶Baki Tezcan, “II. Osman Örneğinde ‘İlerlemeci Tarih’ ve Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, **Osmanlı**, C.7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.665–666.

⁶⁷Faroqhi, a.g.m, s.83–84.

çalışmaların yetersizliğinin bir göstergesidir. Ayrıca özellikle yeniçağ araştırmalarında incelemelerdeki Avrupa ayağının göz ardı edilişi dünya tarihi ve modern tarihin gerekleriyle uyumsuzluk içindedir. Öylesine ki birbirleriyle ilişki halindeki Osmanlı ve Avrupa karşılaştırılması mümkün olmayan iki ayrı dünya şeklinde işlenmektedir. Aslında Osmanlı'yı incelerken bilhassa Yeniçağ'da Osmanlı'yı açıklamanın güzergâhında Yeniçağ Avrupa'sının tahlilini yapmakla aynı zamanda Osmanlı'nın bu dönemine de ışık tutulacağı ortadadır. Nasıl Osmanlı'dan bağımsız bir Avrupa tarihi olası değil ise; aynı oranda Avrupa'dan bağımsız bir Osmanlı tarih yazımı da gerçekçi verileri ortaya koyamayacaktır. Çünkü Avrupa'yı etkileyen her unsur Osmanlı'da ayrı bir şekle bürünerek devleti etkiledi.

Tabi tarihçiliğimizin bu eksikliğine neden olan bir etken de Osmanlı tarihine yaklaşımımızdaki komplekstir.

“Hayli zengin bir tarihi birikim içinde daha farklı, bir parça tenkide müstahak nokta, Osmanlı tarihinin hala bir inanç alanı olarak görülmekte oluşudur. Böylece Osmanlı tarihini tartışmıyor, Osmanlı tarihiyle kavga ediyor ve mütemadiyen bu birikimle hesaplaşıp duruyoruz. İnançları kullanarak yapılan kavgaların sonunda ancak basit tatmin ve dinmemiş öfkelerin kalması tabiidir.”⁶⁸

Bu birebir kendi tarihimize mücadelelerimiz ya da onun dünya tarihi içinden soyutlanarak çekip çıkarılması, evrensel tarih adına içine düşülen bir hata niteliğindedir. Madalyonun öteki yüzüne baktığımızda ise Batının bizi tanımlamasına izinle ve değerlendirmesinde kullandığı tabirleri kabul ile Batının gözünden kendi tarihimize bakmak ihtiyacını duymaktayız. Şöyle ki, tarih araştırmalarımızda Batı'da Türk imajını ele almak o kadar cazip bir konudur ki, buna verdiğimiz ilgiye karşın Batı'nın tarihinin incelenmesi göz ardı edilmektedir. O denli önemli ki Batı'nın bizi nasıl gördüğü çalışmalarımıza bile bu tanımlanma ihtiyacı hâkim olmaktadır.

Osmanlı ve Avrupa arası karşılaştırma gerekliliğini ve ortak bir boyutun var olduğunu ileri süren ilk Avrupalı tarihçi, Fernand Braudel'dir. Onun yakaladığı bu

⁶⁸Ahmet T. Alkan, “Osmanlı Tarihi Bir “İnanç Alanı!”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 73, Doğan Dağıtım A.Ş., Ankara, 2003,s.109.

ortak paydadan hareketle Ömer Lütü Barkan tarafından “fiyat devrimi”⁶⁹ demografik tarih ve tarım emekçilerinin durumu konularındaki çalışmalarla, Earl Hamilton’un, Fransız tarihsel demografi okulunun ve March Bloch’un etkileri yansıtıldı.⁷⁰ Osmanlı İmparatorluğu ile uğraşan ve Avrupa ile Amerika’daki tarih yazıcılığına ilgi duyan Türk tarihçilerinin hepsi, geniş bir Yeniçağ Avrupa tarihi bilgisinin Osmanlı bağlamında geliştirilecek paradigmlar için bir kaynak oluşturduğu varsayımından hareket etmeyi sürdürdü. Yine de açık karşılaştırmalara nadiren girilirken, bunda Feodalizm-Asya üretim tarzı tartışmasının açık siyasal çağrışımlarının, karşılaştırmalı tarih girişimlerini caydırıcı bir etkide bulunması ihtimal dâhilidir.⁷¹ Belki de birebir bir karşılaştırmaya gidilmemesinde asıl tartışılması gereken unsur, Avrupa tarihine ne denli önem verildiğidir.

Sonuçta yeniçağ Avrupa tarihi, dünya tarihi içinde önemli bir yere sahip Osmanlı Devleti tarihiyle eşdeğerde ilgiyle araştırılması gereken bir alan olarak durmaktadır. Yeniçağ Avrupa tarihi dünyaca ünlü tarihçilerin çalışmaları ile öğrenilen ya da öğretilen bir alandan ziyade tarihi kaynaklarımız çerçevesinde de Türk tarihçiler tarafından da yorumlanarak katkı yapılması gereken bir alan niteliğindedir.

⁶⁹Ömer Lütü Barkan, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, **Bellekten**, C.XXXIV, No:136,Ekim1970.

⁷⁰Faroqhi, a.g.m, s.61.

⁷¹Faroqhi, a.g.m, s.61.

1.1.3 Tarihçilik ve Avrupa Algısı

Türkiye’de yeniçağ tarih araştırmalarında özellikle araştırmamın bu kısmında yeniçağ Avrupa tarihine ilgiyi belirleyen önemli bir etmen, Avrupa’yı algılama şekline değineceğim. Osmanlı’da Avrupa tarihine yer ve önem veren isimlere temas ettikten sonra, Avrupa algımızı ortaya koymaya çalışacağım.

Osmanlı yazarları içinde Avrupa’ya yaklaşım adına iki isim önemlidir. İlk isim Kâtip Çelebi’dir. Kâtip Çelebi ile aynı çizgideki diğer isim ise; İbrahim Müteferrika’dır. Kâtip Çelebi’nin İrşadü’l- Hayârâ ilâ Tarihi’l- Yunan ve’n-Nasarâ (Yunan ve Hıristiyan Tarihi Hakkında Hayırlara İrşat) adlı eseri, Avrupa’yı hem sosyal ve siyasi olarak incelemekte hem de Avrupa hakkında Müslümanların yazdıkları tarih kitaplarındaki eksik ve yanlışları düzeltme gayesindedir.⁷² Kâtip Çelebi’nin özellikle Avrupa’nın Hıristiyanlığına yaptığı vurgu yanı sıra bu iki yazarda Avrupa hakkında altı çizilen konu; Avrupa’nın mağlûbiyetten galibiyete gidişine neden olan siyasi, sosyal ve askeri durumlarının ortaya konması ve Osmanlı toprakları üzerindeki Avrupa emelleri yüzünden Müslümanların durumun ciddiyetinden habersiz olmalarına yöneliktir.⁷³

Yine konuyla ilgili olarak Şanizade Ataullah Efendi,(1819’da vakanüvisliğe atanır)Batı kaynaklarından geniş ölçüde yararlanan bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem Sahak Ebru’nun 1271’de (1854) basılan Bazı Avrupa Ministrolarının Tercüme-i Hali başlıklı kitabında olduğu gibi Avrupa’nın ünlü siyaset adamlarını tanıtan ve Avrupa’nın siyasal yapısını inceleyen eserler de yayımlanmaya başladı.⁷⁴

Bu alanda zikredilmesi gereken, tarihçilikteki yeri ve tarihçilik anlayışı ile örnek bir isim olan kişi ise Ahmet Cevdet’tir. Ahmet Cevdet sağlam bir senkronoloji bilgisine ve sezgisine sahip olup, olayların zamanlamasını ve birbirleriyle ilgisini iyi kurmaktadır. Cevdet Tarihi, salt bir Osmanlı tarihi veya Avrupa kronolojisinden

⁷²Gürbüz Deniz, “Kâtip Çelebi”, **Osmanlı**, C.8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 128. Kâtip Çelebi ve eserleri hakkında bilgi için Bkz. M. Türker Acaroğlu, **Batı’da ve Türkiye’de Kaynakça Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.157–160.

⁷³ İbrahim Şirin, **Osmanlı İmgeleminde Avrupa**, Lotus Yayınevi, Ankara,2006, s. 113–115.

⁷⁴Arıkan, a.g.m, s.1584.

ziyade, her ikisi arasında bir bağ kurularak yazılmıştır. Ahmet Cevdet sayesinde tarihçiliğimizde, metot modernleşti. Ayrıca Avrupa tarihinin meselelerine de bu anlamda ilk defa el atan Ahmet Cevdet'tir.⁷⁵

Cevdet Tarihi'nde Avrupa'nın yerini ve Ahmet Cevdet'in tarihçiliğini şöyle özetlemek mümkündür.

—Cevdet Tarihi'nde Avrupa ile ilgili konular, 1. cildin (tab-ı cedid) 160. sayfasında başlar ve cildin sonuna kadar yer yer Osmanlı tarihine eşzamanlı dönüşlerle ele alınmaktadır.

—Doğu-Batı mukayesesine her an başvurulmaktadır. Çünkü Ahmet Cevdet çöküntünün nedenini ve gelişmesini tarihte arayan bir medeniyet tarihçisidir.

—Ahmet Cevdet, Avrupa tarihi ve İslam tarihini ele alırken, bu tarihi dönemdeki problemlere de değinmektedir. Ortadoğu tarihini İslam evveli ve sonrası diye ikiye ayırmaktadır. Ayrıca Ahmet Cevdet, medeniyetin din ile bağlantılı olduğu fikriyle İslam dininin ve hukukunun, tarihi kendi şartlarına göre şekillendirdiği görüşüne sahiptir.⁷⁶

Burada Ahmet Cevdet'e Batı kaynaklarını inceleyerek düzenli notlar hazırlayan Hukukçu Ali Şahbaz Efendi ve Batı kaynakları konusunda kendisine yardım eden bir diğer isim Hoca Sahak Efendi de zikredilmelidir.⁷⁷ Avrupa tarihine Osmanlı Devleti'nde yer veren isimlere kısaca değindikten sonra konunun Cumhuriyet dönemindeki yerinin de ortaya konması gerekmektedir.

Öncelikle Avrupa tarihi ulaşılmaz bir ideal niteliğinde Osmanlı tarihçilerinin önünde durmakta ve Osmanlı tarihinin başarı ve başarısızlıkları, Avrupa tarihinin meydana getirdiği ölçütlerle değerlendirilmektedir. Şüphesiz bu yaklaşım, Avrupa'nın teknolojik, siyasi ve askeri üstünlüğü ile son iki yüzyıllık dünya tarihinin galibi konumunda olması ve kendi dışında tüm bölgelerde hâkimiyet kurma yeteneği

⁷⁵İlber Ortaylı, "Cevdet Paşa ve Avrupa Tarihi", **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2000,s.475.

⁷⁶Ortaylı, a.g.m, s. 476-478.

⁷⁷Arıkan, a.g.m, s.1586.

karşısında oluşan bir ruh halini yansıtmaktadır.⁷⁸ Türkiye örneğinde tarih yazıcılığı açısından duruma bakıldığında, 1980’li yıllarda yeniden boyut kazanan Batılı liberal bakış açısıyla; Osmanlı tarihi, Avrupa tarihinin gerek siyasal gerekse sosyal gelişim tarihindeki zenginlikle kıyaslandığında yokluklar alanını oluşturmaktadır.⁷⁹

Osmanlı tarihini değişime ve gelişime kapalı bir yapıyla tasvirin ve buna sebep olan etkenlerin irdelenmesi gerekmektedir. Avrupa’yı anlamlı kılan ya da Avrupa tarihini kendi tarihimize kıyasla özel kılanın altında yatanın bir anlamda Avrupa’ya yüklenen anlamlarla ilgili olduğu açıktır. Kanaatimce, bunu bilinen ve tartışıla gelen unsurlarda aramak gerekmektedir. Nedir bu unsurlar;

1-Doğu-Batı tanımlamasının etkisi, 2-Avrupa’nın kendini tanımlamasının tarihe yansımaları.

Tarihte şark ve garp tanımlaması ilk olarak; Akdeniz havzasında yapıldı. Roma İmparatorluğu zamanında Roma şehri, meskûn dünyanın merkezi sayılırken, doğu tarafı için “*oriental*”, batı tarafı için “*occident*” tabiri kullanıldı. Bu ayrılış İtalya ve Sicilya coğrafyalarının birbirinden farklılıkları sebebiyle Akdeniz’in bünyesine de uygun düştü.⁸⁰

7. asır ortalarından itibaren şarkın büyük bir bölümü Müslümanların eline geçti. Böylelikle şark kavramı genişleyerek yeni bir şekil aldı. Türklerin, Anadolu ve Balkanlar üzerinde hâkimiyet kurmaları sonucu Osmanlı İmparatorluğu’nda şark toprakları içine girerken, Hıristiyan Batı; bütün İslam dünyasına şark adını verdi. 17. asırdan itibaren de Avrupalılarca şark tanımı yeni bir düzenlemeye tabi olurken Eski Yunan ve Roma’nın, sonra yine onun devamı sayılan Hıristiyan Avrupa’nın dışında kalan dünyaya şark adı verildi.⁸¹

Batı’nın oluşumu ise Doğu’dan kopma süreci ile gerçekleşti. Batı âlemi; içinde yer alan İspanya, Almanya, Hollanda gibi ülkelerde olduğu gibi belli bir batılılaşma süreci yaşanması sebebiyle, en başından kültürel bir küre olmayıp

⁷⁸Huri İslamoğlu, **Neden Avrupa Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul,1997, s.10.

⁷⁹İslamoğlu, a.g.e, s. 11.

⁸⁰Sadi Selen, “Tarihte Şark ve Garp Mefhumları”,**Bellekten**, C.VII, Sayı:27, Temmuz, 1943,s.544.

⁸¹Selen, a.g.m, s.544.

genişleyen bir öze sahipti. Bu kültürel küre ise şu üç unsurun geride bırakılmasıyla şekillendi. 1-Rönesans; Yunan'ın aşılması 2-1492; Yahudi eskiçağının aşılması ve son olarak 3-Aydınlanma ise; bir Doğu dini olan Hıristiyanlığın halk düzeyine indirilmesini sağladı.⁸²

Doğu-Batı ayrımı açısından söz konusu edilen Roma'nın ikiye ayrılması ise Doğu – Batı farklılığının nedeni değil, sonucu oldu. Rönesans ise bu anlamda Batı'nın farklılığı fikrinin üretilmesi eylemiyle, bu ayrımın düşüncede, sanatta ve bilimde yeniden kavranma ve oluşturulma süreciydi. Ancak bu ayrımın başlangıç noktası değildi.⁸³

Avrupa'nın kendini keşfinin ve gelişiminin tarihsel sürece yansımalarıyla yaşanan olaylar bir öteki kavramının oluşumuna da hizmet etti. Doğu- Batı olarak ikiye ayrılan bu iki farklı kültürün tarafları için öncesinde karşılıklı olarak kullanılan öteki kavramı modernite açısından şekil değiştirdi. Bu dönem itibariyle iki taraf arasında eşitsiz bir ilişki söz konusu olurken, artık gerek ekonomik gerek siyasi düzeyde Avrupa kazanır hale geldi.⁸⁴

Nitekim halen Batı bilim ve felsefesi dışında da yaygın bir kabul gören bu ayrım ideolojik olarak da değerlendirilebilir. Bu zihniyetin sınırlarının zorlanması tarihsel, siyasal varlıklarını bu ayrıma mahkûm etmeme gayesindeki toplumların farklılıklarını olumluya çevirmelerine bağlıdır.⁸⁵

Tarihsel yaşanmışlığı ile ortaya çıkan Avrupa ise sanki bir takım toplama (Yunan, Roma, Hıristiyanlık) ve çıkarma (Arap, Rus, Osmanlı) işlemlerinin sonunda elde edilen bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.⁸⁶ Nitekim tanımlama ya da tanımlanma itibariyle Avrupa fikri, kimi zaman bilinmez kimi zaman da değişken bir nitelik kazandı. Bunun nedeni ise; Avrupa fikrinin genellikle Avrupalı olmayana

⁸²Mehmet Ali Kılıçbay, “Globalleşmenin Programı: Batılılaşma”, **Ekonomik Yaklaşım**, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, C.4,Sayı:9,1993,s.15–16.

⁸³ Mehmet Ali Kılıçbay,“Rönesans ve Doğu”, **Ekonomik Yaklaşım**, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, C.2,Sayı:4,1981,s.212.

⁸⁴İlhan Tekeli, “Ötekileştirme ve Ötekileştirme Ekseninde Tarihte Avrupa-Türkiye İlişkileri”,**Toplumsal Tarih**, Sayı:100,Nisan 2002,s.2.

⁸⁵ Kürşad Ertuğrul, “Sosyal Teoride İdeolojik Kapanımları Kırma Arayışları ve Doğu/Batı Ayrımı”, **Doğu Batı**, Yıl:7, Sayı:28,2004,s.41.

⁸⁶ Aslı Çırakman, “Avrupa Fikrinden Avrupa Merkezçiliğe”, **Doğu-Batı** (Avrupa), Sayı:14, 2001,s.30.

göre oluşturulmasında aranmalıdır. Dolayısıyla Avrupa olmayan alabildiğine geniş ve çeşitli bir kategori olduğu için, Avrupa fikride buna göre çeşitlilik göstermektedir.⁸⁷

Avrupa'ya ilişkin belirleyici unsurlara geçmeden önce altının çizilmesi gereken bir konuda Avrupa'nın köken arayışıdır. Ortaçağdan bu yana Doğu'da bir yerlerde kaybedilmiş köken arayışındaki Avrupa için, Doğu'nun sihri onu besleyen bir unsurdur. Bu köken arayışının mekânı olan Doğu'dan ziyade dikkati çekilmesi gereken, Avrupa'nın kendisini uygarlığın temeli olarak görmesi ve buna duyduğu inancıdır.⁸⁸ Rönesans'tan günümüze Avrupa'nın kendini anlama çabasında çeşitli dönüm noktaları vardır: “*Hıristiyan Avrupa*”, “*Özgürlükçü Avrupa*”, ve “*Uygar Avrupa*”, Avrupalı düşünürlerin yansıttığı bu üç Avrupa imgesi coğrafi olarak bugün, Batı Avrupa denilen yere ilişkindir. Böylelikle Avrupa tanımlaması Hıristiyan olmayana, özgür olmayana ya da uygar olmayana göre tanımlanmaktadır.⁸⁹ Nitekim ekonomik düzeyde kapitalizm ile toplumsal açıdan bireyin doğduğu ve belirleyici unsuru Hıristiyanlık ile dünyayı; Hıristiyanlaştırmaya ve Avrupalılaştırmaya çalışan Avrupa karşımıza çıkmaktadır.⁹⁰

Belirleyici unsur dedik çünkü Avrupa'yı tanımlamada yardımcı sıfatlar arasında din faktörü ön plandadır. Rönesans'ın dinsel alana etkisi olan Reformasyon, Hıristiyanlığı bireyselleştirdi. Batı Hıristiyanlığının inşasıyla din, asıl olması gereken yere yani ruhaniye çekildi. Bu da laiklik dediğimiz oluşuma imkân sağlayarak, laiklik Batının en belirgin kurumu oldu.⁹¹ Hıristiyanlık kimliği birlik ve ortaklık, Avrupa fikri ise siyasi anlamda çokluk ve çeşitlilik ifade etmektedir. Ancak 17. yüzyıl sonuna doğru dine yapılan vurgunun ortadan kalkması ve mutlakiyetçiliğin Avrupalı aydınların gözünden düşmesiyle özgürlük fikri, arzusu ve amacı Avrupa kamuoyunda hâkim olmaya başladı. Avrupa'nın farklılığı ise özgür olan-olmayan ayırımından hareketle vurgulanmaya başlandı.⁹² Böylelikle felsefi kökenleri Hegel'e

⁸⁷ Çırakman, a.g.m, s.30.

⁸⁸ Nilgün Tural,“Doğu ve Amerika Arasında Avrupa”, **Doğu Batı**, Yıl:6,Sayı:23,2003,s.171.

⁸⁹ Aslı Çırakman, “Hıristiyanlıktan Uygarlığa: Değişen Avrupa İmgeleri”,**Toplumsal Tarih**, Sayı: 112, Nisan 2003,s.34.

⁹⁰ Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, C.3, Adam Yayınları,2004, s. 9.

⁹¹ Mehmet Ali Kılıçbay, “Fakir Akrahanın Talihi”, **Doğu Batı**, Sayı:2, 1998, s.63.

⁹² Çırakman, a.g.m, s. 35–36.

kadar uzanan bu söylem, Avrupa/Avrupa dışı, dahası Batı-Doğu ikilemine dayanmaktadır. Bu şekliyle Batı; dinamizmi (yani kapitalizmi), akılcılığı (yani dini doğmadan arınmışlığı), liberal demokratik bir alanı temsil ederken aksine Doğu; iktisadi durağanlığı, akıl dışılığı ve despotik hükümet etme şekillerini içinde barındıran bir kavram olarak ortaya çıktı.⁹³

Bilimin, aklın, sağduyunun simgesi olarak Avrupa'nın kendisini tanımlamasına yardımcı bir öge ise, Osmanlı Devleti'dir. Ancak özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda bu tanımlama ve karşılaştırmada önemli bir rol üstlenen Osmanlı'da, değişken Avrupa'yı tutarlı bir konuma sokmaya ilaç olmadı. Çünkü Osmanlı'ya yaklaşımda korku, övme ve yermenin bir arada olması, tanımlamada değişkenlik yaratmaktaydı.⁹⁴ Bizim içinse Avrupa, Avrupa merkezli bir tarih ile kazananın yanında kaybedenin gözünden Avrupa; bir yerme ya da kıyaslama konusu olan bir malzeme niteliği kazandı. İki kültürün kıyaslanmasında aklın ve duygunun yer almadığı Batı'yı, kendi uygarlığımızın insancılığına işaret etmek adına duygusal tepkilerimize veya betimlemelerimize bir ölçüt olarak konu ettik. Örneğin;

“Batı kültür ve uygarlığı; insanı, feodal bir toplum düzeni içinde en azından iki ayrı düzeyde görür: Üstün-insanlar ve insancıklar... İnsancıklar, yani halk yığınları, üstün-insanların sömürü alanıdır. Bu üstün-insanların kökü aristokrasi; insan tanrısı olan paganların veya tanrısı insanlaşmış bir dinin ruhban sınıfı; maddi güce kavuşmuş kapitalistleri veya siyasi güce sarılmış partizanları olabilir. Üstün-insanlar arasındaki rekabet; halk yığınlarını etkileyerek büyük, devasa mimari yapılara yansarak Batı'da kilise ve katedrallerle, rahatlıkla boy ölçüşecek gayri dini yapılarda, paraleller halinde taşlaşır. Türk-İslam kültür ve uygarlığında ise durum tersinedir. Toplum, sınıfsal esasa dayanmaz. Eşitlikçi, demokratik gelenekler bu topluma daima hâkimdir. Devlet ve idarecileri ile idare edilenler arasında daima bir özdeşlik bulunur. Gerek İslam öncesi ve sonrasında, soyut ve yüce bir Tanrı kavramı karşısında insanlar eşittir. Toplumda üstün-insan eğilimleri barınmadığı gibi, dini ve dünyevi otorite ikileşmesi ve bunlar arasında bir rekabet, mücadele de söz konusu olmaz. İnsanın –velev halife/padişah dahi olsa- faniliği ve yetersizliği, Tanrı'nın bekası, sonsuzluğu ve yüceliği, dini yapılar ile gayri dini yapılara yansır ve bu kontrast bu yapılarda taşlaşır.”⁹⁵

⁹³ İslamoğlu, a.g.e, s.10.

⁹⁴ Aslı Çırakman, “Avrupa Fikrinden...”s.46.

⁹⁵ Aydın Kezer, **Türk ve Batı Kültürü Üstüne Denemeler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 645, Kültür Eserleri Dizisi: 50, Ankara, 1986,s.68–69.

Batı medeniyeti bunun gibi kıyaslamalara, yermelere konu olmaktadır. Ya da artık bir şekilde Batı; örnek alınması, ders çıkarılması gereken, deneyimleriyle sorgulanmaya açık bir model olarak görülmektedir. Türkiye'nin batılılaşma sürecinin tarihsel örneğini Avrupa oluşturmaktadır. Bu açıdan da Avrupa, Osmanlı reformları ya da Kemalizm'in özgünlüğüne yönelik tartışmalarda bir ölçü olarak alınabilmektedir. Aynı şekilde Avrupa, tarihimizi eleştirirken de kullanılan örnek bir model niteliğindedir.

“Hıristiyan Batı'nın 16. yüzyılda dinde reformasyonun ardından Ortaçağ'ın siyasal ve sosyal düzenini birden bire değiştirmeme yöntemi, bu değişimi asırlara yayarak değişimin süreç içinde kendiliğinden oluşumunu bekleme sabrı, Batı toplumlarını uzun süre sonrada olsa kesin başarıya ulaştırırken, Kemalist Devrim'in hem Osmanlı'nın siyasal ve de sosyal kurumlarını tümünden ortadan kaldırması hem de devleti dini olarak kabul gören, siyasal ve toplumsal ilişkilerle doğrudan bağlantısı bulunan İslam dinini pasifize etmesi ve yerine bir alternatif sunmaması büyük sorunlarla karşılaşmasına neden olmuştur.”⁹⁶

Sonuçta, Avrupa'nın özelliği, özel olmayan ile kıyaslanarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısıyla da tarihçilik alanında Doğunun tarihine, bir yokluklar alanı olarak Avrupa tarihinin üstünlüğünü ispatta sahnelenen bir oyunda, bir figüranlık görevi verilmektedir.⁹⁷ Nitekim bu rolü tersine çevirmek ise ancak Avrupa'nın kendini keşfine yol açan süreci doğru kavramakla mümkündür. Yani Yeni kıtanın keşfini, kutsal kitabın ulusal bir dilde basılmasını, kıta Avrupa'sında gelişen Protestan reformunu, İngiltere Kralı VIII. Henry'nin konumunu, önce monarşist sonra meşruti yönetim taleplerini, doğal haklar öğretisini, bireyciliği, deneyciliği ve anayasalcılığı ve sonunda büyük devrimi anlamak, bu sürecin iç mantığını ve maddi zeminini kavramakla olanaklıdır.⁹⁸

⁹⁶Gamze Güngörmüş Kona, **Batı'da Aydınlanma Doğu'da Batılılaşma**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul,2005,s.152.

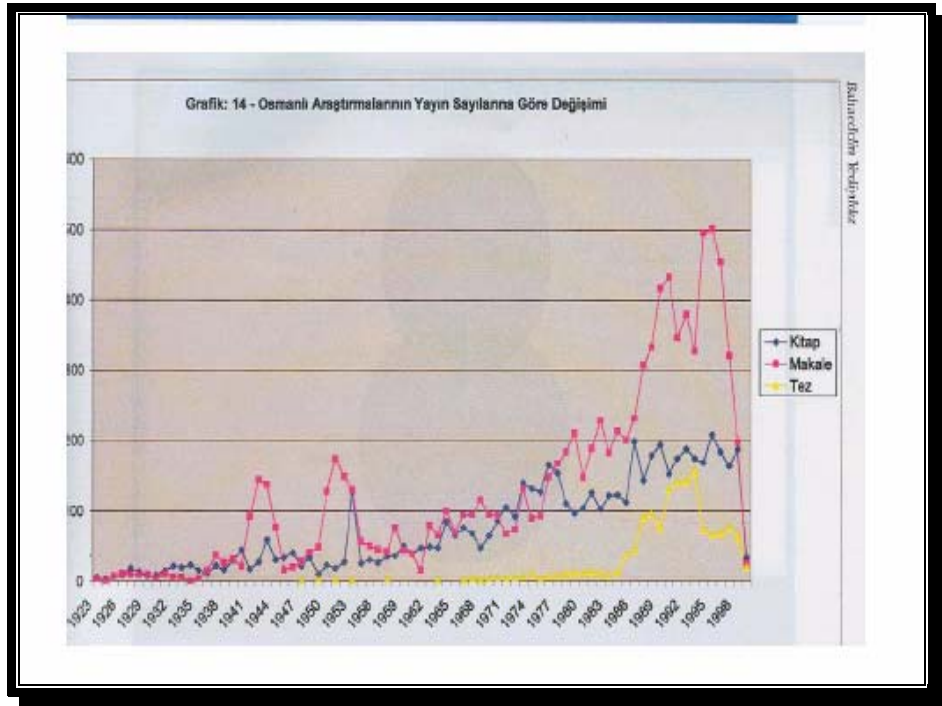
⁹⁷İslamoğlu, a.g.e, s.13.

⁹⁸Serdar Taşçı, “İktidar ve Söylem: Kapitalizm ve Avrupa, **Doğu-Batı**, Sayı: 14, Ankara,2001,s.75

1.2.1. Üniversitelerde Yeniçağ Avrupa Tarihçiliğinin Durumu

Ülkemizde akademik düzeyde yapılan Yeniçağ tarihçiliğinde, Avrupa'nın yerini ve önemini belirlemek yapmış olduğum çalışmada kaçınılmaz bir görev niteliğindedir. Gerçi önceki kısımlarda da temas ettiğim üzere yeniçağ tarih çalışmalarımızın esasını Osmanlı Devleti tarihi oluşturmaktadır. Akademik düzeyde yapılan çalışmaların büyük bir bölümünün Osmanlı'yı konu edinmiş olması, bu durumun net bir göstergesidir. Osmanlı tarihi üzerine yapılan araştırmaların niceliği üzerine yaptığı çalışmada Bahaeddin Yediyıldız yayın faaliyetlerinin yıllara göre değişim grafiğini şöyle vermektedir;

Grafik 1

(Kaynak: Bahaeddin, Yediyıldız; "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Osmanlı Tarihi Araştırmaları", XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8Ekim), C.1,TTK, Ankara,2002. Bkz. Grafik:14)

Adı geçen makalede Türkiye'deki üniversiteler bünyesinde çalışmalardaki ağırlıklı durum ortaya konurken, aynı zamanda yaptığı çalışmalarla Osmanlı tarihçiliğinde, gelişime sebep olan bilim adamlarına da yer verilmektedir. Konum

açısından kayda değer isim olarak Baykan Sezer* gösterilmektedir. Bu açıdan Sezer'in çalışmaları Osmanlı toplumunu ve kültürünü dünya tarihi içinde algılayma yönünde bir çerçeveye sahip çalışmalar olarak belirtilmektedir. Konuyla ilgili olarak ise Baykan Sezer'in "*Osmanlı'nın Batılılaşması*"(1969) ve Türk Sosyolojisi'nin Ana Sorunları(1988) adlı çalışmaları zikredilmektedir.⁹⁹ Osmanlı kültürünü dünya tarihi içinde algılayma adına gösterilen ismin bir tarihçi değil de bir sosyolog olmuş olması da önemlidir. Avrupa tarihi üzerinde çalışmaların yetersizliği yanı sıra, Osmanlı'yı da dünya tarihi içinde konumlandırabilme örneği bile tarih alanından değildir.

Hacettepe Üniversitesi'nde yapılan Osmanlı araştırmaları hakkında bilgi veren Hulusi Lekesiz ise Türkiye dışındaki Osmanlı idaresindeki bölgeler üzerine yapılan çalışmalardan söz etmektedir. Bu çalışmalar; E.Kuran: Cezayir, Kıbrıs, Bulgaristan, Irak; A.Çaycı: Kuzey Afrika, Tunus ve yine yüksek lisans tezi olarak C. Benafri (Cezayir), Gırnata'nın düşmesinde Sonra Cezayir'e Göç Eden Moriskolar ve Osmanlı Yardımı (Osmanlı, Cezayir, İspanya arşivleri kullanılmak suretiyle hazırlanmıştır) adlı çalışmalardır.¹⁰⁰ Dikkat edileceği üzere bahsi geçen araştırmalarda da Avrupa tarihini konu eden herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Tabii bu durum sadece Hacettepe Üniversitesi örneğiyle sınırlı kalmayıp, genel olarak tüm üniversitelerimiz için aynı durumun geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim aşağıda grafiklerle de bu alandaki sınırlı ilgiyi ortaya koymaya çalışacağım. Yeniçağ tarihi araştırmalarında Avrupa tarihi üzerine yapılan çalışmaların akademik düzeydeki durumu, araştırmam açısından önemli bir göstergedir. Aşağıda grafik şeklinde ortaya koyacağım bu verileri elde etmek için, Türkiye'deki otuz sekiz üniversitemizin, yeniçağ tarihi anabilim dallarındaki akademik yayınların konu ağırlıklarını inceledim. Bu verilerin neden otuz sekiz üniversite ile sınırlı kaldığını da belirtmem gerekiyor. Yayın faaliyetlerini incelemek üzere erişim sayfalarına ulaştığım üniversiteler dışında kalan üniversitelerin bir kısmında tarih bölümü, bir

* Gökhan Köktürk, "Baykan Sezer'de Doğu-Batı Sorunu"(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 1999.

⁹⁹Bahaeddin Yediyıldız, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Osmanlı Tarihi Araştırmaları", **XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8Ekim)**, C.1,TTK, Ankara,2002, s.12.

¹⁰⁰M.Hulusi Lekesiz, "Tarih Bölümü Osmanlı Araştırmaları", www.history.hacettepe.edu.tr/archive/HUOsmanli.html 21.6.2006

kısımında da yeniçağ tarihi anabilim dalı mevcut değildir. Yine karşılaştığım bir sorunda bazı üniversitelerimizin internet sayfalarına erişimin mümkün olmamasıdır.

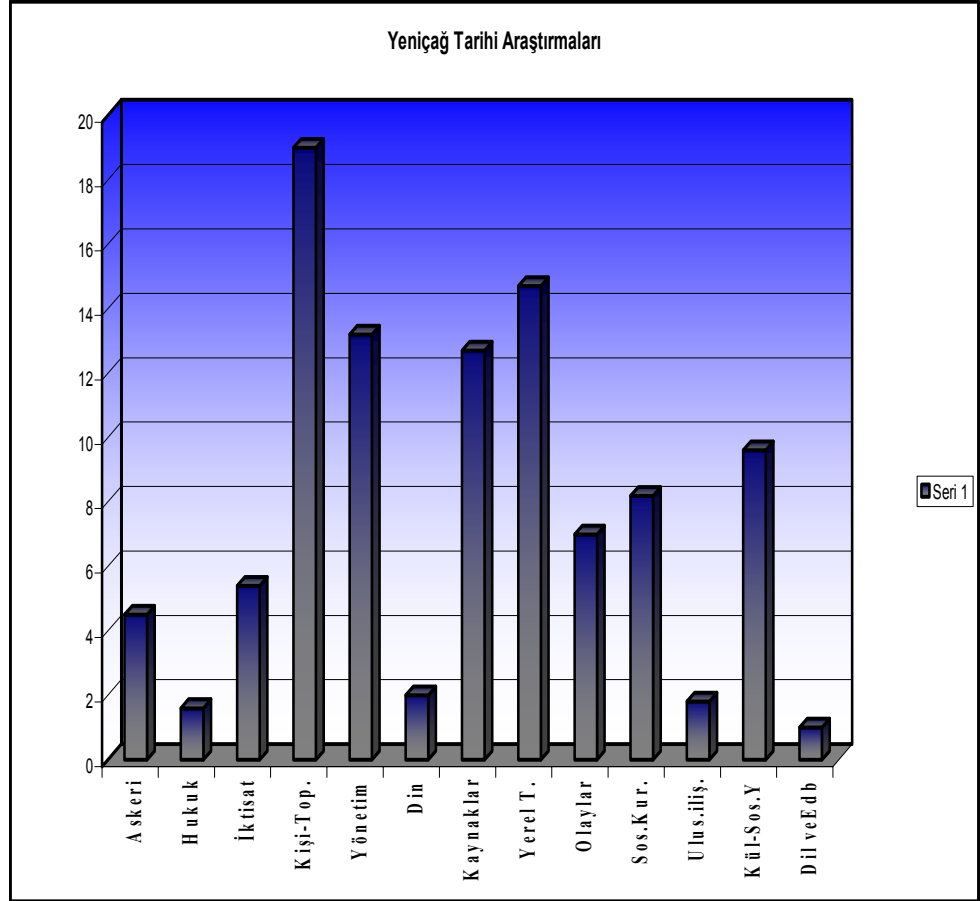
Şimdi öncelikle konuyla ilgili yaptığım araştırmamda yayın faaliyetleri açısından Osmanlı Devleti tarihi üzerine yapılan çalışmaların durumuna yer vereceğim. Yeniçağ tarihi anabilim dallarında Osmanlı Devleti tarihi adına incelemeye tabi tuttuğum 1294 yayını, on üç kategoriye ayırmak suretiyle elde ettiğim konu ve yayın ağırlığı şöyledir.

Tablo I

KONULAR	MAKALE SAYISI	YÜZDE
Askeri Tarih	58	% 4,5
Hukuk Tarihi	20	% 1,6
İktisat Tarihi	69	% 5,4
Kişi ve Toplum Tarihi	245	% 19
Yönetim ve İdare Tarihi	170	% 13,2
Dinler Tarihi	25	% 2
Kaynak Tarihi	164	% 12,7
Yerel Tarih	189	% 14,7
Olaylar Tarihi	90	% 7
Sosyal Kurumlar	105	% 8,2
Uluslar arası İlişkiler	23	% 1,8
Kültür ve Sosyal Yapı	124	% 9,6
Dil ve Edebiyat	12	% 1

Bu sayısal değerlerin grafiğe yansıması ise aşağıdaki gibidir.

Grafik 2

Osmanlı tarihi için böyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan Türkiye'deki tarih bölümlerinin yeniçağ tarihi anabilim dallarında verilen yayın listelerinde, Avrupa konulu çalışmaları ise şu şekilde değerlendirdim. Üniversitelerin yeniçağ tarihi anabilim dallarını incelediğimde konuyla ilgili çalışmalara, 11 üniversitede rastladım. Bu çalışmaları sınıflandırıldığında yapılan yayınları dört başlık altında toplamak mümkündür.

- 1-Avrupa Tarihi
- 2-Osmanlı Devleti ve Avrupa İlişkileri
- 3-Seyahatnameler
- 4-Batı'da Türk İmajı.

1-Avrupa Tarihi: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi bünyesinde, bu alanla ilgili ders kitabı mahiyetinde hazırlanan iki eser bulunmaktadır. Üniteler şeklinde ele alınan eserlerden ilkinde konu şu başlıklar çerçevesinde incelenmektedir. Mahmut Şakiroğlu, “*Yeniçağ’a Geçiş: Dünyaya Açılan Avrupa (Coğrafi Keşifler-Rönesans-Reform)*”, Yusuf Kaya, “*XV. Yüzyıl Başlarından XVIII. Yüzyılın Ortalarına Kadar Avrupa Siyasi Tarihi*”, Musa Çadircı, “*İngiltere’de Demokrasi Hareketleri ve Aydınlanma Çağı*”, İhsan Güneş, “*Amerika Birleşik Devletleri’nin Kurulması*” eserde yer alan makalelerdir. Mahmut Şakiroğlu makalesinde Yeniçağ Avrupa’sının üç önemli gelişmesine yer verirken, Yusuf Kaya ise Avrupa siyasi tarihinden bahisle İtalya, Fransa, Avusturya, Macaristan, İspanya ve İngiltere’deki siyasi gelişmelere yer vermektedir. Ayrıca Otuz Yıl Savaşı, Vestfalya Barışı ve İngiltere’deki 1640 İhtilali de üzerinde durulan konulardır. Diğer iki makalede de Aydınlanma felsefesine ve Amerika’nın kuruluşuna değinilmektedir.

101

İkinci yayında ise Avrupa tarihine dair makaleler şunlardır. Yağmur Say, “*Modern Dünyanın Oluşumu*”, Halime Doğru, “*Yeniçağ’da Avrupa Devletlerinin Bütün Dünya İle İlişki Kurması: Büyük Coğrafi Keşifler ve Sonuçları*” ve Cahit Bilim, “*Aydınlanma Çağı*”¹⁰² Anadolu Üniversitesi yayınlarına da yansıyan şekliyle, Avrupa tarihi hakkında öncelik verilen konular Keşifler, Rönesans ve Reform’dan ibarettir. Yeniçağ olaylarından Coğrafi Keşiflerle ilgili yapılan bir çalışmada Gaziosmanpaşa Üniversitesi’nden Ali Açikel’in “*Coğrafi Keşiflerin Osmanlı Devleti Üzerine Etkileri*” adıyla keşif faaliyetlerinin Osmanlı Devleti’ne etkilerini ele almaktadır. Reform konusunda bir çalışmada Mimar Sinan Üniversitesi’nden Abdülkadir Özcan, “*Martin Luther Osmanlı Adaletinin*

¹⁰¹ **Avrupa Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 413, Açık öğretim Yayın No: 172, Eskişehir, 1991.

¹⁰² **Çağdaş Dünya Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1078, Açık öğretim Fakültesi Yayınları No: 596, Eskişehir, 1999.

Almanya'ya Gelmesini İstemişti” başlığıyla Martin Luther’e temasla Osmanlı Devleti’nin adaletini söz konusu etmektedir. ODTÜ’nden Mustafa Soykut ise “*Avrupa Kültür Tarihinde Hıristiyanlık İdea’sının Doğu-Batı Karşılıklı Algılamaları Üzerine Etkisi*” adlı çalışmasıyla Avrupa’nın dinsel kimliği Hıristiyanlığa değinmektedir.

Yeniçağ’ın başlıca gelişmelerini konu edinen yayınların dışında yapılan çalışmalar ise şunlardır. Ankara Üniversitesi; Melek Delilbaşı, “*Some Cases on The Tolerance Among the South East European People (XIV-XVth centuries)*” Ege Üniversitesi; Mehmet Akif Erdoğan “*The Servants and Venetian Interest in Ottoman Cyprus*”, Fatih Üniversitesi; Mehmet İpşirli, “*Osmanlı Kroniklerine Göre Batı Âlemi*” ve Gazi Üniversitesi; Şennur Şenel, “*Milli Devletlerin Oluşum Sürecinde Avrupa Kavramı*”. Dikkat edileceği üzere Avrupa başlığına aldığım çalışmalar bile birebir Avrupa tarihine ait konular değildir. Anadolu Üniversitesi’nde yapılan çalışmalarda üç konuya odaklanılarak yapılan çalışmalardır. Bu başlık altında coğrafi keşifler, Martin Luther ve Hıristiyanlığın ilgiye tabi konular olarak ortaya çıktığını söylemeliyim.

2- Osmanlı Devleti ve Avrupa İlişkileri: Osmanlı ile Avrupa arasındaki ilişkileri konu eden çalışmalar ise şunlardır. Ankara Üniversitesi; Melek Delilbaşı, “*The Trade Relations Between the Turkish States and the West*”, Coşkun Güngen, “*XVI. yüzyıldaki gelişmeler ışığında Osmanlı Denizciliği*” (YL) Balıkesir Üniversitesi; Nahide Şimşir, “*Osmanlı-İngiliz Münasebetleri 1580-1838*” Ege Üniversitesi; Mehmet Akif Erdoğan, “*Fransa Kralı XIII. Louis’den Osmanlı Sultanı IV. Murad’a Bir Mektup*” Fatih Üniversitesi; Mehmet İpşirli, “*Impact of Ottomans to World History with their Presence and Absence*”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi; Ali İbrahim Savaş, “*XVIII. Asırda Osmanlı-Avusturya İlişkileri*” İstanbul Üniversitesi; Feridun M. Emecen, “*XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Devleti’nin Doğu ve Batı Siyaseti*”, ODTÜ; Mustafa Soykut “*1453 to 1699: Cultural Encounters between East and West*” Sakarya Üniversitesi; Yücel Öztürk, “*Yeniçağda Türkiye Ukrayna Rusya Lehistan İlişkileri*”. İlişkiler çerçevesinde Doğu-Batı siyasal ve kültürel ilişkilerine değinen çalışmalar yanında Osmanlı Devleti’nin ilişki kurduğu devletlerden İngiltere, Fransa ve Avusturya’ya yer verilmektedir. Sakarya Üniversitesi’nde

yapılan farklı bir araştırmada Yeniçağ'da Türkiye-Doğu Avrupa ilişkilerini konu etmektedir.

3-Seyahatnameler: Bu alanda ise Ankara Üniversitesi'nden Yavuz Ercan "*Mehmet Vahit Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi*", ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nden Ali İbrahim Savaş Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana Sefâretnâmesi, "*Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana Sefâreti Üzerine*", "*Âsitâne-i Sa'âdet'e Gelen Yabancı Elçilerin Resm-i Kabul Protokolleri*", "*Osmanlı Elçilerinin Sefâret Güzergâhları*", "*Osmanlı Elçisi Mustafa Hattî Efendi'nin Sefâreti ile İlgili Üç Belge*", "*Osmanlı Diplomasinin Siyasal ve Yapısal Dönemleri Hakkında Bir İnceleme*", "*Avusturya Basınında Bir Osmanlı Elçisi*" adlı çalışmalarıyla öne çıkmaktadır.

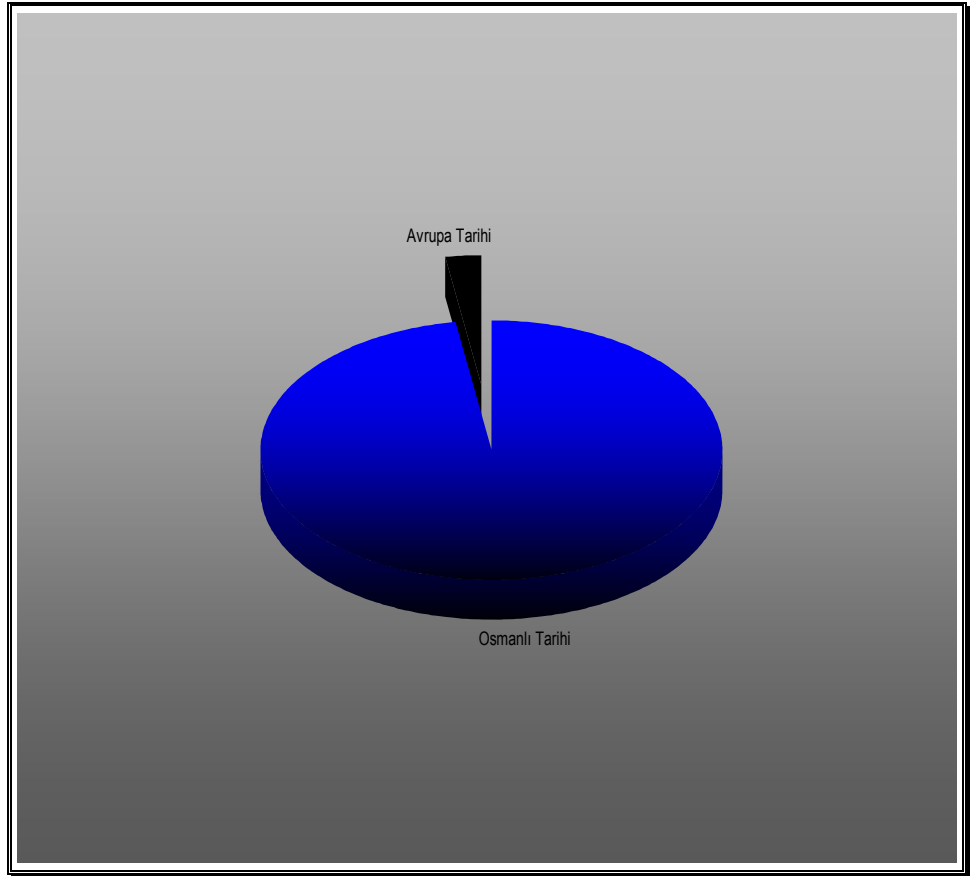
4-Türk İmajı: Bu başlık kapsamında ise Ege Üniversitesi; Necmi Ülker, "*16. Yüzyıldaki Avrupalıların Türkler Hakkındaki Düşünceleri*" ve ODTÜ; Mustafa Soykut; "*The Development of the Image 'Turk' in Italy through Della Letteratura de' Turchi of Giambattista Donà*", Image of the "Turk" in Italy. A History of the "Other" in Early Modern Europe:1453-1683, "*The Turk as the 'Great Enemy of European Civilisation' and the Changing Image in the Aftermath of the Second Siege of Vienna:(In the Light of the Unpublished or Rare Italian Documents)*" adlı çalışmalar bulunmaktadır.

Nitekim ortaya çıkan görüntüden şu sonuçları çıkarmak mümkündür. Anadolu Üniversitesi'nde Avrupa tarihine yönelik yayın daha fazladır. Ancak seçilen konular yeniçağ Avrupa'sını, değineceğim üzere Avrupa tarihine üç konu merkezinde yani keşifler, Rönesans ve Reform üzerinden değinmektedir. Bunun dışında Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ndeki çalışmalarda özellikle Avusturya hakkında olan seyahatnamelere yer verilmektedir. ODTÜ'de ise Doğu-Batı kültür ilişkileri, Hıristiyanlık ve İtalya'da Türk İmajı öne çıkan çalışmalardır. Yine de Avrupa çalışmalarının Osmanlı Devleti'ne temasla ele alındığını belirtmeliyim.

Bu çalışmaların grafiğe yansması ise şu şekildedir. Üniversitelerin yeniçağ tarihi anabilim dallarında belirtilen yayın faaliyetlerinin yani toplam 1328 makale içinde 1294 Osmanlı Devleti tarihine ilişkin araştırmaya karşılık ancak 34 tane

Avrupa konulu yayın bulunmaktadır. Tabii bu makalelerin konuları da birebir Avrupa'yı inceleme şeklinde değildir. Osmanlı Devleti ile ilişki, sefaretnameler ile elçilik faaliyetleri ve yine Avrupa'da Türk imajı gibi başlıklarda bu alana dâhildir.

Grafik 3

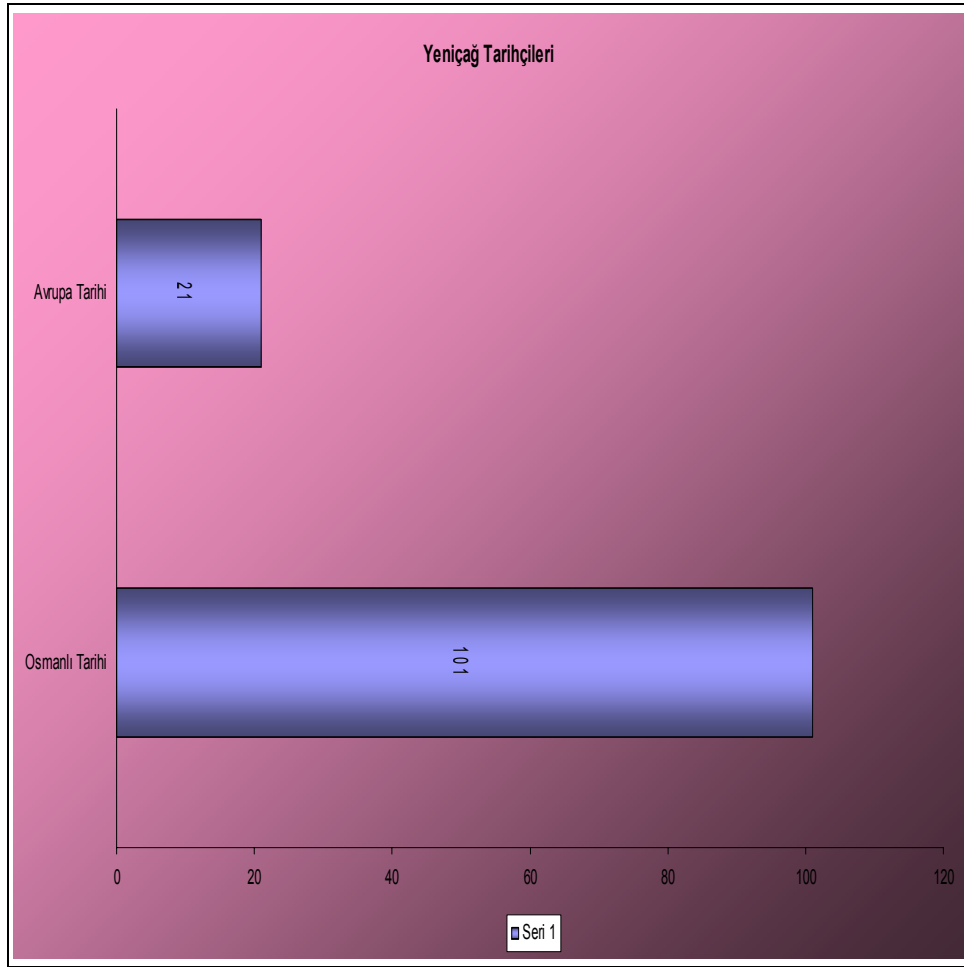
Bu çerçevede son değerlendirmem ise; üniversitelerin yeniçağ tarihi anabilim dallarında bulunan öğretim görevlileri arasında Osmanlı tarihi ve Avrupa tarihi üzerine çalışanların birbirine oranının ortaya konmasıdır. 38 üniversitenin yeniçağ tarihi anabilim dallarındaki görüntü şu şekildedir.

Tablo II

Üniversiteler	Yeniçağ ABD	Osmanlı T	Avrupa T
Adnan Menderes	3	3	0
Akdeniz	2	2	0
Anadolu	3	1	2
Ankara	2	1	1
Atatürk	1	1	0
Balıkesir	2	1	1
İstanbul Bilgi	2	1	1
Cumhuriyet	3	3	0
Dumlupınar	1	1	0
Ege	5	3	2
Erciyes	0	0	0
Osmangazi	6	6	0
Fatih	1	1	1
Fırat	2	2	0
Gazi	5	5	0
Gaziosmanpaşa	3	1	2
Hacettepe	7	6	1
Harran	2	2	0
İstanbul	1		1
Sütçüimam	1	1	0
Karadeniz	8	8	0
Afyon	2	1	0
Marmara	8	8	0
Mersin	2	1	1
Mimar Sinan	3	2	1
ODTÜ	4	3	1
Ondokuz Mayıs	3	2	0
Sakarya	2	1	1
Selçuk	8	8	0
Süleyman Demirel	1	1	0
Uludağ	4	4	0
Trakya	5	5	0
Bahçeşehir			1
Başkent	0	0	0
Beykent	0	0	0
Bilkent	8	7	1
Boğaziçi	9	6	3
Kafkas	3	3	0

Yeniçağ tarihi anabilim dallarındaki öğretim üyelerinin çalışma alanları Osmanlı tarihi üzerinedir. 122 öğretim üyesinden 101'inin uzmanlık alanı Osmanlı tarihi üzerineyken ancak 21 öğretim üyesi Avrupa tarihi ile ilgili araştırma faaliyetinde bulunmaktadır.

Grafik 4

Ne yazık ki, bu 21 kişide istenilen düzeyde Avrupa tarihi alanında uzmanlaşmış kişilerden oluşmayıp bu sayı, Avrupa tarihi hakkında çalışma yapmış kişilerinde dâhil edilmesiyle ulaşılan sonuçtur. 21 öğretim üyesinden ancak 8 tanesinin uzmanlık alanı Avrupa tarihidir. Bu üniversitelerden Bilkent Üniversitesi'nin bu açıdan ayrı bir yeri vardır. Bilkent Üniversitesi'nin tarih bölümünde Osmanlı tarihi yanında Avrupa tarihi anabilim dalı mevcut olup, yine bu

yönde bir kurs programı da bulunmaktadır. Sonuç itibariyle Türkiye’de kurumsallaşmış bir Avrupa tarihi yazını gelişmemiştir. Sadece birkaç üniversitede bulunan Avrupa Birliği enstitüleri de genelde çalışma alanlarını uluslararası ilişkiler alanında yoğunlaştırmaktadır. Ayrıca yine bir eksiklik Türkiye’de, Avrupa’da olduğu gibi oryantalist enstitülere benzer tek bir oksidentalist enstitüde bulunmamaktadır.¹⁰³

Akademik düzeyde öğretim üyeleri ve yayın faaliyetleri bu şekilde bir görüntü arz ederken, konum çerçevesinde üniversitelerin tarih bölümlerindeki lisans eğitimi içinde birkaç söz söylemem gerekmektedir. Türkiye’deki üniversitelerin hem eğitim fakültelerinde hem de fen-edebiyat fakültelerinde verilen lisans eğitimi süresince yeniçağ Avrupa tarihi ders olarak okutulmaktadır. Tabii bu dersler Osmanlı Devleti tarihi derslerinin sayısı ve içeriği ile kıyaslanacak düzeyde değildir. Bu noktada konuyla ilgili yapılmış bir araştırmaya değinmeliyim. Bu çalışmada Türkiye’deki on bir üniversitenin (Ankara, ODTÜ, Hacettepe, Gazi, İstanbul, Boğaziçi, Marmara, Ege, Anadolu, Harran ve Mersin Üniversitesi) ders programlarının incelenmesiyle ders adlarından hareketle milliyetçi bir tarih anlayışının varlığı ortaya konulmaktadır. 439 farklı ders adı içinde yer alan terim tekrarları sonucu şöyle bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Bu kelimelerden Türk:113, Türkiye:27, Osmanlı:83, Cumhuriyet: 23, İslam: 23 kez tekrarlanırken dünya: 21,Asya: 5, Avrupa: 24 ve insan: 2 kere kullanılmaktadır. Ayrıca derslerin % 22’si dünya ve Avrupa tarihine ayrılırken, Osmanlı tarihine verilen önem yanında orta ve yeniçağ Avrupa tarihi ilgisizliğe mahkûm olmaktadır.¹⁰⁴ Adı geçen çalışmada verilen kapsamlı bilgiler yanında benim için üniversiteler bünyesinde kıyaslamaya değer bilgiler yeniçağ Avrupa tarihinin Osmanlı tarihi karşısındaki oransal ve sayısal durumudur.¹⁰⁵ Demir’in makalesinde ortaya koyduğu verileri grafik halinde şekillendirdiğimde, Grafik 5 ders konularının sayısal değerini, Grafik 6 toplam

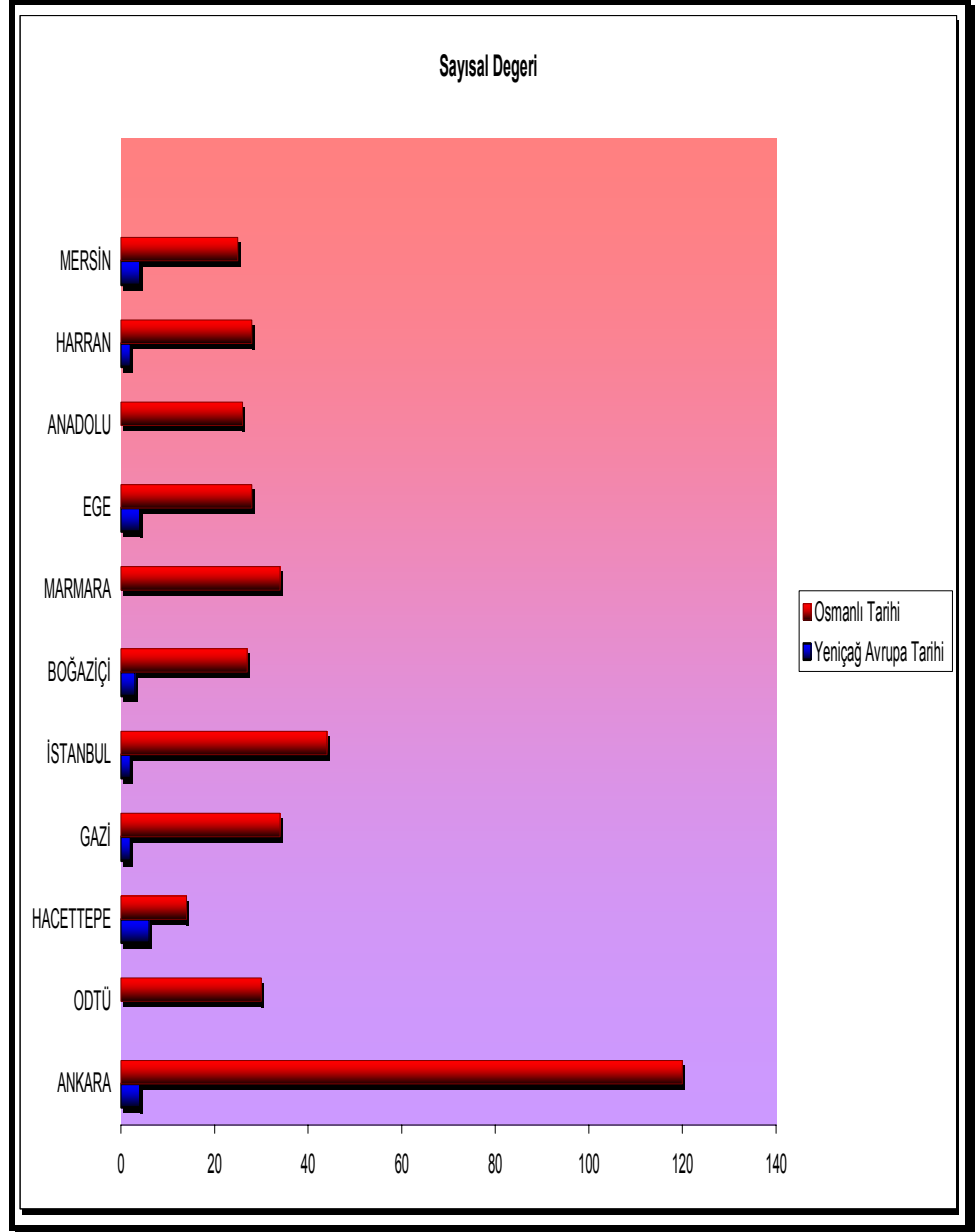
¹⁰³Recep Boztemur, “Tarih Ders Kitapları ve Avrupa Tarihi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 117, Eylül 2003,s.51.

¹⁰⁴Fevzi Demir, “Bir Algılama ve Uygulama Alanı Olarak Türkiye’de Tarih Lisans Programlarında Tarihsel Özne”,**Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,2000,s.138.

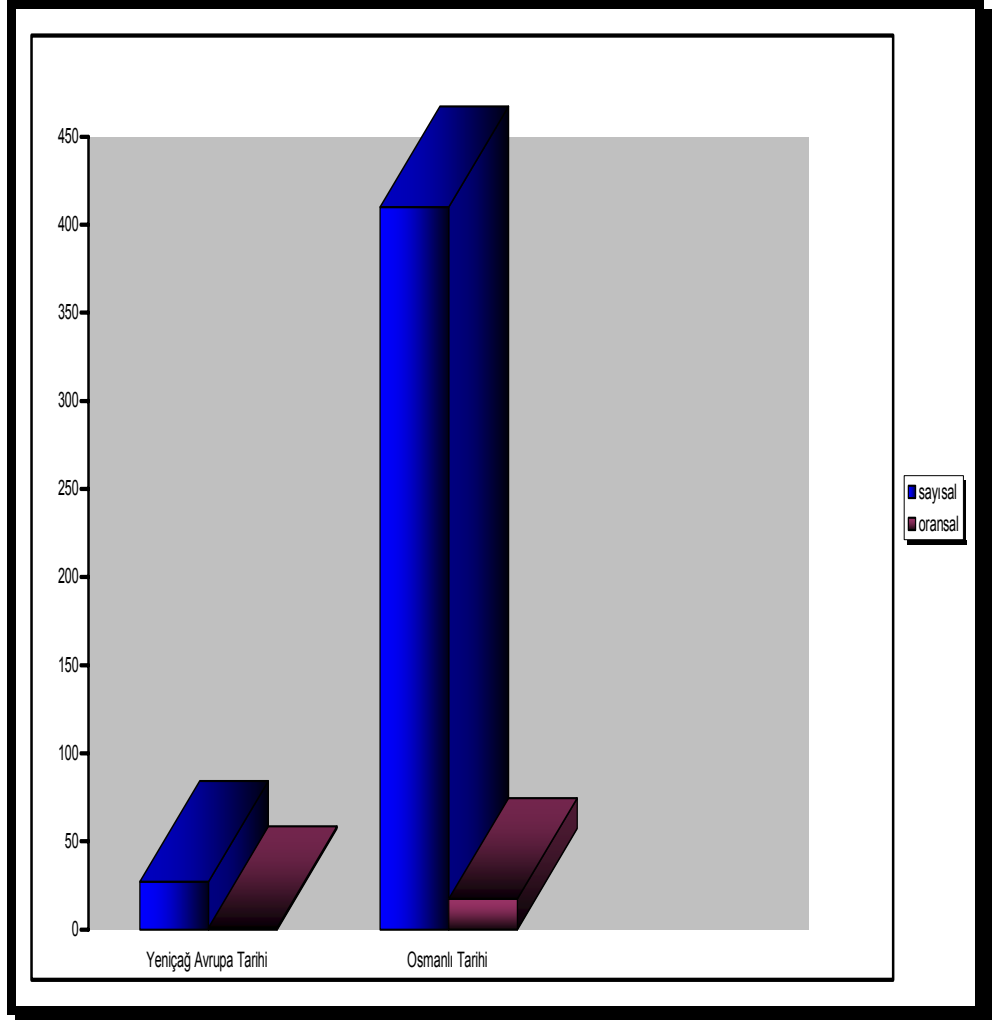
¹⁰⁵ Demir, a.g.m, s.140–141 Bkz: Tablo 1 ve 2

olarak ders konularının sayısal ve oransal değerini ve Grafik 7 Avrupa ve Osmanlı terimlerinin programlardaki oransal ve sayısal durumunu vermektedir.

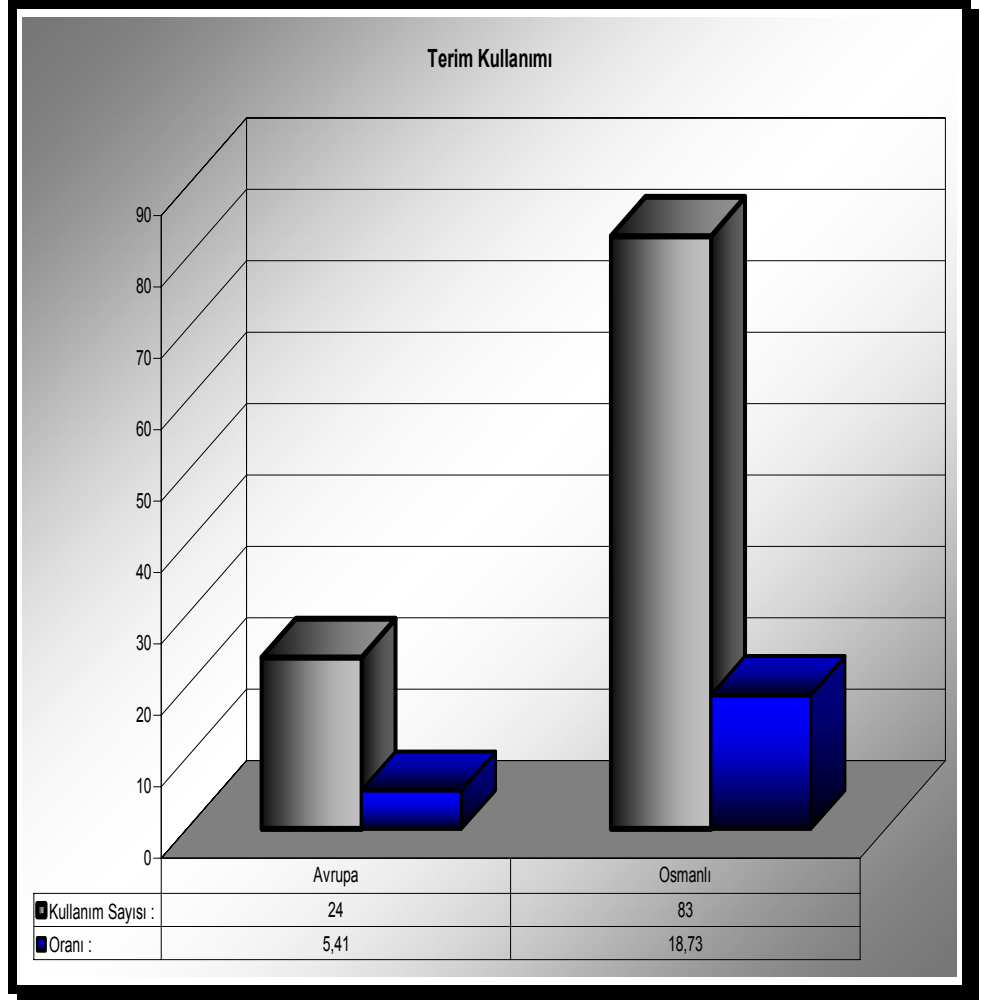
Grafik 5

Grafik 6

Grafik 7

Burada Fevzi Demir tarafından 11 üniversitenin tarih ders programlarında yer alan ders isimlerinden yola çıkılarak ortaya konan çalışmaya bir ek yapmalıyım. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde 2005–2006 öğretim yılı itibariyle uygulanan “*Aktif Eğitim*” sistemi çerçevesinde de konuya temas etmeliyim. Bu sistemde, ders kavramının karşılığında, *Modül* kavramı bulunmaktadır. Dört yıllık eğitim süresince –her yıl 14 modül olmak üzere-, toplam 56 modül (ders) vardır. DEÜ Tarih Bölümü'nde modül isimlerinde en çok tekrarlanan kelime Osmanlı'dır. Bunu takiple sırasıyla Avrupa, Türk ve Türkiye

kelimeleri gelmektedir. Dolayısıyla Demir'in çalışmasında öne çıkan Türk ve Türkiye kelimeleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Bölümü'nde üçüncü ve dördüncü sırayı işgal etmektedir. Durumu yüzde olarak verdiğimde ortaya çıkan görüntü şöyledir. Osmanlı: % 40, Avrupa: % 20, Türk: %16, Türkiye:%13, İslam: % 7 ve son olarak Cumhuriyet ve dünya kelimelerinin kullanım tekrarı % 4 şeklindedir. Ayrıca söz konusu bölümde dikkati çeken diğer bir husus ta yaşadığımız döneme ilişkin gelişmelerin tarih lisans programına yansıtılmış olmasıdır. Bununla ilgili örnek modül isimleri "*Ortadoğu Tarihi I-II*", "*Tarih ve Ötekiler*", "*AB ve Türkiye*"dir.

Yeniçağ Avrupa tarihi için gerek akademik düzeyde yapılan yayınlardaki, gerekse tarih ders programlarındaki eksikliklerin sebebini yabancı dil etkeninde aramak yanlış değildir. Türkiye'de yabancı dil öğrenmek bir sorundur. Aynı şekilde bende çalışmamda, Avrupa tarihi üzerine yayın ve bilimsel faaliyetteki yetersizliği yabancı dil unsuruna bağlamaktayım. Artık akademik düzeyde bilimsel yeterlilik yabancı dil bilip, bilmemekle ölçülmektedir. Bu konuda devam eden sıkıntıların 1975'te düzenlenen Felsefe Kurumu Seminerleri esnasında da gündeme geldiğini ve seminerde konuyla ilgili yapılan saptamaların halen güncelliğini koruduğunu görmek kayda değerdir.

1- Aynı şekilde dil konusuna dair bir karşılaştırmadan da örnekle konuya dikkati çeken Nejat Göyünç; Almanya'da tarih öğretiminin temelini dil eğitime dayandığını belirtmektedir. Üniversiteye Gymnasium'lardan gelen öğrenciler Grekçe veya Latince'den birini bilmekte ve ek olarak İbraniceyi bilip geldiklerinden, tarih eğitime başlarken yeterli bir dil hazırlığı içersindedirler. Ayrıca Almanya tarih eğitiminde yabancı dil olarak, İngilizce ve Fransızca'yı kaynak dili olmadıkları için de yeterli saymamaktadır. Sonuç olarak Almanya tarih öğretimi örneğinden hareketle Türkiye de tarih öğretiminin gelişimi, dil öğretimini temele almasıyla gelişme imkânı bulacaktır.¹⁰⁶

2-Yabancı dil öğrenmek, tarih öğretiminde öğrenci için olduğu kadar öğretim görevlileri içinde bir sorun olarak geçerliliğini korumaktadır. Akademik yaşamda filolojik hazırlık meselesi aşılması gereken bir engel olarak öğretim üyesinin

¹⁰⁶ **Felsefe Kurumu...**,s. 319-321.

karşısına gelmektedir. Ayrıca öğretim görevlilerinin çalıştığı alanda dil öğrenimini zorunlu kılıyorsa bu engelin aşılabilmesi halinde yapılan çalışmalar ister istemez tek yönlü kalmaktadır.¹⁰⁷ Tüm bu tespitler 1975 yılına aittir. Ancak bu tespitler günümüzde de geçerliliğini korumaktadırlar.

Sonuç itibarıyla gerek akademiye için gerekse öğrenciler için üniversitelerdeki durum şöyle özetlenebilir.

— Lisans eğitimi süresince verilen tarih öğretiminde 1453–1789 zaman aralığının sadece Osmanlı Devleti tarihi ağırlıklı işlenmesi, öğrencinin tarihsel olaylardaki bütünü ve devamlılığı algılamasını zorlaştırmaktadır. Tabii ki üniversite lisans programlarında yeniçağ Avrupa tarihi dersi verilmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'ne verilen öneme karşın tarih öğretiminde dönemin Avrupa'sının ders programlarındaki yeri ortadadır. Nitekim konuya ilişkin Yahya Sezai Tezel de bu noktaya dikkati şöyle çekmektedir; 16. yüzyıldan sonra insan topluluklarının tarihlerini birbirinden ayrı olarak ele almak mümkün değildir. Çünkü 16. ve 17. yüzyıl başları dünyada meydana gelen gelişmeler önceye ait çoğu tarihi, artan bir düzeyde tek bir dünya tarihi şekline soktu.¹⁰⁸

— Hem tarihçilik hem de tarih öğretiminde milliyetçi söylemlerden ve Osmanlı Devleti Tarihi için “biz bize benzeriz”ci yaklaşımlardan arınmış bir anlayışın eğitim sistemine yerleştirilmesi gereklidir. Avrupa Birliği sürecindeki Türkiye Avrupa'da oluşturulan ortak tarih bilincinden uzaktır. AB sürecinde Türkiye'nin en zor uyum sağlayacağı alanlardan biri tarihtir. Çünkü Türkiye'de tarih, ulus kimliğinin sert bir şekilde oluşması (Milli Mücadele) neticesi büyük oranda çatışmacı bir tarih anlayışına dönüştü.¹⁰⁹

— Ayrıca Türkiye'de akademik alanda tarih bölümleri, tarih ana bilim dalları, Türk tarihi ana eksenini çerçevesinde ayrılır; Avrupa tarihi ya da dünya tarihi diye bir ayrışma yoktur. Türkiye üzerine yoğunlaşmış veya çalışma yapmış kişilerin

¹⁰⁷ A.g.e, s.324.

¹⁰⁸ A.g.e, s. 293

¹⁰⁹ **Üniversitelerde Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi Dersleri**, Sempozyum, 11 Mayıs 2001, Zafer Toprak, III. Oturum(Tartışma)s. 42–43, http://www.odtu.edu.tr/home/wwwoed/documents/Ataturk_ilkeleri_sempozyum.doc 21.6.2006.

verdikleri dersinde dünyadan soyutlanmış bir ders olması doğaldır.¹¹⁰ Dolayısıyla tarih öğretiminde Osmanlı Devleti tarihinin özellikle klasik döneminin ağırlığının Avrupa tarihi ile aynı düzeye getirilmesi gerekmektedir. Buna ek olarak akademik düzeyde de karşılaştırmalı tarih çalışmalarına önem verilmelidir.

— Son olarak, altının çizilmesi gereken husus ise senkronize tarihin önemidir. Yani örnekle 1500–1600 döneminde Avrupa’da ne vardı, İran’da ne vardı, Hindistan’da ne vardı? ¹¹¹ Bu soruları yanıtlayabilmek, senkronize tarih bilgisine sahip olmakla mümkündür. Senkronize tarih fikriyle hareket etmek, tarihçiliği Osmanlı tarihi odaklı yapısından kurtararak, dönemin diğer coğrafyalarındaki gelişmeleri de anlamayı ve araştırmayı teşvik edici bir işleve sahiptir.

1.2.2. Tercüme Çalışmalarının Yoğunluğu

Türkiye’de tarih alanında bilhassa yeniçağ Avrupa tarihi için kullanılan kitaplar temelde tercüme eserlerdir. Tercüme dışındaki Türkiye’de Avrupa tarihine dair var olan ve nitekim araştırma kapsamına aldığım eserlerle bu alandaki eksikliğin giderilmesinin mümkün olmadığı açıktır.

Tercüme faaliyetleri, hem II. Meşrutiyet hem de Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak bu alandaki eksikliğin giderilmesinde başvurulan bir yöntemdir. II. Meşrutiyet döneminde de önemli bir yere sahip olan çeviri eserlerden ilk akla gelen, Ahmet Refik tarafından 1328’de çevrilen Fransız tarihçisi Charles Seignobos’un Tarih-i Medeniyet adlı eseridir.¹¹² Enver Ziya Karal da 1928’de Wells’in Cihan Tarihinin Ana Hatları adlı eserinin tercüme ettirildiğini ve kitabın Türkiye’de devlet eliyle tercüme edilen ilk eser olduğu bilgisini vermektedir. ¹¹³ Tercüme faaliyetlerinde 1937 yılında Remzi Kitapevi’nin başlattığı “*Dünya Muharrirlerinden Tercüme Serisi*” girişiminin akabinde 1940–1967 yılları arasında faaliyette bulunan Tercüme Bürosu’nun da bu alana önemli katkıları oldu. Bu dönem klasik

¹¹⁰ A.g.s, Kurtuluş Kayalı, II. Oturum, s.23

¹¹¹ A.g.s, Mustafa Soykut, III. Oturum, s. 51

¹¹² Arıkan, a.g.m, s. 1592.

¹¹³ **Felsefe Kurumu Seminerleri...**, s. 258.

eserlerin çevirisinde, uygarlıkların merkezinde Anadolu uygarlığı vardı. Akıcılık ve konuşma dilinin kullanımına dikkat edilmesiyle Batı kültürünün “doğallaştırılması”nda araç olarak görülen çeviriler, kitlelerin “batılılaşması”nda etkin bir rol oynadı.¹¹⁴

Tercüme Büroları’nın ardından takip eden süreçte dönemin siyasi gelişmeleriyle bağlantılı olarak 1972–73 yılları arasında birçok önemli çeviri eserinin de içinde bulunduğu 139 kitap yasaklandı. Bu dönemin ve siyasi ortamının anlaşılmasında kolaylık olması adına örnek olarak gösterilebilecek olay, Sabahattin Eyüboğlu’nun tutuklanmasıdır. Birçok önemli eserde çevirmen olarak imzası bulunan Eyüboğlu, 1971’de Türkçeye Thomas More’un Utopia’sını çevirdiği için tutuklandı.¹¹⁵

1980’ler itibariyle ise bilhassa Batı’nın toplumsal ve ekonomik tarihine dair klasikleşmiş ya da başyapıt olarak kabul gören bir dizi eser Türkçeye çevrildi.¹¹⁶ 1980’lerde başlayan tercüme eserlerdeki yoğunluğun görüntüsü ise şu şekildedir. Aşağıda verdiğim tablolar sırasıyla en çok eseri çevrilen yazarı, tercümelerin orijinal dillerini, öne çıkan çevirmeni ve yayınevini vermektedir. Tablo’da görüldüğü üzere son kısımdaki kitap isimlerine yansıyan konu ağırlığı da o dönemin ilgilerini yansıtması adına dikkat çekicidir. Bununla ilgili şu yorumu yapmak mümkündür. Modern Tarihin Doğuşu başlığı altında değindiğim üzere ATÜT kavramı Türkiye’nin gündemine 1960’larda girdi. Dolayısıyla Avrupa tarihi araştırmacıların ilgi alanına, ATÜT tartışmalarıyla dâhil oldu. Ancak ATÜT hakkında tartışmalar meyvelerini 1980’lerde vermektedir. Bu durumla da bağlantılı konuya ilişkin eserlerin tercümelerinin yapılmasında bu ilginin de etkili olduğu ortadadır. Bu yüzden eserlerin isimlerindeki Kapitalizm, Feodalite ya da Akdeniz sözcüklerinin yoğunluğu bu ilgiyi ortaya koymaktadır.

¹¹⁴ Özlem Berk, “Batılılaşma ve Çeviri” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce(Modernleşme ve Batıcılık)**,C.3,İletişim Yayınları, İstanbul, 2002,s.515.

¹¹⁵Berk, a.g.m, s.518.

¹¹⁶Koraltürk, a.g.m, s.219.

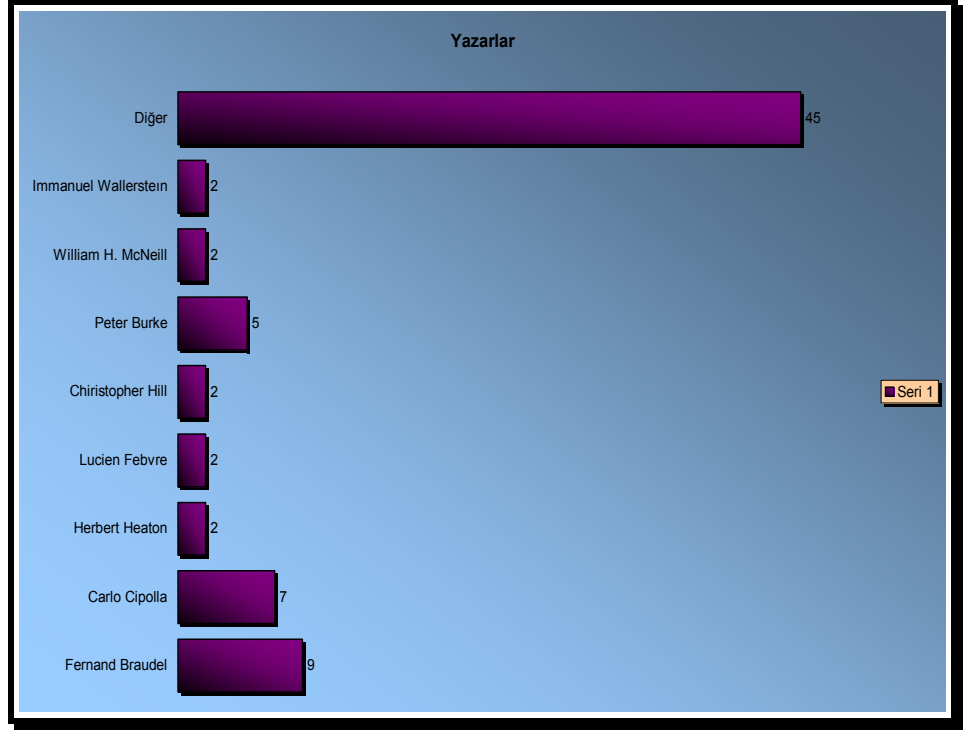
Tablo III

Yazar	Fernand Braudel ve Carlo Cipolla
Dil	Fransızca ve İngilizce
Çeviren	Mehmet Ali Kılıçbay
Yayınevi	Metis ve İmge
Konu	Akdeniz, Kapitalizm, İktisat ve Feodalite

Tercüme eserlerde dikkati çeken bir konuda eserlerin çevirilerindeki Mehmet Ali Kılıçbay imzasıdır. Tarih alanında dünyaca bilinen tarihçilerin başlıca eserlerinin Türkçeye kazandırılmasında Mehmet Ali Kılıçbay'ın katkısı büyüktür. Kılıçbay'ın çevirilerine yönelik tarih çalışmalarını Türkçeye kazandırma hızı ya da çevirilerindeki özensizlik eleştirilse de Kılıçbay, tarih alanında Fransız tarihçileri; Braudel'in, Bloch'un, Duby'nin Anadolu'da tanınmasını sağladı.¹¹⁷ Avrupa tarihine yönelik çalışmalarda eksiklik yüzünden günümüzde de bu alandaki boşluk tercüme eserler vasıtasıyla doldurulmaktadır. Bugüne değin tercümesi yapılan eserlerden çevirisi yapılan eserlerin yazarlarından öne çıkan isimler şunlardır.

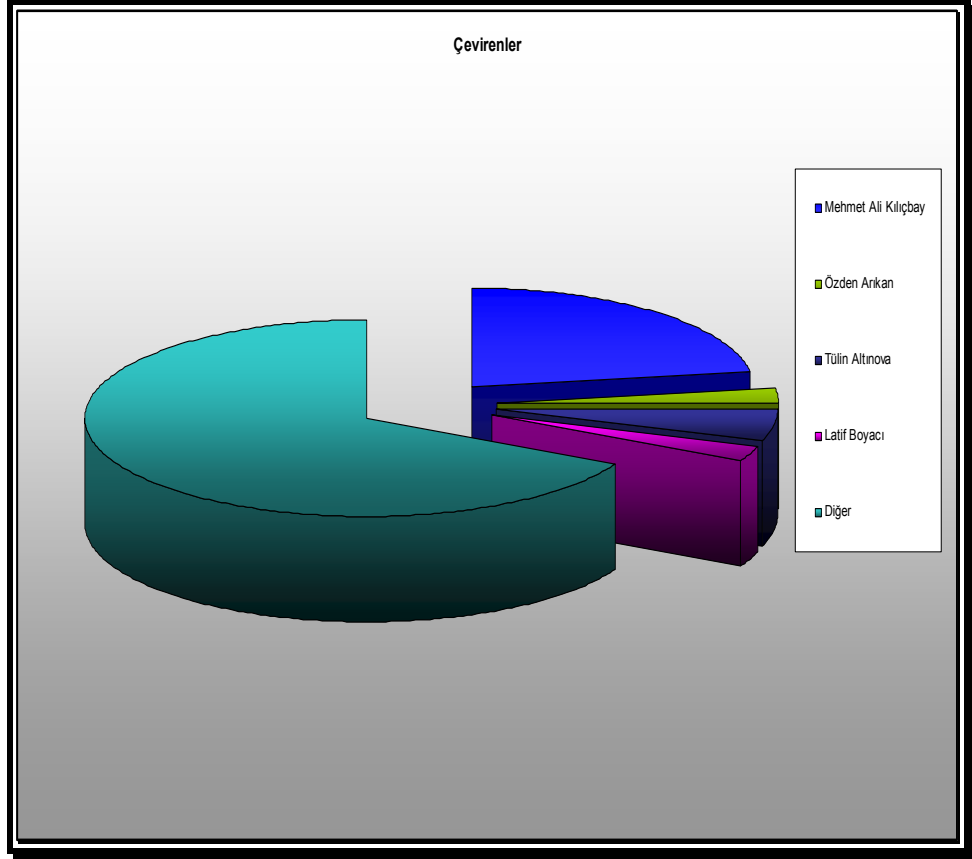
¹¹⁷Özbaran, "Türkiye'de Tarihçiliğin Görüntüsü", ... ,s.46.

Grafik 8

Grafik 8'e yansıyan şekilde eserleri tercüme edilen yazarlardan öne çıkan isim Fernand Braudel'dir. Braudel'i takiple de Carlo Cipolla ve Peter Burke gelmektedir. Yine tercüme eserlerin Türkçeye kazandırılmasında öne çıkan isimler ise Grafik 9'daki şekliyledir.

Grafik 9

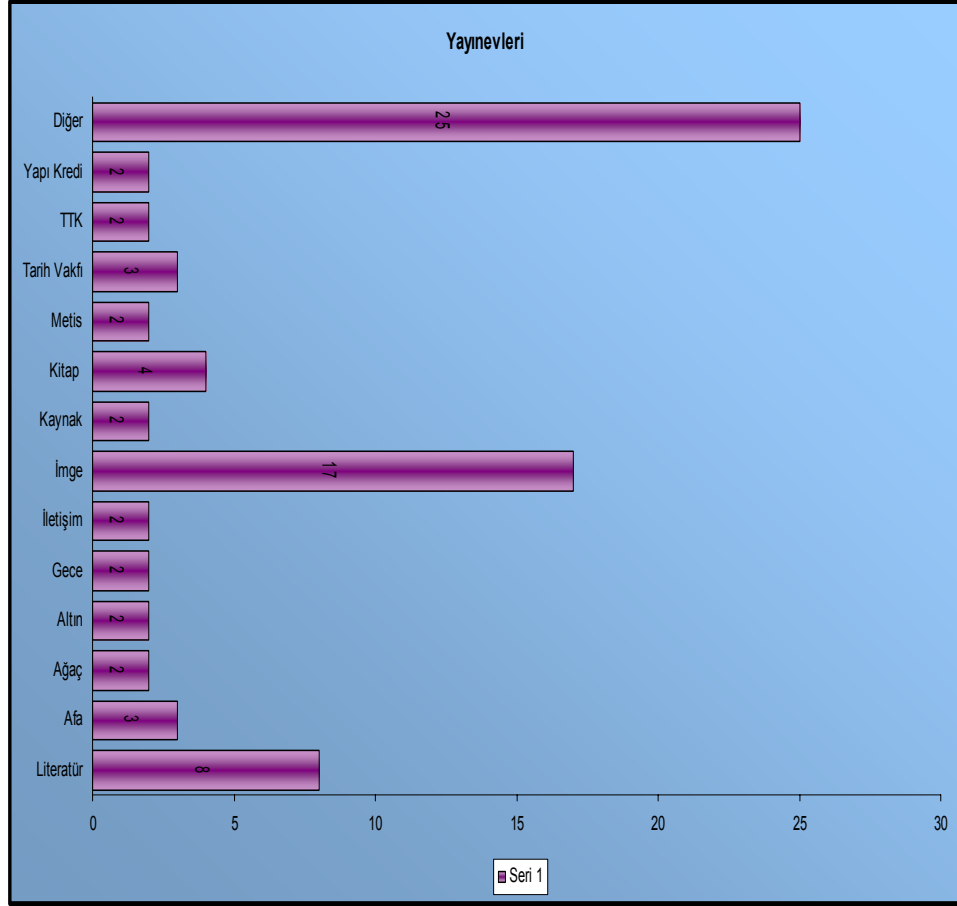

Görüldüğü üzere en fazla çevirisi olan kişi Mehmet Ali Kılıçbay'dır. Onu takiple Tülin Altınova gelmektedir. Bu iki isim kadar olmasa da öne çıkan diğer isimler Latif Boyacı ve Özden Arıkan'dır. Tercüme faaliyetlerinde çeviri yapan diğer isimler için ise bir ağırlık söz konusu olmayıp, bu alanda yapılan tercümelere birçok farklı isim bu alana hizmet etmektedir. Yayınevleri açısından ise durum Grafik 10'a şu şekilde yansımaktadır. Ancak burada bir noktayı belirtmem gerekiyor. Bu alanda hizmet edenlere dâhil ettiğim yayınevlerinden Literatür Yayınevine ait birçok çeviri "Avrupa'yı Kurmak Dizisi"¹¹⁸ altında 1995 yılında Afa yayınlarından ve aynı başlık

¹¹⁸Bahsini ettiğimiz yayınevinin "Avrupa'yı Kurmak" adlı dizi halinde yayımladığı eserler ise şunlardır: Charles Tilly, **Avrupa'da Devrimler 1492-1992**, (Çev:Özden Arıkan), Literatür,2005. Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**,(Çev: Gürol Koca), Literatür, 2004.Gisela Bock,**Avrupa Tarihinde Kadımlar**, (Çev: Zehra Yılmaz), Literatür,2004.Hagen Schulze, **Avrupa'da Ulus ve Devlet**,(Çev: Timuçin Binder),Literatür, 2005.Jack Goody,**Avrupa'da Aile**,(Çev:Serpil Arısoy),Literatür,2004.Josep Fontana,**Çarpıtılmış Geçmişe Ayna Avrupa'nın Yeniden**

altında yayınlandı. Ancak ben bu dizi yayın faaliyetini Literatür Yayınevi'ne dâhil ederek inceledim. Ortaya çıkan sonuç, görüntü şu şekildedir.

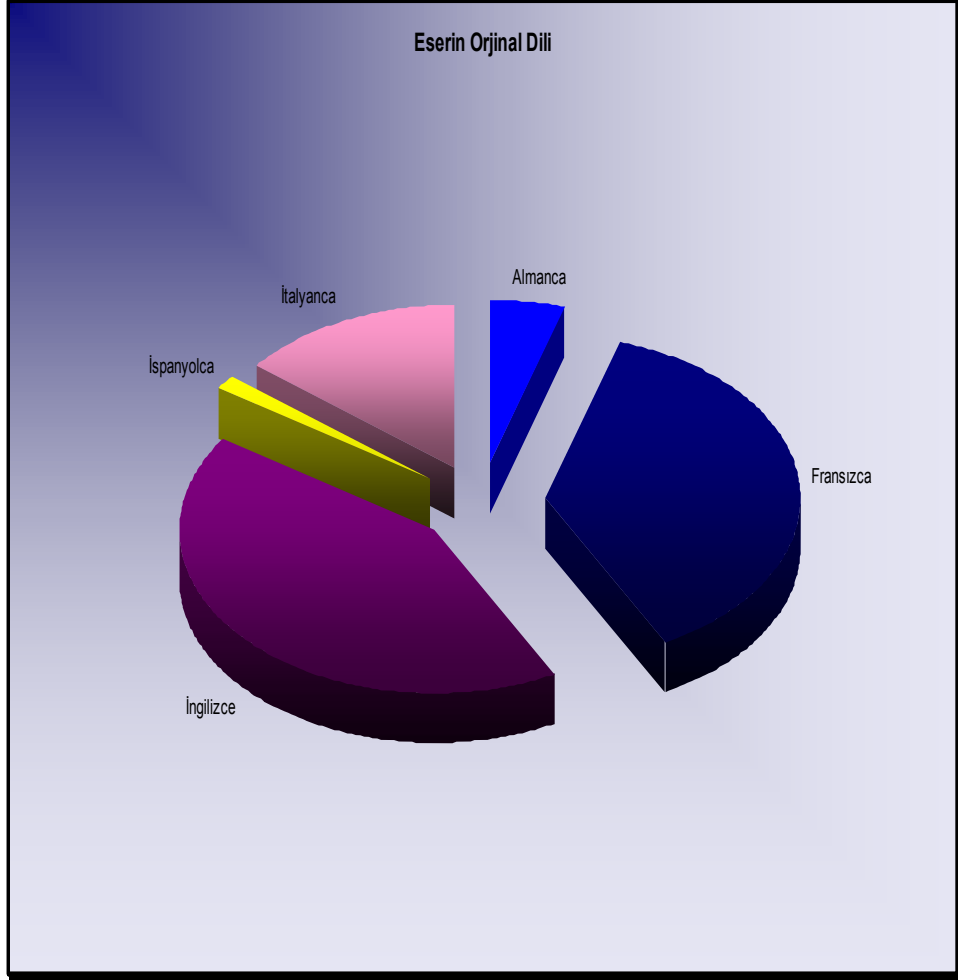
Grafik 10

Tercüme çalışmalarında öne çıkan yayınevi İmge Yayınevi'dir. Onu takip eden yayınevi ise Literatür Yayınevi'dir. Bu alanda çalışmalarda öne çıkan yayınevlerine oranla daha az hizmet eden yayınevleri ise diğer başlığı altında değerlendirdim. Bu yayınevlerine örnek vermek gerekirse; Aykırı, Bağlam, Boyner, Dokuz Eylül, Paragraf, Pencere gibi isimler bu alanda yetersiz yayınevleridir. Ancak dikkati çekmem gereken konu tarih alanında faaliyetleriyle öne çıkan TTK ve Tarih Vakfı'nın bu alandaki eksik hizmetidir.

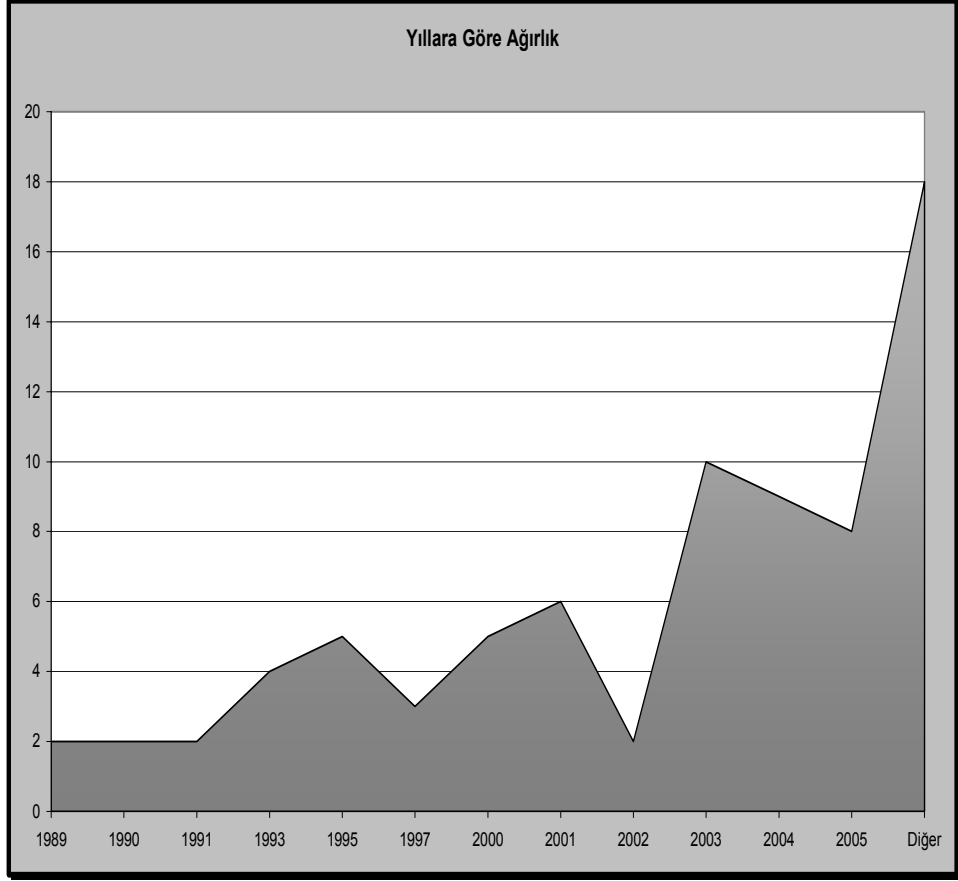
Yorumlanması, (Çev: Nurettin El Hüseyini),Literatür,2003.Peter Burke,**Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler,**(Çev: Uygur Abacı),Literatür,2003.Umberto Eco,**Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı,** Literatür, 2004. Leonardo Benevolo, **Avrupa Tarihinde Kentler,**Literatür,2006. Ulrich Im Hof , **Avrupa'da Aydınlanma,**Literatür,2004.

Grafik 11

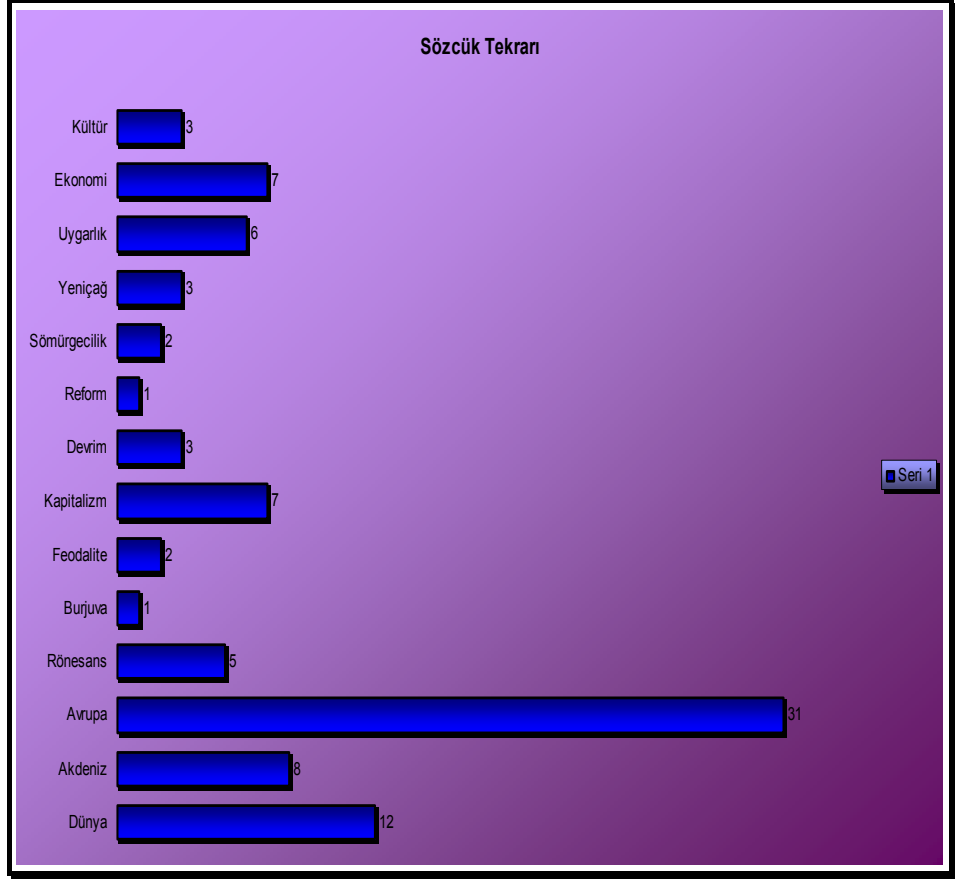
Grafik 11’de ise en fazla tercümesi yapılan eserlerin orijinal dillerindeki ağırlığı ortaya koydum. İngilizce birinci sırayı alırken ikinci sırada Fransızca yer almaktadır. Görüldüğü üzere bu iki dili takiple İtalyanca ve Almanca gelmektedir. En az ise İspanyolcadan eser çevrilmektedir. Tercüme eserlerin yayınındaki yıllara göre dağılım ise şöyledir.

Grafik 12

Bu grafikte ise tercüme çalışmalarının yayın yılı açısından 2003 yılı ön sırada yer almaktadır. 2003 yılını takiple de 2004, 2005, 2001,2000 ve 1995 yılları gelmektedir. Grafikte 1970, 1971, 1977, 1980, 1983, 1985 ve 1998 yılları ise verimsiz yıllar olarak diğer kategorisinde belirtildi. Son olarak tercüme eserler konusunda dikkati çekebileceğim husus, tercüme kitapların adlarına yansıyan sözcük tekrarıdır. Bu husus Avrupa tarihine dair ilgilerin kitap isimlerine ne şekilde yansıdığını göstermektedir.

Grafik 13

Yeniçağ Avrupa'sını konu eden tercüme eserlerin kitap isimlerinde sıkça tekrarı olan sözcük, Avrupa'dır. Bunun takiple de sırayı dünya ve Akdeniz kelimeleri almaktadır. Bu sırayı takip eden sözcükler ise sırasıyla Kapitalizm, Ekonomi, Uygarlık ve Rönesans'tır.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİÇAĞ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

2.1.1. Coğrafi Keşiflerin Çekiciliği

Yeniçağ Avrupa'sı denilince ilk akla gelen konulardan biri ve sadece Batı toplumlarının değil aynı zamanda tüm insanlığın kaderini de etkilemiş olan coğrafi keşiflerdir. Coğrafi keşifler doğal olarak Osmanlı tarihinin gelişimini de şekillendirdi. Dolayısıyla akademik düzeyde araştırmalar yapan tarihçiler, Osmanlı tarihinin coğrafi keşiflerin yaşandığı kesiti söz konusu olduğunda, bu büyük gelişmeyle yakından ilgilenmektedirler. Tarihçilerin coğrafi keşiflere olan ilgileri yeterli düzeyde midir? Bu ilgiyi şekillendiren ne tür faktörler söz konusudur? Türkiye'deki yeniçağ tarih araştırmalarının, coğrafi keşiflerin tarihini aydınlatmada veya yorumlamada bir katkısı söz konusu mudur? Tezimin bu bölümünde, ülkemizde akademik düzeyde yapılmış olan tarih çalışmalarını tarayarak bu ve benzeri sorulara cevap bulmaya çalışacağım.

Coğrafi keşiflerin Avrupa'nın yaşadığı süreçlerden farklı bir önemde olduğu açıktır. Çünkü Avrupa denince akla gelen ilk olaylardan biri, coğrafi keşiflerdir. Dolayısıyla Avrupa söz konusu olduğunda ne 1500 ile 1800 yılları arası Avrupa nüfus artışı ne de Fransa'da Richelieu yönetimi coğrafi keşifler kadar ilgi çekmemektedir. Avrupa'ya dair ilginin coğrafi keşiflerde yoğunlaşmasını iki nedene bağlanabilir. Birinci neden, coğrafi keşiflerin tüm insanlığa olan etkisi ya da özelde Avrupa'ya olan etkisidir. Çünkü coğrafi keşifler, günümüz Avrupa'sının oluşumuna kaynaklık eden bir olay olarak gösterilmektedir. İkinci neden ise; coğrafi keşiflerin, Avrupa'yı Osmanlı Devleti karşısında üstün bir konuma getiren bir gelişme olmasıdır. Bu konu pek çok araştırmada yer almaktadır. Tezimde konunun ele alınmasına örnek olarak aldığım araştırmalarda coğrafi keşiflerin ya Osmanlı'nın durumunu açıklamak için ya da sebep olduğu gelişmeleri ortaya koymak için ele alındığını gördüm.

Ayrıca kitap ve makale taramalarımda gördüğüm üzere bu konu başlığını taşıyan sadece iki araştırma bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Sami Öngör'ün Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri adını taşıyan kitabıdır. Kitapta, coğrafi keşifler yanı sıra keşif faaliyetlerinde bulunan şahsiyetler hayatları ve icraatlarıyla ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Söz konusu kitapta konu; resim ve haritalarla zenginleştirilirken, sadece Portekiz ya da İspanya'nın keşif faaliyetleri değil, diğer ülkelerinde katkılarıyla 18. yüzyıla değin uzanan seyahatler bu çerçevede incelenmektedir.¹ İkincisi ise; Mesud Küçükkalay'ın, Coğrafi Keşifler ve Ekonomiler (Avrupa ve Osmanlı Devleti) adlı kitabıdır. Osmangazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölüm Başkanı olan Küçükkalay'ın çalışma alanı da Osmanlı iktisat tarihi ve Avrupa iktisat tarihi üzerinedir. Küçükkalay konuyu, coğrafi keşiflerde Osmanlı Devleti'nin rolü açısından incelerken, keşif hareketlerinin başlamasına Osmanlı Devleti'nin neden olduğunu belirtmektedir. Osmanlı Devleti'nin Bizans'ın yerini alarak Akdeniz'i; Batının soyguncularından, yerine geçecek bir ticaret ağı meydana getirmeden temizlemesinin, Doğu'ya bağımlı Batı için kabul edilemez bir ortam yarattığının altını çizen Küçükkalay; bu yüzdende Batı'nın yeni arayışlar içine girdiği, yorumunu yapmaktadır.² Kitapta coğrafi keşifler; başlangıcı, gelişimi ve sonuçlarıyla incelendikten sonra takip eden bölümde coğrafi keşiflerin Osmanlı'ya ve Avrupa'ya yaptığı etkiler ele alınmaktadır. Osmanlı Devleti'nin keşiflere etkisini merkeze alan bir makalede Şerif Baştav'a aittir. Coğrafi keşiflere Osmanlı etkisini daha ileri bir düzeye taşıyan Baştav, ortaçağ imgelerinin çözülmesinin nedenini de Osmanlı fetihleri olarak göstermektedir.³

Burada söz konusu edeceğim iki makalede coğrafi keşiflere, Osmanlı etkisi tartışmalarına temas etmek için yer vermektedir. 16. yüzyılda ticaret yolları ve Türk - Portekiz ilişkileri⁴ üzerine çalışmış olan Salih Özbaran makalesinde coğrafi keşiflerin son araştırmalarla daha farklı açıklamalara sahne olduğunu söz konusu etmektedir. Nitekim Özbaran, Doğu Akdeniz üzerindeki Osmanlı Devleti'nin varlığı,

¹ Sami Öngör, **Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi**, Maarif Basımevi, İstanbul,1954.

² A.Mesud Küçükkalay, **Coğrafi Keşifler ve Ekonomiler Avrupa ve Osmanlı Devleti**, Çizgi Kitapevi, Konya,2001,s.146.

³ Şerif Baştav, "14.-15. Yüzyıllarda Osmanlı Fetihleri Sırasında Avrupa'nın Siyasi ve İktisadi Durumu",**Bellekten**, C.LII, Sayı:202,Nisan,1988,s.101.

⁴ Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", **Tarih Dergisi**, Sayı: 31, Mart 1977, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul,1978.

Portekizlilerin yayılma nedenleri, Baharat ticaretine koymak istedikleri tekel ve Kızıldeniz'deki harekete engel olma girişimleri son elli yıl içinde daha mantıklı açıklamalara kavuştuğunu kaydetmektedir.⁵ Konunun Osmanlı-Memluk-Portekiz üçgeninde ele alındığı makalede, işaret edilen ise coğrafi keşifler hakkında kabul edilen bilgilerin günümüz araştırmalarıyla farklı boyutlar aldığına dairdir. Yine bu fikri ortaya koymak niyetiyle coğrafi keşiflere değinen diğer bir çalışmada Halil İnalçık'ın "Türkiye ve Avrupa: Dün ve Bugün" adlı makalesidir. Burada da konu coğrafi keşifler değil, coğrafi keşifler hakkında son bilgilerin gündeme getirilmesidir. Makalede keşifler sonrasında Hint- Avrupa ticaretinin Avrupa'nın eline geçtiği iddiasının da bugün tarihçiler tarafından reddedildiği ve yine iddia edilenin aksine Osmanlı'nın, Rönesans İtalya'sının Levanten ticaretine engelden ziyade geliştirme imkânı sağladığına değinilmektedir.⁶ Keşif faaliyetlerinin ele alınma gerekçesine ilişkin vurguladığım unsur burada da geçerlidir. Makalede asıl konu coğrafi keşifler değil, olaya Osmanlı etkisi tartışmasıdır. İki çalışmanın ortak noktası Doğu Akdeniz hâkimiyetini açıklayıcı yeni görüşleri ortaya koymak için, coğrafi keşiflere temas etmiş olmalarıdır.

Konunun işleniş şekli açısından ele alacağım, diğer iki örnek araştırmada başlangıcından günümüze dünya tarihini ortaya koyarken keşif faaliyetlerine değinen çalışmalardandır. Bunlardan ilki tamamı altı cilt olan ve ilkçağdan günümüze dünya tarihine yer veren çalışmadır. Server Tanilli'ye ait *Yüzyılların Gerçeği* adlı çalışmanın üçüncü cildi 16.-17. yüzyıllar başlığını taşımaktadır. Bu kitapta da konuya Osmanlı etkisinin olup olmadığı tartışmasıyla başlanırken, böyle olmadığı ortaya konmaktadır.⁷ Aynı yazarın bir diğer eseri *Uygarlık Tarihi*'nde ise coğrafi keşifler, Avrupa'nın üstün konuma geçişinde temel bir neden olarak gösterilirken özellikle kapitalizmin gelişimine yaptığı etkiyle vurgulanmaktadır.⁸ Konuya aynı çizgide temas eden Necati Aydın'ın *İlkçağdan Son çağa Türk ve Avrupa İnsanının Ekonomik Mücadele Tarihi* adlı kitabı coğrafi keşiflere, sömürgeciliğin gelişimine ve

⁵ Salih Özbaran, "Yayılan Avrupa Genişleyen Osmanlı: 16. Yüzyıl Başlarında Memluklar, Osmanlılar ve Portekizler", *Tarih ve Toplum*, C.13, Sayı: 74, Şubat 1990, s.54.

⁶ Halil İnalçık, "Türkiye ve Avrupa: Dün ve Bugün", *Doğu Batı*, Sayı: 2, 1998, s.21-22.

⁷ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, C.3, Adam Yayınları, 2004, s.35.

⁸ Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, Adam Yayınları, İstanbul, 2001.

Merkantilizm⁹'in doğuşuna yaptığı etki yüzünden yer vermektedir.¹⁰ Dünya siyasi tarihini ele alan Oral Sander'in kitabında ise keşifler, Modern ve Global Dünya'ya Geçişte Batı'nın denizlerdeki üstünlüğü alt başlığında Portekiz ve İspanya üzerinden ele alınmaktadır.¹¹ Ancak örneğini verdiğim çalışmalar coğrafi keşifleri toplamda on ila yirmi sayfa içersinde; olayın sebepleri ve sonuçları çerçevesinde yer vermiştir. Bu şekilde dünya tarihini inceleyen kitaplarda coğrafi keşifler hakkında sadece genel bir bilgi sahibi olmak mümkündür.

Coğrafi keşifler ile ilgili yapılmış bir diğer araştırma ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nün 12–14 Ekim 1992'de düzenlediği Amerika'nın Keşfinin 500. Yılı Toplantılarının bir ürünüdür. Birçok farklı başlık altında makalelerden oluşan eserde konu, 1492 tarihinden 1950'ye farklı yönleriyle incelenmiştir. Kitapta, Keşif faaliyetlerini Osmanlı Devleti'ne temasla inceleyen iki makale yer almaktadır. İlk makale “*Keşfedenler, Ticaret Yolları ve Osmanlı İmparatorluğu*” adıyla Salih Özbaran'a aittir. Burada Portekiz ve Osmanlı Devleti ekseninde konuyu inceleyen Özbaran, Portekiz yayılmasını Portekiz tarihçilerinden de bilgiler vererek açıklamaktadır.¹² Diğer makale ise Zeki Arıkan'a aittir. Arıkan'ın çalışması “*Coğrafi Keşifler, Yeni Ürünler, Yeni Alışkanlıklar*” başlığını taşımaktadır. Makale coğrafi keşiflere; keşiflerin bir sonucu olan yeni ürünlerin ve yeni alışkanlıkların kazanılması noktasından bakmaktadır. Makalede, bu ürünlerin de Osmanlı Devleti'nde tanınmasıyla ilgili örnekler verilmiştir.¹³ Ancak makale taşımış olduğu genel başlığa karşın sadece Osmanlı Devleti'nde bu ürün ve alışkanlıkların etkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu kitabın diğer sayfalarında ise coğrafi keşifler, gerek tarihçi gerekse sosyologlar tarafından yazılan makalelerle değerlendirilmektedir. Coğrafi keşifler üzerinden ele alınan makaleler; Amerika'nın

⁹ Ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisi.

¹⁰ Necati Aydın, **İlkçağdan Son Çağa Türk ve Avrupa İnsanın Ekonomik Mücadele Tarihi**, Arkadaş Yayınları, İstanbul,1999.

¹¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, 13.Bsk, İmge Kitapevi, Ankara,2005.

¹² Salih Özbaran, “Keşfedenler, Ticaret Yolları ve Osmanlı İmparatorluğu”, **500. Yılında Amerika**, Haz: Recep Ertürk-Hayati Tüfekçioğlu, Bağlam Yayınları,2003.

¹³ Zeki Arıkan, “Coğrafi Keşifler, Yeni Ürünler, Yeni Alışkanlıklar”, **500. Yılında Amerika**, (Haz: Recep Ertürk-Hayati Tüfekçioğlu), Bağlam Yayınları,2003.

tanınması, Amerikan kültürünün ve tesirinin Türkiye'ye etkisi gibi hususlara yer vermektedir.¹⁴

Coğrafi keşifler araştırmalarda ilgi odağıdır. Çünkü konu, günümüz siyasi ya da sosyal durumunu tahlil ederken de açıklayıcı bir öğedir. Bu şekilde yapılan çalışmalarda da asıl konu coğrafi keşifler olmayıp, incelenen konuya etken olan unsurlardan olduğu için bahsi tercih konusudur. Bununla ilgili Batı'da çağdaşlaşmanın tarihsel ve kültürel arka planının araştırıldığı bir kitabı örnek vermek mümkündür. Gamze Güngörmüş Kona'ya ait Batı'da Aydınlanma Doğu'da Batılılaşma adlı kitap, Batı ile Doğu'yu tarihsel yapıları üzerinden karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Batı'nın aydınlanmasını açıklayan bir olayda coğrafi keşiflerdir ki, eserde bunu açıklamak için konuya değinilmektedir. Fakat bu kitapta asıl konu Reformasyondur. Coğrafi keşifler, reformasyonu sağlayıcı ortamı hazırladığı ve reformasyonun temelindeki ekonomik etki yüzünden üzerinde durulması gereken bir konudur.¹⁵

Yine coğrafi keşiflerin asıl konunun açıklayıcısı rolünü üstlendiği bir diğer kitap, Yeni Zamanda Avrupa Tarihi adıyla Bekir Sıtkı Baykal'a aittir. Bu çalışmada coğrafi keşifler, Otuz Yıl Savaşları'nın hazırlayıcısı olduğu için söz konusudur. Diğer Avrupa ülkelerine oranla Almanya'nın iktisadi geriliğinin bir sonucu ortaya çıkan Otuz Yıl Savaşları'nın sebebi de, coğrafi keşiflerin neden olduğu dünya ticaretindeki değişimdir. Bu eserde de asıl konunun sebeplerini ortaya koymak için coğrafi keşiflere temas edilmektedir.¹⁶ Keşiflerin bu şekilde ele alınışına bir diğer örnek İspanya üzerine yapılmış Cemal Bali Akal'ın Modern Düşüncenin Doğuşu İspanyol Altın Çağı isimli kitaptır. Bu kitapta; 1492 tarihi, İspanya için fetih siyasetiyle birlikte yeni bir kaderin başlangıcıdır. Modern düşüncenin doğduğu yer İspanya'dır. Dolayısıyla modern düşüncenin doğuşuna öncü İspanya'yı bu konuma

¹⁴ Ercüment Kuran, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Türklerinin Amerika'yı Tanınması", İnci Enginün, "Amerika ve Halide Edip Adivar", Nüket Esen, "Türkiye'de Amerikan Kültürünün Romanlara Yansınması", Esin Küntay, "1492'den Günümüze Amerika'nın Çoğulcu Etnik Yapısına Genel bir Bakış", **500. Yılında Amerika**, (Haz: Recep Ertürk-Hayati Tüfekçioğlu), Bağlam Yayınları,2003.

¹⁵Gamze Güngörmüş Kona, **Batı'da Aydınlanma Doğu'da Batılılaşma**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul,2005,s.40.

¹⁶ Bekir Sıtkı Baykal, **Yeni Zamanda Avrupa Tarihi**, C.2,TTK, Ankara,1961.

getiren coğrafi keşiflerdir.¹⁷ Bu eserde de asıl konu coğrafi keşifler değildir. Ancak kitapta coğrafi keşifler, İspanya'yı incelerken teması gerekli bir öge niteliğindedir.

Çalışmalarda esas konunun açıklayıcısı rolündeki coğrafi keşifler günümüz siyasi ve sosyal yapısını tahlil etmek içinde değinilen konulardandır. Buna Ali Akay'ın “*Ötekinin Sorunlaştırılması*” makalesi örnektir. Makalede “*öteki*” kavramının ve Batı merkezci bir tarih anlayışının oluşumuna kaynak coğrafi keşifler gösterilmektedir. Coğrafi keşiflere bu farklı yönüyle temas eden Akay, Amerikanın keşfinin günümüze getirisi “*Avrupa merkeziliğin*” Doğu'nun öteki konumunu bırakıp, yeni bir öteki ortaya çıkarmış olmasıdır, yorumunu yapmaktadır.¹⁸

Sonuçta keşif faaliyetleri tüm insanlığın başarısı değil, Batı'nın başarısıdır. Bu başarıdan da sadece Batı yararlandı ve Doğu, Batı karşısında adaletsiz bir konuma geldi.¹⁹ Böyle bir bakış açısına karşın, coğrafi keşifler tarihçiler için ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Her ne kadar bütünde konusu keşifler olan bir çalışma yapılmadıysa da mutlaka bahsi edilen bir konu olarak cazibesini korumaktadır. Kısaca temas ettiğim şekilde coğrafi keşifler, öncelikle Osmanlı Devleti'nin iktisadi durumunu ya da keşif faaliyetine Osmanlı etkisini ortaya koymak için ilgi dâhilindedir. İkinci olarak ise; Avrupa'yı anlama ya da Avrupa'nın yapısını tahlilde temas edilen bir konu niteliğindedir. Konunun çekiciliğinin nedeni; bugüne kadar yapılmış tarih araştırmalarında ele alınan konuların açıklayıcı unsurlarından biri olmasında aranmalıdır.

¹⁷ Cemal Bali Akal, **Modern Düşüncenin Doğuşu İspanyol Altın Çağı**, Dost Kitapevi, Ankara,2003.

¹⁸ Ali Akay, “Ötekinin Sorunsallaştırılması”, **500. Yılında Amerika**, (Haz: Recep Ertürk-Hayati Tüfekçioğlu), Bağlam Yayınları,2003,s.103.

¹⁹ Recep Ertürk, “Batı Efsaneleri ve Amerika Kıtası”, **500. Yılında Amerika**, (Haz: Recep Ertürk-Hayati Tüfekçioğlu), Bağlam Yayınları, 2003,s.122.

2.1.2. Rönesans ve Reform Merakı

Yeniçağ Avrupa tarihi söz konusu olduğunda Coğrafi Keşifler ile aynı düzeyde belki daha da fazla ilgi çeken Rönesans ve Reform hareketleri adeta Avrupa'yla özdeşleşmiştir. Bu iki olaydan ilki Avrupa'nın düşünsel gelişimini sağlarken diğeri ise Avrupa'nın dinsel kimliğinin gelişimi ve laikleşmesini simgelemektedir. Dolayısıyla bu iki olay günümüz Avrupa'sının dinsel ve düşünsel gelişiminin açıklayıcısı oldukları için ilgi odağıdır.

Araştırmamda, Türk tarihçiliğinde bu iki olayın tarihsel sürecinin aktarılması, neden ve nasıl ele alındığı gibi sorunlara cevap aramak ilgilendiğim noktalardır. Tarih araştırmalarında, Rönesans ve Reform kavramları Avrupa'yı anlamak için mi incelenmektedir? Yoksa Osmanlı Devleti ile Avrupa'nın kültürel gelişiminin farkını ortaya koymak için mi? Rönesans ve Reform'un ele alınma nedeni, bu iki olayın günümüz Avrupa ekonomik, sosyal ve siyasal yapısının kaynağı olarak görülmeleridir. Bu iki olayın nasıl incelendiğine de seçtiğim çalışmalar üzerinden yanıt aramaya çalışacağım.

Bu alanda örnek vereceğim ilk çalışma makalelerden oluşan Osmanlılarda ve Avrupa'da Çağdaş Kültürün Oluşumu:16–18. Yüzyıllar adlı kitaptır. Bu kitapta 16. ve 18. yüzyıl gelişmeleri, hem Osmanlı Devleti hem de Avrupa çerçevesinde incelenmektedir. Kitapta Rönesans konusuna; “*Rönesans Olayı ve Hümanizm*”, “*Rönesans Sonlarında Düşünce ve Bilim*”, “*Modern Düşüncenin Ortaya Çıkışı*”²⁰ başlıklarıyla yer verilmektedir. İlk makale Rönesans ve ortaçağ düşüncesi kıyaslamasıyla Hümanistlere değinirken, İkinci makale, Rönesans'ın bir sonucu olan bilimsel alandaki gelişmeleri, dönemin önemli bilim adamlarına da yer vermek suretiyle ele alınmaktadır. Son makalede ise yine bir karşılaştırmayla Rönesans düşüncesi ve modern düşünce karşılaştırılmaktadır. Rönesans sanatı ve Barok sanatı

²⁰ Zeynep Davran, “Rönesans Olayı ve Hümanizm”,**Osmanlılarda ve Avrupa'da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16. -18. Yüzyıllar**, Metis Yayınları, İstanbul,1986. Arda Denkel, “Rönesans Sonlarında Düşünce ve Bilim”,a.g.e. Arda Denkel, “Modern Düşüncenin Ortaya Çıkışı”,a.g.e.

kıyaslamasının da yapıldığı kitapta, Osmanlı sanatı ²¹ ise Rönesans üzerinden karşılaştırmaların yapılmasıyla incelenmektedir.

Aynı kitapta Reform konusu ise Rönesans'a göre daha az yer işgal etmektedir. Konu, Zeynep Davran'ın "*Reformlar*" adlı makalesiyle tek bir başlıkta karşı reform, Luther ve Calvin'e değinmek suretiyle işlenmektedir. Aynı şekilde makalede Protestanlık ve Kapitalizm ilişkisi de irdelenirken ikisinin aynı kefiye konulmaması gerektiği vurgulanmaktadır. ²²

Tarih araştırmalarında bu iki konunun özellikle bir kıyaslama unsuru olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Örnek olarak Rönesans ve Reform kavramı yoğun bir şekilde işlenen, Doğu ile Batı kıyaslamalarına da konu olmaktadır. Bununla ilgili örneğim, Doğu ile Batı'nın farkına yanıt arayan Mehmet Ali Kılıçbay'ın, "*Rönesans ve Doğu*" adlı makalesidir. Kılıçbay'ın, Doğu ile Batı kıyaslamasında, Rönesans konunun merkezinde yer almaktadır. Yazar makalesinde, Rönesans'ın kaynağını ortaçağ'a dayandırmaktadır. Bu yüzden Rönesans'ın, eskiçağın keşfedilmesinden ziyade eskiçağın aşılması eylemi olduğunun altını çizmektedir. Doğu-Batı kıyaslamasıyla da Doğu'da yaşanmayan bu gelişmeyi Batı'nın kendi farklılığının bilincine varması olarak değerlendirmektedir. ²³ Bu değerlendirmesinde de Doğu-Batı farklılığını ortaya koymak için Rönesans'ı merkeze alarak kıyaslamayı tercih etmektedir. Ayrıca Rönesans'ın Doğu toplumlarında yaşanmamış olmasını da bir eksiklik olarak yorumlamaktadır. Rönesans'ın kaynağının söz konusu edildiği bir çalışma ise; Cahit Bilim'in "*Renaissance'ın Doğuşu*" adlı makalesidir. Bilim, Rönesans'ı eskiçağ düşüncesine dayandırarak açıklamaktadır. Bu açıdan da Bilim, Rönesans'ın kaynağını ortaçağ'da arayan Kılıçbay'dan farklı bir görüşe sahiptir. Ayrıca makalesinde Rönesans'ın doğuşuna İstanbul'un fethi sonrası şehri terk eden bilim adamları neden oldu fikrine değinen Bilim; bu görüşe de karşı çıkmaktadır. Bilim, bununla ilgili karşı çıkışını da,

²¹ Aptullah Kuran, "Rönesans Sanatı ve Mimarisi:16. Yüzyıl",a.g.e. Aptullah Kuran, "Barok Sanatı ve Mimarisi:17.Yüzyıl",a.g.e. Aptullah Kuran, "Osmanlı Klasik Sanatı ve Mimarisi", a.g.e.

²² Zeynep Davran, "Reformlar", **Osmanlılarda ve Avrupa'da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16. -18. Yüzyıllar**, Metis Yayınları, İstanbul,1986.

²³Mehmet Ali Kılıçbay,"Rönesans ve Doğu", **Ekonomik Yaklaşım**, C.2,Sayı:4,1981, s.212–226.

Rönesans ile ilgili Hümanistlerin yaptığı faaliyetlerin daha fetih öncesinden başlamış faaliyetler olduğunu belirtmek suretiyle yapmaktadır.²⁴

Araştırmalarda, Rönesans'ın Osmanlı klasik dönemini ortaya koymak içinde bir kıyaslama unsuru olarak ele alındığını görmekteyim. Bununla ilgili örneğim ise; Doğan Kuban'ın kitabıdır. Kuban'ın Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekân Teşekkülü: Rönesans ile Bir Mukayese adlı kitabında Osmanlı sanatı, aynı dönem Rönesans sanatı ile kıyaslanmaktadır. Bu kıyaslamaya gidilmesinin sebepleri ise şöyle açıklanmaktadır.

1-İki sanat anlayışının zaman açısından eşzamanlı olmaları,

2-Osmanlı sanatının Bizans'tan doğmuş olduğunun kabul edilmesi dolayısıyla ikisinin de temelinde, Batı ve Roma etkisinin var olduğu fikri,

3-Roma ve Rönesans bağıyla paralel Bizans-Osmanlı bağının tasarlanması²⁵

Böylelikle kitapta, aynı dönem ortaya konan iki ayrı kültür anlayışının farklarına dikkat çekilmektedir. Farklı bir bakış açısıyla da Rönesans; Osmanlı Devleti'ni yüceltmek içinde kullanılabilir. Buna örnekte O.Cezmi Tunçer'in "*Rönesans ve Klasik Osmanlı Dönemi Dini Yapılarda Kubbenin Amaç ve Uygulanış Açısından Karşılaştırılması*"dır. Konunun Osmanlı'yı yüceltmek için kullanılmasının nedeni ise Rönesans'ın Avrupa'nın Osmanlı Devleti karşısındaki durumunu değiştiren olaylardan biri olmasıdır. Dolayısıyla bu çalışmada amaç, Rönesans karşısında Osmanlı Hümanizmi'nin gölgede kalan durumunu ortaya koymaktır.²⁶Rönesans'ın farklı bir şekilde kullanımına da siyasi içerikli bir çalışmadan örnek vermeliyim. Nureddin Topçu "*Rönesans Hareketleri*" yazısında Rönesans'a siyasi bir içerikte temas etmektedir. Burada Rönesans, dönemin siyasi ortamından kurtuluş

²⁴Cahit Bilim,"Renaissance'ın Doğuşu" *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, Sayı: 3, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1335, Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 10, Eskişehir, 2002. Bkz: dipnot:16,s.118.

²⁵ Doğan Kuban, *Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekân Teşekkülü: Rönesans ile Bir Mukayese*, Güven Basım ve Yayınevi, İstanbul,1958,s.92-93.

²⁶ O.Cezmi Tunçer, "Rönesans ve Klasik Osmanlı Dönemi Dini Yapılarda Kubbenin Amaç ve Uygulanış Açısından Karşılaştırılması",*Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1984.

ve olaylara karşı çıkış için bir çağrı rolü üstlenmektedir. Ayrıca Topçu tarafından Türk milleti için bir Rönesans'ın gerekliliği ise altı çizilen husustur.²⁷

Rönesans ile aynı öneme sahip bir diğer konu ise; Reform'dur. Avrupa'nın dinsel kimliğini ortaya koymak, Reform kavramına temasla eş değer niteliktedir. Reform kavramında özellikle Protestanlık ve Protestanlığın oluşumu, günümüz Avrupa sosyo-ekonomik ve siyasal manzarasına ışık tutması çerçevesinde ele alınan hususlardır. Ayrıca tarih araştırmalarında ele alınan Reform konusuyla ilgili olarak, Reform hareketinin oluşumu hakkında bir ekonomik temel arayışı da dikkati çekmektedir. Bu harekette ekonomik temel arayışı içinde Protestanlığın yayılma alanlarına dikkati çeken Gamze Güngörmüş Kona, Batı'da Aydınlanma Doğu'da Batılılaşma²⁸ kitabında Doğu-Batı kıyaslamasına gitmektedir. Kona, Reform konusu kapsamında yaptığı karşılaştırmayla, Osmanlı'da ve Türkiye'de dinde modernleşme talebinin Avrupa'nın aksine aydın kesimden gelmesine dikkat çekmektedir.²⁹ Söz konusu kitapta ele alınan şekliyle Reform hareketine ekonomik temelli yaklaşımın aksine Emre Kongar Reform hareketinin temelini siyasette aramaktadır. Dolayısıyla Kongar, Küresel Terör ve Türkiye adlı kitabında olaya iktidar ve siyaset ilişkisi üzerinden temas etmektedir.³⁰

Yine M.A Kılıçbay "*Tarihsizliğin Marjından Marjinalleştiren Tarih Alanına: Avrupa'nın Kendini ve Dünyayı İnşa Etmesi*" adlı makalesinde, Avrupa kimliğinin oluşumuna dair dinamiklerin tespit edilmesinde dine yapılan vurguyla Reform'u, bu dinamiklerden biri olarak göstermektedir. Burada Rönesans ise Reforma göre bir tamamlayıcı unsur niteliğindedir.³¹ Reform konusu ile ilgili inceleyeceğim son araştırma ise; Avrupa eğitim tarihini konu eden Kemal Aytaç'ın kitabıdır. Bu kitapta konu, Avrupa eğitim tarihi açısından incelenmektedir. Bu çalışmadaki dikkat çekici husus ise; Reformun eğitim ideali dolayısıyla bilimin gelişimine engelleyici bir yapıya sahip olduğuna ilişkindir. Ayrıca kitapta Rönesans ve Reform'un

²⁷ Nureddin Topçu, "Rönesans Hareketleri", **Hareket**, Yıl: 1, Sayı: 1, Bürhaneddin Matbaası, Ankara, Şubat 1939,s.2.

²⁸ Kona, a.g.e, Bkz: dipnot 28, s.44.

²⁹ Kona, a.g.e, s.19.

³⁰ Emre Kongar, **Küresel Terör ve Türkiye**, Remzi Kitapevi, 2002.

³¹ Mehmet Ali Kılıçbay, "Tarihsizliğin Marjından Marjinalleştiren Tarih Alanına: Avrupa'nın Kendini ve Dünyayı İnşa Etmesi", **Doğu Batı**, Yıl:4,Sayı:14, 2001.

karşılaştırılması da yapılmaktadır. Bu karşılaştırmada Rönesans'ın bir dünyevileşme hareketi olduğu belirtilirken, Reform'un bu dünyayı kabul eden fakat çilekeş manastır hayatını esas alan yapısı vurgulanmaktadır.³² Dolayısıyla Avrupa eğitim tarihinin ele alındığı bu kitapta Reform, eğitime olan olumsuz etkisiyle incelenmiştir.

Avrupa'nın düşünsel ve dinsel dönüşümüne yol açan ve bu kabul ile açıklanan iki olgunun kıyaslamasında altı çizilen hususlar ise şunlardır. Tarihçiler, 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'nın ve dünyanın geçirdiği dönüşümleri yorumlamakta Rönesans ve Reform kavramlarının gerek sosyal gerekse coğrafi olarak çok dar alanları çerçevelediğini ileri sürdüler. Süreç içinde ise bu iki kavram ortaçağdan moderniteye geçişi açıklayıcı ve yorumlayıcı güçlerini kaybederek, Rönesans; bu dönemin şehirli, eğitilmiş, yüzü antik dünya klasizmine dönük elitlerinin yarattığı bir kültür hareketini, Reform ise Hıristiyanlığın yaşadığı kökten dönüşümü anlatmak üzere kısıtlı bir anlamda kullanıldı.³³ Her ne kadar bu iki olayın tarihe olan etkisi sorgulansa da, özellikle Rönesans'a ilişkin İngilizce literatürde yapılan çalışmalara dair verilen bilgiler bile konunun önemini hatırlatmaktadır. Konuyla ilgili yapılan bu son dönem araştırmalarda Rönesans'ın sınırları İslam âlemini de içine alan bir düzeydedir. Dolayısıyla bu çalışmalar, günümüzde de halen Avrupa kökenli olarak kabul edilen Rönesans'ın gelişimine Osmanlıların etkisini de dâhil eden bir çerçeveye sahiptirler.³⁴ Görüldüğü üzere Rönesans, günümüzde de Avrupalı tarihçiler tarafından üzerinde araştırma faaliyetlerinin sürdüğü bir konu niteliğindedir. Dolayısıyla Rönesans'ın gelişimine Osmanlı katkısını da inceleyen bu araştırmalara Türk tarihçilerinin de aynı ilgiyle dâhil olmasının gerektiği ortadadır.

Sonuç olarak; Rönesans, Avrupa'nın düşünsel gelişimini Reform ise; Avrupa'nın dinsel kimliğinin oluşumunu simgeledikleri için tarih araştırmalarında özellikle teması gerekli konular olarak görülmektedir. Bu yüzden de bu iki olaya; ya Avrupa kimliğinin oluşumuna yanıt aranan ya da Avrupa ile Osmanlı Devleti'nin tarihsel gelişimindeki farkları ortaya koymayı amaçlayan tarih çalışmalarında yer verilmektedir. Avrupa tarihinin Rönesans ve Reform olaylarını merkeze alarak ele

³² Kemal Aytaç, **Avrupa Eğitim Tarihi**, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1980,s.126.

³³ Çiğdem Kafescioğlu, "Genişleyen Rönesans", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 116,Ağustos 2003,s.75-76.

³⁴ Mustafa Armağan, "Osmanlıları Geri Getirmek", **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl:2,Sayı:7,Kadim Yayınları, Ankara, 2006,s.50.

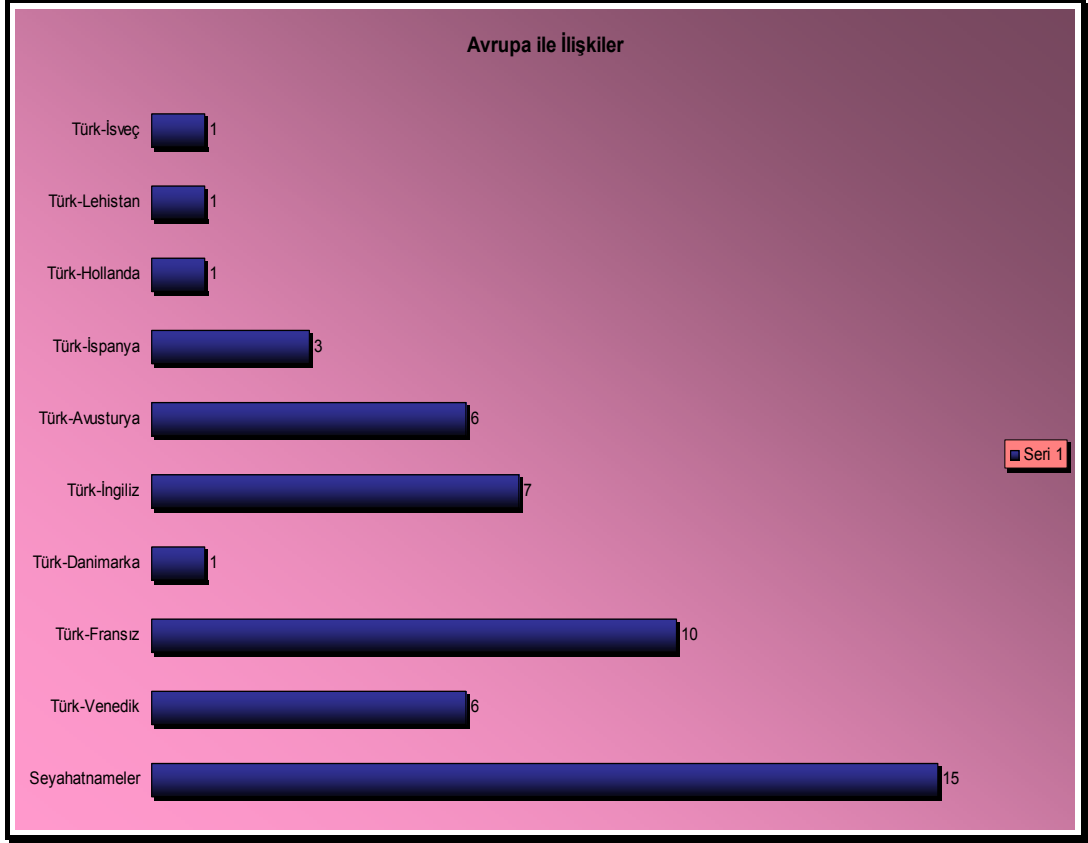
alınmasının sebebi de, Avrupa'nın oluşum sürecini açıklamada yeterli görülen iki olay niteliğinde değerlendirilmeleridir.

2.1.3. Avrupalı Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu İle Siyasi Temasları

Yeniçağ Avrupa tarihi araştırmalarının Osmanlı Devleti tarihi ağırlıklı olduğunu belirttim. Bu dönemin Avrupa devletlerinin konu edilmesi ise Osmanlı Devleti ile temasları ölçüsündedir. Yani Avrupa'ya ilişkin ilginin tetikleyici unsuru Osmanlı Devleti ile ilişkilerdir. Tarih araştırmalarında Osmanlı Devleti ile gerek siyasi gerek ticari ilişki kurmuş olan ülkeler konu edilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ile bağlantısı olmayan devlet ya da konular ilgi dışı kalmaktadır.

Öte yandan bu ikili ilişkinin de incelenmesi tek taraflı -bu açıdan yapılan birkaç istisnai çalışma hariç- Osmanlı kaynaklarında aksettirilen şekliyle değerlendirilmektedir. Ele alınan Avrupa ülkeleri için, ticari faaliyet ve ekonomik temasların söz konusu edilmesi, konu tercihlerinde öncelikle etkili olmaktadır. Bunun dışında kalan kültürel ve sosyal konuların ele alınmasında ise; Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren ülkelerin sefaretnameler üzerinden incelenmesi yeterli görülmektedir. Bununla ilgili tarih araştırmalarının durumunu ortaya koymak için öncelikle Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin konu edildiği çalışmaların yoğunluk kazandığı ülkeleri tespit ettikten sonra araştırmalarda üzerinde durulan noktaları örneklerle açıklayacağım. Üzerinde duracağım bu hususlar, Avrupa ile temas edilen ülkelerin ne şekilde değerlendirildiğini de ortaya koymamı sağlayacaktır. Bu alanda Osmanlı Devleti ile Avrupa'nın ilişkilerinin konu edildiği elli çalışmayı ele aldığım da konuların dağılımları şu şekildedir.

Grafik 14

Grafik 14’te de görüldüğü üzere seyahatnameler ve sefaretnameler Osmanlı Devleti ile Avrupa arasındaki ilişkileri ortaya koymak adına önceliğini korumaktadır. Bu on beş çalışmada öncelikli sırayı Avusturya’yı konu eden çalışmaları takiple de Fransa’yı konu eden çalışmalar yer almaktadır. Osmanlı-Avrupa arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda seyahatnamelerden sonra Osmanlı-Batı ilişkilerini konu eden çalışmalarda Türk-Fransız ilişkileri, en fazla işlenen konudur. Siyasi temasların incelendiği çalışmalarda Fransa’yı takip eden Avrupa ülkesi ise İngiltere’dir. Türk-İngiliz ilişkilerine dair yapılan çalışmalarda ise siyasi temastan ziyade ticari münasebetlere ağırlık verildiğini söylemeliyim. İlişkilerde Avusturya ve Venedik üzerine incelemeler ise aynı derece de ilgi odağıdır. Türk-Avusturya ile Türk-Venedik ilişkilerinde ise öncelikli araştırma alanı ekonomik ilişkiler üzerinedir. Ayrıca Türk-Venedik ilişkileri hakkında çalışan iki isim bulunmaktadır. Bunlardan

Mahmut Şakiroğlu, Venedik Arşivleri'ni kullanarak iki ülke ilişkilerine temas etmesi dolayısıyla tarihçilikte önemli bir isimdir. Venedik üzerine çalışan diğer isim ise, M. Tayyip Gökbilgin'dir. Sıralamada Türk-Venedik ilişkilerini Bu iki ülke ilişkileri üzerine yapılan araştırmaların ardından Türk-İspanyol ilişkileri ve Türk-Lehistan ilişkileri gelmektedir. Türk-Lehistan ilişkileri üzerine çalışan isim ise Nigar Anafarta'dır. İlişkiler açısından araştırmalara en az konu olan ülkeler ise Lehistan, Hollanda, Danimarka ve İsveç'tir.

Osmanlı İmparatorluğu için Avrupa, 15. yüzyılda karşılaştığı Avrupa, Akdeniz Avrupa'sıydı. İtalyan kent devletleriyle sürekli ve düzenli ilişki halindeki Osmanlılar bunun yanında denizden Atlas okyanusuna yaklaşarak İspanya ve Portekiz ile de yakın temasta bulundu. Bu yüzyılda kayda değer kültürel bir etkilenme olmamakla birlikte temasların büyük bir kısmı ya deniz çarpışmaları ya da ticari temaslar şeklindedir.³⁵ Bu şekilde Akdeniz'de; Venedik, Napoli, Floransa gibi İtalyan kent-devletleri ile ilişkinin yanında İspanya ve Portekiz'le temas ve Balkanlarda genişlemenin bir sonucu Avusturya ve Macaristan kanalıyla Avrupa içlerine yönelmeyi tasarlayan Osmanlıların Avrupa'yı giderek artan bir oranda tanımaya başlaması, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki ilerleme ile aynı çizgide değerlendirilmelidir. 1520 itibarıyla de Türklerin Batı'ya çevrilen yüzü istisnalar hariç bir daha yön değiştirmedir.³⁶

Avrupa'ya ilişkin ise; önceki kısımlarda ele aldığım gibi Avrupa'yı tanımlamak için, Haçlı zihniyetinde birleştirici bir unsur olarak görülen Hıristiyanlığın yerine Yeniçağ'da, bir devletler sisteminin şekillenmesini ve belki de günümüz Avrupa'sının birlik fikrinin yansımalarının kullanıldığını görmekteyim. Yeniçağlarda Avrupa, doğusunda evvela Osmanlı İmparatorluğu'nun, akabinde Rusya'nın yükselmesiyle birlikte Avrasya'nın jeopolitik sınırların içine girdi. Nitekim Birleşik Hıristiyan Avrupa yerine, bağımsız devletlerin denge politikası, bir devletler sistemi ve diplomasisi ortaya çıktı. Örnek olarak; Fransa, François I (1515–1547), İngiltere Elizabeth I (1558–1603) ve Hollanda Prens Maurice (1584–1609)

³⁵Baki Asiltürk, "Osmanlı Seyyahları Avrupa Yolunda", **Osmanlı**, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.100.

³⁶ Baki Asiltürk, **Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000, s.61.

döneminde tam ve mutlak bağımsızlık siyaseti gütmeye başladılar.³⁷ Genel olarak dönemin Avrupa'sının görüntüsü bu şekildedir.

Osmanlı Devleti ile siyasi temasta bulunan ülkelere yer veren çalışmalardan söz konusu edeceğim ilk çalışma Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya aittir. Osmanlı Tarihi adını taşıyan çalışmanın III. Cildinin II. Kısımında Osmanlı ve Avrupa ilişkilerine yer verilmektedir. Bu çalışmanın önemi, Osmanlı ile temasta bulunan tüm Avrupa devletlerine değinmiş olmasıdır. Kitabın 29. bölümünde yer alan konular ise şunlardır: Avrupa devletlerine genel bir bakış, Protestanlığın yayılması ve Katolik tarikatları. Bu konulardan özellikle de Katolik tarikatlarının Türkiye'deki faaliyetleri üzerinde durularak, Fransızların bu konudaki faaliyetlerine değinilmektedir. Kitapta Büyük Avrupa devletleri başlığı ile de Fransa, İngiltere, Avusturya, İsveç, Rusya ve Lehistan söz konusu edilmektedir. Çalışmanın 30. bölümünde ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle ilişkilerine yer verilmektedir. Papalık, Venedik, Floransa, Ceneviz, Rusya, Lehistan, Avusturya, Fransa, İspanya, Portekiz, İngiltere, Felemenk ve İsveç bu çerçevede değinilen Avrupa devletleridir.³⁸ Osmanlı Tarihçiliğinde önemli bir yere sahip Uzunçarşılı'nın kitabı, Osmanlı ile teması bulunan tüm Avrupa devletleri ve ilişkiler hakkında bilgi sahibi olmak adına önemli bir eserdir.

Avrupa ve Osmanlı münasebetleri söz konusu olduğunda, çalışmalarda öne çıkan Avrupa devleti ise Fransa'dır. Fransa, Osmanlı Devleti ile gerek siyasi gerekse ekonomik ilişkiler açısından yeniçağ dönemi yoğun temasın yaşandığı bir ülkedir. Fransa ile Osmanlı Devleti ilişkileri söz konusu olduğunda iki konu üzerinde durulmaktadır. İlki Fransa'nın Habsburg İmparatorluğu'na karşı Osmanlı'dan yardım talebinde bulunması, ikincisi ise; Fransa'ya verilen kapitülasyonlar ile artan ticari ve kültürel ilişkilerdir.³⁹ Fransa'nın Osmanlı'dan yardım talebinin altının çizilmesi, Osmanlı'nın Avrupa devletleri arasında bir denge unsuru olarak ortaya çıkmasında

³⁷ Halil İnalçık, "Tarihte Avrupa Birliği ve Türkiye", **Doğu-Batı**, Yıl:8, Sayı: 31, s.79-80.

³⁸ İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi** (XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar), C.3, TTK, Ankara, 1988.

³⁹ Azmi Özcan, "Fransa", **TDVİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.13, İstanbul, 1996, İsmail Soysal, "Türk-Fransız İlişkileri" **TDVİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, İstanbul, 1996.

yatmaktadır. Bu dönem Fransa'sının V. Karl ile Osmanlı Devleti arasındaki gelgit siyasetine de dikkat çekilmektedir.

Halil İncik,“*Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış*” adlı makalesinde, Fransa'nın siyasetindeki çelişki için François'in hem Karl'ı hoş tutma hem de Osmanlı ile de ittifakını koruma gayretinde olduğunu ve Osmanlı ile Fransa ilişkilerindeki çelişkili ilişkinin Fransız elçi Rincon aracılığıyla giderilmeye çalışıldığını belirtmektedir.⁴⁰ Gündüz Akıncı; Türk Fransız Kültür İlişkileri adlı kitabında iki ülke ilişkilerinde Fransa'nın tutumunu ikiyüzlülük olarak nitelendirirken, bu ikiyüzlü siyaset için I. François ve II. Henry dönemlerinden örnekler vermektedir.⁴¹ Osmanlı-Fransa ilişkilerini bu açıdan değerlendiren çalışma için dikkat çekilmesi gereken bir konu ise; içeriğe dairdir. Öncelikle eserin başlığı Türk-Fransız Kültür İlişkileri olmasına rağmen eserde daha ziyade Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri ve Osmanlı Devleti üzerindeki Fransız etkisine ağırlık verilmektedir. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere iki ülke arasındaki ilişkilerde Osmanlı, Fransa için daimi dost fakat sürekli de ihanete uğrayan taraf olarak sunulmaktadır. Fransa ile Osmanlı arasındaki ilişkileri bu şekilde değerlendiren çalışmalar dışında bu ittifakı Osmanlı'nın yorumlayışına ilişkin Halil İncik'in verdiği şu bilgi de önemlidir. Süleymanname'de bununla ilgili Osmanlı görüşü; İmparator, Kayser'lik yani tüm Avrupa'nın başı olmak iddiasıyla Fransa'yı Müslümanlara karşı ittifaka zorlamakta, bu nedenle İslam'ın Sultanı Süleyman'ın, Fransız kralı ile ittifakı bir zorunluluk halini almaktadır.⁴² Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkiler için İncik'in dikkati çektiği üzere, Fransa'nın tutumuna dair Osmanlı tarafından Fransa'yı suçlayıcı bir yorumdan ziyade bu duruma neden olarak Karl ve Onun iktidar tutkusu gösterilmektedir. Osmanlı Devleti ve Fransa arasındaki ilişkilerde, iki ülkenin birbirine yaklaşımını etkileyen faktörler mevcuttur. Fransa; ekonomik sorunlarının olması, Levant ticaretinde hâkimiyet kurmak istemesi ve kendisine yeni bir pazar elde etmek istemesi gibi sebeplerle Osmanlı devletine yaklaşırken, Osmanlı Devleti ise; Fransa'yı Avrupa'da bir kontrol merkezi olarak

⁴⁰Halil İncik,“Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış” **Osmanlı**, C.1,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,1999,s. 95–96.

⁴¹Gündüz Akıncı, **Türk-Fransız Kültür İlişkileri (1071–1859)**, Sevinç Matbaası, Ankara,1973, s.39–47.

⁴²Halil İncik, “Avrupa Devletler Sistemi, Fransa ve Osmanlı”, **Doğu Batı**, Sayı:14, 2001,s.134.

görmektedir. Ayrıca Osmanlı Fransa'yı Batı merkantilizmine ve Papa'nın koyduğu ticaret yasağına karşı bir koz olarak kullanmayı düşünmektedir.⁴³ Osmanlı Devleti'nin Fransa'dan etkilenmesinin sebepleri ise Yasemin Beyazıt'ın "*Yeniçağ'da Osmanlı- Fransa İlişkileri*" adlı makalesinde şöyle dile getirilmektedir.

- Kanuni devrinden itibaren başlayan geleneksel dostluk
- Diğer Avrupa devletleriyle olan düşmanlık
- Fransa'nın 17.ve 19. yüzyıllarda Batı'nın en güçlü devletlerinden olması
- Kültürel açıdan Fransa'nın diğer devletleri etkilemesi⁴⁴olarak gösterilir.

Yine Yeniçağ Avrupa araştırmalarında ele alınan diğer bir ülke ise İspanya'dır. Yeniçağ İspanya'sının sahip olduğu önem, keşif faaliyetleri noktasında ön plana çıkmaktadır. İspanya üzerine Gül Işık tarafından yazılan İspanya: Bir Başka Avrupa adlı kitapta Işık İspanya'yı; Avrupalıydı, ama kendine özgü bir Avrupalı ve Avrupa'nın öteki yüzü, "*öteki Avrupa*" şeklinde tanımlamaktadır.⁴⁵ Bu kitapta üzerinde durulan ise İspanya'nın keşif faaliyetleri sonucu değişen çehresidir. Bu çalışmada Keşif faaliyetlerinin olumlu ve olumsuz etkileriyle ele alınan İspanya tarihi, başlangıcından günümüze İspanyol kaynakları kullanılarak incelenir. Öteki Avrupa olarak tasvir edilen İspanya'nın yükseliş çağındaki durumu ise şöyle ifade edilmektedir. İspanyollar yükseliş çağında sanatta hayranlıkla izlenmiş fakat sevilmemişlerdir. Bu dönemde Avrupa ile aralarında, o eski kopukluğun yerine şiddetli bir etki-tepki ilişkisi gelişmiştir. İspanya, okyanus aşırı toprakların gururunu ve parasal gücünü Avrupa egemenliği için Fransa krallığı, Akdeniz egemenliği için ise; çağın diğer süper gücü olan Osmanlı İmparatorluğu ile çatışmada kullanmıştır.⁴⁶ Avrupa'ya Batı kimliğini kazandıran ülke olarak nitelendirilen İspanya hakkında yapılan Cemal Bali Akal'ın *Modern Düşüncenin Doğuşu İspanyol Altın Çağı* adlı kitapta ise; İspanya, yükseliş çağındaki hatalarına yapılan vurguyla incelenmektedir.

⁴³ Yasemin Beyazıt, "Yeniçağ'da Osmanlı- Fransa ilişkileri", *Yeni Türkiye*, Yıl:8, Sayı:44, Ankara, 2002, s.75-79.

⁴⁴ Beyazıt, a.g.m, s.75-79.

⁴⁵ Gül Işık, *İspanya: Bir Başka Avrupa*, Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s18.

⁴⁶ Işık, a.g.e, s.98-100.

⁴⁷Bu kitapta İspanya; modern dünyayı tesis eden fakat içe kapalı, skolâstik zihniyetin öteki dünyası ile yeni zihniyetin bu dünyası arasında ne tam ortaçağlı ne de tam yeniçağlı bir ülke olarak tanımlanmaktadır. ⁴⁸ İki çalışmanın ortak özelliği ise İspanyol kaynaklarını kullanmış olmalarıdır. Adı geçen ilk eserin aksine ikinci eser özellikle İspanyol Altın Çağı'nı ele almaktadır. Her iki kitapta İspanya; yeniçağ olaylarının başlangıç noktasını oluşturması ve tarihe bu denli düşünsel katkısına karşın, kendine faydasından ziyade zararının olması dolayısıyla eleştirel resmedilmektedir.

İspanya'nın bu dönemdeki durumunu diğer Avrupa ülkeleri ile kıyaslayan Bekir Sıtkı Baykal, çalışmasında İngiltere ve Hollanda'nın Germen soyundan ve Protestan mezhebinden olmalarının altını çizerek, İspanya'nın bu iki deniz devletine karşı ikinci plana atılmasının nedenini diğer iki eserde eleştirisi yapılan noktalarla paralel incelemektedir.⁴⁹ Türk - İspanyol ilişkilerini konu eden Muzaffer Arıkan ise "XIV- XVI. Asırlarda Türk- İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış" isimli makalesinde iki ülke arasındaki ilişkileri, dört devrede incelemektedir.⁵⁰ Makalede iki ülke ilişkileri adına ilk iki devre için dikkati çeken husus, iki ülke arasında doğrudan bir ilişkinin olmayışıdır. Yine makalede vurgulandığı üzere bu iki ülke arasında doğrudan bir ilişki olmamasına karşın, iki ülkenin tarihsel gelişimindeki paralellikler ve farklı olaylarla benzer süreçleri yaşamış olmaları önemlidir. Makalede üçüncü devre; iki imparatorluğun mücadele ettikleri dönem, dördüncü devre ise her iki devletin çöküş dönemi olarak ele alınmaktadır. ⁵¹ Çalışmada dikkati çeken iki ülke arasında mücadele dışında olumlu bir ilişkiye girildiğine dair bir ibarenin olmayışıdır.

Yeniçağ Avrupa tarihi araştırmalarında en çok bahsi geçen tarihi kişilik ise Şarlken'dir. Yeniçağ'a damgasını vuran ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak ve bütün Avrupa'yı Hıristiyanlık etrafında, karşı reform ruhuyla Papa-İmparator ikilisinin emrinde birleştirmek gayesindeki Şarlken, bu niyetleri yüzünden

⁴⁷ Akal, a.g.e, s.252.

⁴⁸ Akal, a.g.e, s.253-254.

⁴⁹ Baykal, a.g.e, s.10-11.

⁵⁰ Muzaffer, Arıkan; "XIV- XVI. Asırlarda Türk- İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", **ADTCFD**, C. XXIII, Sayı: 3-4, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968,s.256.

⁵¹ Arıkan, a.g.e, s.256.

üzerinde en çok durulan kişidir.⁵² Şarlken'in Avrupa üzerindeki iktidar mücadelesine yer veren çalışmalar içinde rastladığım Şarlken'in imparator oluşuna dair farklı bir bilgi ise şöyledir. Sadri Ertem, Avrupa'nın İskeleti kitabında; bu devrin en tipik örneklerinden olan ve Avusturya Alplarında, Macar dağlarında madenleri, Anvers, Lizbon ve diğer yirmi şehirde ticaret müesseselerine sahip Augsburglu Jacob Fugger ismi üzerinde durmaktadır. Ertem'e göre; bahsi geçen kişi, Roma hesabına endüljans hesaplarını tutarak Almanya'nın bir kısmının Protestan olmasına engel olmuş ve Onun sunduğu servet sayesinde Charles Quint (Şarlken) 1. François'e karşılık Alman İmparatoru olmuştur.⁵³ Şarlken'in bir diğer ilginç yönüne ise Halil İnalçık temas etmektedir. Bu ilginç yön ise Şarlken'in casusluk faaliyetlerindeki ustalığıdır. İnalçık'a göre Osmanlı diplomasisi için İstanbul'da Batı'nın ikamet elçilikleri bir casus merkezi işlevi görmekte fakat Osmanlı bu işin önemini 18. yüzyıl sonunda ancak fark etmiştir.⁵⁴

Özellikle Karl'ın casusluk faaliyetleri için kaleme alınan Özlem Kumrular'a ait makalede ise şu bilgiler verilmektedir. 16. yüzyılda istihbarat kaynağı olarak ilk akla gelen devlet Venedik'tir. Yani dönemin haberleri Venedik'e İstanbul'da bulunan balyoz tarafından gönderilerek, buradan da tüm Avrupa'ya dağıtılmaktadır. İmparator Karl ise; bu bilgileri Venedik'te bulunan büyük elçisi yoluyla almaktadır. Yine Ragusa (Dubrovnik) ise İspanya'ya bilgi aktarımı konusunda önemli bir role sahiptir. Karl'a tüccarlardan sonra bilgi ulaştırırlar din adamları özellikle de Osmalı Kardinali olurken, Karl'a bilgi ulaştırmaya yönelik bu yazışmaların yoğunluk kazanmasında ise 1531 yılı öne çıkmaktadır.⁵⁵ Tüm bu bilgiler bize Şarlken'in iktidarını ve ününü neye borçlu olduğuna dair bilgiler vermektedir.

Osmanlı ve Avrupa'ya ilişkin incelemelerde üzerinde sıkça durulan bir konuda, Avrupa'da Protestanlık ve Protestanlığın gelişimi hakkındadır. Nitekim Halil İnalçık'ın eserlerinde vurguladığı ikinci nokta bu konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Başta değindiğim gibi İnalçık'ın üzerinde durduğu ilk husus Osmanlı'nın Avrupa devletler sisteminde bir denge unsuru olarak sahneye

⁵² Işık, a.g.e, s.103. Akıncı, a.g.e, s.24.

⁵³ Sadri Ertem, **Avrupa'nın İskeleti**, Kanaat Kitapevi, İstanbul, 1939,s.13.

⁵⁴ İnalçık, "Tarihte Avrupa Birliği...", s. 69.

⁵⁵ Özlem Kumrular, "V. Karl'ın Casusları", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 100,Nisan 2002,s.26-28.

çıkmasıydı. İkinci husus ise; Osmanlı'nın Avrupa'da Protestanlığın yayılmasına ve gelişimine yaptığı olumlu etkidir. İncılık, tıpkı Osmanlı'nın Fransa ile olan ittifakında olduğu gibi, Osmanlı'nın Avrupa'da, Protestan ve Kalvinistlere desteğini, Osmanlı siyasetindeki başlıca diplomatik araçlardan biri olarak yorumlamaktadır. Yine bununla bağlantılı İngiltere ve Hollanda'ya açılan Levant pazarları ile de Osmanlı'nın merkantilist gelişime destekle günümüz Avrupa'sının oluşumuna olumlu katkı yaptığının altı çizilmektedir.⁵⁶ Osmanlı ile Avrupa arası ilişkilerde din faktörü, özellikle Fransa örneğinde, Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki Katolik propagandası dolayısıyla, iki ülke arası ilişkilerde soğumaya neden olarak da gösterilmektedir.⁵⁷ Osmanlı ile Avrupa ilişkilerine ekonomik ve ticari faaliyetler üzerinden incelemelerde ise; Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerine verdiği kapitülasyonlar söz konusu edilmektedir. Konuyla ilgili bir makalesinde İncılık, Avrupa ülkelerine Osmanlı tarafından verilen kapitülasyonları şöyle tarihlendirir:

- 1- İtalyan Devletleri Dönemi: Ceneviz, Venedik, Floransa, Napoli (1200–1569)
- 2- Batı Devletleri Dönemi: Fransa, İngiltere, Hollanda (1569–1700)
- 3- Avrupa Devletleri : (1700–1783)
- 4- Rusya ile Karşılıklı zorunlu muahede: 1783
- 5- İngiltere ile ticaret antlaşması (1838)
- 6- Kapitülasyonları Kaldırma Girişimleri: Tanzimat dönemi ve II. Meşrutiyet (1856–1914)⁵⁸ İncılık, Avrupa devletlerine verilen kapitülasyonlar için ise şu genel

⁵⁶ İncılık, “Osmanlı Tarihine ...”, a.g.m, s. 98.

⁵⁷ Akıncı, a.g.e, s.58–65 Konuyla ilgili olarak şu bilgi verilmektedir. Fransız Katolikleri en çok Ermeniler üzerinde durmuş sonuçta da İstanbul'da otuz bin Ermeni'yi Katolik yapmayı başarmışlardır. Avrupa'da bu dönem kurulan tarikatlar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz: Kemal Aytaç, **Avrupa Eğitim Tarihi**, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1980.

⁵⁸ Halil İncılık, “Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret “, **Doğu Batı**, Yıl:6 Sayı: 24,2003, S.62.

değerlendirmeyi yapmaktadır. Osmanlı Devleti için ticaretin önemini bilen Batılılar, elde ettikleri kapitülasyon haklarını Babıâli'yi boykot tehdidiyle genişletmişlerdir.⁵⁹

Osmanlı ile Avrupa arası ticari ilişkiler hakkında Halil İncalcık'ın değerlendirmesinde olduğu gibi, bu fikri destekler çalışmalarda da Avrupa için Osmanlı Devleti ile ticaret, Avrupa'nın merkantilist ekonomik yapısını besleyici bir işlev üstlenmektedir.⁶⁰ Yine bu fikri destekler örneğim, Hollanda-Osmanlı ilişkilerini konu eden bir makaledir. Bu makalede konuyla ilgili olarak; iki ülke arasındaki coğrafi uzaklığa karşın Hollanda'nın dış ticaretinin %40'ını Osmanlı Devleti ile yaptığının altı çizilmektedir.⁶¹ Nitekim Osmanlı Devleti'nin başarısızlığı da Avrupa'nın bu merkantilist zihniyetinde aranmaktadır. Osmanlı'nın bu süreçteki durumuna ilişkin iki yorum öne çıkmaktadır. İlk yorumda Osmanlı Devleti'nin uğradığı çöküntüye neden olarak Batı'nın saldırgan merkantilist ekonomisi⁶² gösterilirken, İkinci yorumlamada altı çizilen ise; Osmanlı'nın bu zihniyet karşısındaki başarısızlığıdır. Osmanlı bu zihniyet karşısında başarısız oldu. Çünkü Osmanlı Devleti dışa karşı "*açık kapı*" içte ise "*bolluk ekonomisi*" fikrini uyguladı.⁶³

Avrupa hakkında öncelikle üzerinde durduğum ve çalışmalarda yer verilen konulardan bir diğeri de seyahatnamelerdir. Örneğin İngiliz- Türk münasebetlerinde özellikle Kraliçe Elizabeth devri ayrı bir ilgiye tabidir. İki ülke arasında dönemin kumpanyaları ve elçileri hakkında bize bilgi veren Hamit Dereli Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler adlı eserinde, İngilizler ile hakiki bir dostluğun sağlanamamasına neden olarak; yazılan olumsuz eserlerin yarattığı etkiyi göstermektedir. Bu açıdan Elizabeth devri İngiliz edebiyatı, Türkiye ve Türklere düşman bir edebiyat olarak tanımlanırken; Spencer, Marlowe, Kyd, Shakspeare, Bacon, Johnson vb. isimlerin Türklerin en iyi vasıflarını bile en kötü göstermeğe çalıştıkları ileri sürülmektedir. Yine eserde iki ülke arası elçilik temaslarında bu

⁵⁹ İncalcık, a.g.m, s.76-77.

⁶⁰ **Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984**, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara,1985,s.15. Ali İhsan Bağış, "III. George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğundaki Ekonomi Siyaseti 1760-1815", **Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984**, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara,1985.

⁶¹ Bülent Arı, "İlk Osmanlı-Hollanda Münasebetleri", **Osmanlı**, C.1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,1999,s.499.

⁶² Halil İncalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi,(1300-1600)**, C.1, Eren Yayıncılık, İstanbul,2004,s.57.

⁶³ Mehmet Bulut, "XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler", **Ekonomik Yaklaşım**, C.11,Sayı:39,s.33.

yanlış aktarımların sonucuna dairde bir örnek verilmektedir. O dönem yanlış tercümelemleri dolayısıyla iki ülkeyi sıkıntıya sokan Mustafa Çavuş'tan bahseden kitap, Mustafa Çavuş yüzünden “çavuş” tabirinin İngiliz diline “*hileci, kurnaz, sahtekâr*” olarak geçtiği bilgisini vermektedir. ⁶⁴Diğer taraftan 16. yüzyıl İngilizlere Türk bakışını lakaydi olarak nitelendiren yazar, ayrıca muasır Türk tarihlerinden hemen hiç birinin İngilizlerle ittifakımızdan önemli bir şeymiş gibi bahsetmeyip ilk antlaşmamızın bile tamamen korunmamış olduğunu belirtmektedir. ⁶⁵ Ancak aynı dönem İngiltere'sinin Türk'e bakışına dair aksi bir görüş ise şöyledir: İngiltere arşivlerindeki Calender of Papers serisi incelendiğinde düşmanca bir görüntü ortaya çıkmamaktadır. Aksine 16. yüzyıl sonu (Kraliçe Elizabeth ve III. Murat dönemi) Osmanlı Devleti, büyük bir pazara hâkim, iş birliği yapılması gerekli bir ortak konumundadır. ⁶⁶

Sefaretnameler üzerinde Avrupa ile ilişkileri ele alan ve Fransa hakkında bilgi veren Süleyman Kocabaş'ın Tarihte Türkler ve Fransızlar eseri de iki sefaretname üzerinde durmaktadır. İlki Süleyman Ağa'nın, diğeri 28 Çelebi Mehmet'inkidir. İki elçinin farkı için ise 28 Çelebi Mehmet'in ne Süleyman Ağa gibi büyüklük tasladığını ne de bütün o gördükleri karşısında bir aşağılık duygusuna kapıldığını altını çizen Kocabaş, 28. Çelebi Mehmet'inde eserine bu havayı yansıttığını belirtmektedir. 28 Çelebinin Fransa'da uyandırdığı etkiye ilişkin ise Kocabaş, Fransızcadan gelme bir Turquerie (Türk biçimini, Türk yaşamını, Türklüğü yansıtmaya) biçiminin yayıldığını vurgularken, kitapçılarda Doğu töresi ve geleneği üzerine yazılı şeylerin varlığını, bu etkinin örnekleri şeklinde kaydetmektedir. ⁶⁷

Avrupa milletlerini tanıma sürecinde Fransızlara bakış çoğu zaman belirleyici ve genelleyicidir. 28 Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransızlar üzerindeki gözlemlerinin, bir dönem Osmanlı devlet adamları tarafından bütün Avrupa milletlerini tanıtıcı özellikte gözlemler olarak algılandığı bilinmektedir. Öte yandan İngilizler de seyahatnamelerde üzerinde en çok mevzu edilen Avrupa milletlerindedir. Ya

⁶⁴Hamit Dereli, **Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler**, Anıl Matbaası, İstanbul, 1951,s.117–118.

⁶⁵Dereli, a.g.e, s.75.

⁶⁶Kaan Durukan, **Türkîli Hicazkâr, Türkiye'de Tarih Anlayışı Üzerine**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,2003,s.46.

⁶⁷Süleyman Kocabaş, **Tarihte Türkler ve Fransızlar**, Vatan Yayınları, İstanbul,1990,s.14–16.

doğrudan İngiltere'ye seyahatlerde ya da seyahatleri sırasında bu ülkeye de uğrayan seyyahların eserlerinde İngilizleri anlatırken asıl dikkati çektikleri noktalar “*muhafazakârlık*” ve “*karamsarlık*” gibi hususlardır. İngilizler hakkındaki yorumlar temelde bu iki özellik çevresinde yoğunlaşmaktadır.⁶⁸

Genel olarak Osmanlı seyyahlarının Avrupa izlenimlerine bakıldığında, seyyahların öncelikle hayret ve hayranlık duygularıyla Avrupa'yı dolaştıklarını söylemek mümkündür. Bunun kanıtlarını seyyahların, Avrupa kurumlarını incelerken karşılaştırmaya başvurularında, memleket için yeni ve yapıcı önerilerde bulunmalarında, Avrupa halkalarıyla Osmanlı insanını karşılaştırmalarında ve bu ülkeler arasında karşılaştırmalar yapmalarında bulmak mümkündür.⁶⁹ Seyahatnamelere olan ilginin günümüz çalışmalarında da devamlılığını, Avrupa tarihi konusunda kolaycılığa kaçmak olarak değerlendirmek mümkündür. Bu açıdan Avrupa'yı incelemeyi seyahatname ya da sefaretnameler üzerinden yapmak yerine bu alanda daha özgün çalışmalara gidilmesi gerekmektedir.

Çalışmalarda bir kıyaslama unsuru olarak da konu olan Avrupa, daha çok Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki ekonomik gerileyişini ortaya koymak için ele alınmaktadır. Avrupa- Osmanlı kıyaslamasında öne çıkan söylemlerde ortak nokta kapitalist Avrupa'ya Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak uyum sağlayamadığına ilişkindir.⁷⁰ Ekonomik temelli kıyaslamalara örnek olarak Edhem Eldem'in “*17. ve 18. Yüzyıllarda Devlet-Ekonomi İlişkilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış*” adlı çalışmasını gösterebilirim. Eldem bu çalışmada, Osmanlı ve Fransa'yı karşılaştırmaktadır. Bu çalışmada öne çıkan ise iki ülkenin 18. yüzyıla kadar ekonomik açıdan yapısal benzerliklerinin ortaya konmasıdır. Fakat makalede, bu ortak noktaların 18. yüzyıl itibariyle değiştiğinin altı çizilmektedir. Fransa'nın

⁶⁸Asiltürk, a.g.e, s.382–384.

⁶⁹Asiltürk, a.g.m, s. 108.

⁷⁰ İncalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal...**,s.88. Fikret Adanır, “Osmanlı Hâkimiyeti Boyunca Güneydoğu Avrupa'da Gelenek ve Kırsal Değişim”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:46-47, 1989,s.25.Halil İncalcık, “Modern Avrupa'nın Gelişmesinde Türk Etkisi”, **Osmanlı ve Dünya; Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri**, (Haz: Kemal Karpat), Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001. Bu makalede Fransa'ya verilen kapitülasyonlara dair çoğu kaynakta kabul görmüş şekliyle ilk kapitülasyonların 1536 yılında değil 1569 yılında verildiği kaydedilmektedir. 1536 kapitülasyon girişimlerinin ise bir sonuca bağlanmadığı belirtilmektedir. S. 86.

kapitalist ekonomiye yönelik gelişimine karşın Osmanlı'nın merkantilist kaygılardan uzaklığı yüzünden herhangi bir ilerleme kaydetmediği belirtilmektedir.⁷¹

Kültürel karşılaştırmalarda öne çıkan ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında geri kalmışlığının vurgulanmasıdır. Osmanlı ve Avrupa karşılaştırmasında, Osmanlı'nın geri kalmışlığına neden, Avrupa'nın ilerlediği sahalardaki Osmanlı ilgisizliğidir.⁷² Aynı hususta aksi bir görüşe sahip Bayram Kodaman'ın “*XVIII. Yüzyıla Kadar Türkler ve Batı*” isimli makalesinde konuyla ilgili olarak, 17. yüzyıl itibariyle Osmanlı'nın Batı ilmi gelişmelerinden haberli olduğu bilgisi verilmektedir. Bu makalede Osmanlı'nın Avrupa karşısındaki geriliğine sebep olarak Avrupa'dan edinilen bu bilgilerden yola çıkılarak bir senteze gidilmemesi ve ilgisizlik neticesi bu gelişmelerden faydalanılamaması gösterilmektedir.⁷³

Aynı şekilde Osmanlı ve Batı kültürünün etkileşimlerini konu eden bir çalışmada On beşinci Yüzyıldan Bu Yana Türk ve Batı Kültürlerinin Karşılıklı Etkileme Güçleri Üstünde Bir İnceleme adıyla Cevat Memduh Altar'a aittir. Söz konusu kitapta, karşılıklı etkileşimden ziyade Türklerin Batı kültürüne olan olumlu etkileri, üzerinde durulmaktadır. Elbette ki burada da vazgeçilmez kaynaklarımız sefaretnameler yine söz konusu birincil malzemeler olurken, başlık çerçevesinde Batı'ya ne verdik sorusu cevaplanırken, kitapta Batı kültüründen ne aldık sorusunun yanıtı bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın hem başlığı itibariyle hem de içeriği itibariyle bir ayağı boşa kalmaktadır. Ayrıca bu kitapta, Osmanlı ile Venedik ilişkileri ve Eski Alman devleti, üzerinde durulan konulardır. Özellikle Batı kültürüne Türk etkisine dair mehterhaneleri örnek veren çalışma, 16. yüzyıldan bu yana Türklerle sık sık savaşmış olan Eski Alman devleti (Reich) orduları ile eski

⁷¹ Edhem Eldem, “17. ve 18. Yüzyıllarda Devlet-Ekonomi İlişkilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış”, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (Sempozyum) 1. Uluslar arası Tarih Kongresi 24–26 Mayıs 1993**, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1999,s.18–27.

⁷² Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitapevi, İstanbul,2000,s.125.

⁷³ Bayram Kodaman,“XVIII. Yüzyıla Kadar Türkler ve Batı”, **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.7, Sayı: 1–2, Mart-Ekim, Hacettepe Üniversitesi Basım ve Yayım Merkezi, Ankara, 1975,s.92.

Polonya devleti ordularının, Osmanlı mehterhanesini yakından tanıma imkânı elde ettikleri belirtilmektedir.⁷⁴

Araştırmalarda vurgulanan bir diğer husus ise Modern Avrupa'nın oluşumuna Türk etkisi ya da katkısı üzerinedir. Bunlara örnek söylemler şöyledir.

1-Medeniyetin tesisinde Türklerin etkisi dolayısıyla yeniçağ Avrupa'sının teknik gelişimini önemsiz bulmak (örnek olarak pusulayı, barutun içine kömür koyan, ilk matbaayı bulan Uygur Türkleri vurgusu gibi) ve Avrupa tarafından bulunduğu kabul edilen buluşları Türklere mal etmek,⁷⁵

2-Yeniçağ Avrupa'sının düşünsel ve kültürel temelinde Türk etkisini aramak adına yazılmış olan Tahsin Görgün'ün "*Avrupa'nın Sosyo-Politik Oluşumunda Bir Faktör Olarak Osmanlı Devleti*" adlı makalesi, konuyla ilgili önemli bir örnektir. Bu makalede şu konuların altı çizilerek Avrupa'ya Osmanlı etkisi vurgulanmaktadır. 16. yüzyılda Luther, Calvin ve Zwingli'nin önderliğindeki harekette Avrupalıların mevcut hayatından üstün Osmanlı hayatının övülmesi, bu hareketle Hıristiyanlığı kurtarma çabalarına girişildiği, Luther'in eserine vurguyla, gerektiğinde Türk idaresinin Papalığa tercih edilebileceği gibi. Yine devamla Osmanlı idaresini övme adına dönemin önemli düşün adamlarından ve eserlerinden bahisle Ricaut, Maciavelli, I. James ve Thomas Hobbes'un eserlerinde değindikleri ve idealize ettikleri devlet ve yönetim anlayışının Osmanlı Devleti olduğu yorumu yapılmaktadır.⁷⁶ Hatta Batı'ya olan Türk etkisini Selçuklular dönemine değin indiren ve 1517 yılında Avrupa'daki dini çalkantılar üzerinde 1514 yılında Osmanlı'da başlayan Şii hareketlerin etkisini ileri süren yorumlarda mevcuttur.⁷⁷

3-Merkantilist ekonomik anlayışa Osmanlı katkısı da yaygın bir söylem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda vurgulanan ise merkantilist Batı'nın

⁷⁴ Cevat Memduh Altar, **Onbeşinci Yüzyıldan Bu Yana Türk ve Batı Kültürlerinin Karşılıklı Etkileme Güçleri Üstünde Bir İnceleme**, Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 453, Kültür Eseleri Dizisi: 1, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981,s.16–18.

⁷⁵ Enver Behnan Şapolyo, **Osmanlı İnkılâp ve Avrupa Tarihi Özü**, Berkalp Kitapevi, Ankara,1946,s.38–39.

⁷⁶ Tahsin Görgün, "*Avrupa'nın Sosyo-Politik Oluşumunda Bir Faktör Olarak Osmanlı Devleti*", **Osmanlı**, C.7,s.138–142.

⁷⁷ Kodaman, a.g.m, s.95–97.

oluşumuna ve kapitalizmin yükselişini sağlayanın Osmanlıların olduğudur.⁷⁸Yine genelden özele İngiltere için bir tespit, İngiliz milli servetinin vücut bulmasında esaslı rol oynayanın Osmanlı olduğuna dairdir. Bununla ilgili Osmanlı payı ise; İngilizlerin Doğu ile ticaretinin ancak Osmanlı padişahlarının hoşgörü ve desteğiyle oluşmuş olmasıdır.⁷⁹ Bir bütün halinde bütün bu söylemlerin birleştikleri nokta günümüz Avrupa'sının gerek düşünsel gerekse ekonomik temelini yeniçağ gelişmelerinde olması dolayısıyla bu dönemin şekillenmesinde Osmanlı Devleti'nin etkisinin ve desteğinin kaçınılmaz olduğudur. Sonuç olarak Avrupa tarihi ile kendi tarihimiz arasında kıyaslamaların gerekliliğini vurgulamak amacıyla çalışmamın bu kısmını, E. Eldem'in Türk tarihçiliğinde karşılaştırmalı tarihin durumuna dair birkaç tespiti ile sonlandıracağım.

1-Tarih yazımı büyük ölçüde içine kapanık gelişmiş ve Avrupa tarihi adına da yeterli birikim elde edilememiştir. Böylelikle Osmanlı tarihi ile yapılan kıyaslamalar yüzeysel kalmaktadır. Nitekim F. Braudel'in yaklaşımını uygulamaya çalışan Ö.L. Barkan bir kıyaslamadan ziyade aksine bunu reddeden bir çerçevenin oluşmasına nedendir.

2-1930'lardan itibaren iktisat tarihindeki güçlenme ve Marksist alt yapı kavramı dolayısıyla az da olsa mukayeseli bir tarih anlayışı gelişti.

3-19. yüzyıl öncesi Avrupa, kapitalizm öncesi bir yapı şeklinde değil, daha ziyade kapitalizmi doğuracak olan bir yapı olarak ele alındı. Böylece bu geçişte bir türlü “*başaramamanın*” ezikliğindeki Osmanlı, Batı ile karşılaştırmayı kaldıramayacak kadar “*irrasyonel*” ya da en azından farklı bir nitelik kazandı.⁸⁰

⁷⁸ İnalçık, “Modern Avrupa'nın Gelişmesinde Türk Etkisi”, a.g.m, s.87-88. İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal...**, a.g.e, s.41.

⁷⁹ Dereli, a.g.e, s.63.

⁸⁰ Eldem, a.g.m, s.14-16.

2.2.1 Ortaöğretimde Yeniçağ Avrupa Tarihi

Tezimin ikinci bölümünde akademik çalışmalarda yeniçağ Avrupa tarihinin durumunu ortaya koymaya çalıştım. Bu bölümün ikinci kısmında inceleyeceğim şekliyle konunun bir başka boyutunu da yeniçağ Avrupa tarihinin üniversite dışı çalışmalardaki durumudur. Sadece yüksek öğretim ve akademik düzeydeki araştırmalar, Avrupa tarihinin Türkiye’de sahip olduğu yeri sorgulamaya yeterli değildir. Bu yüzden ilk olarak konunun ortaöğretimdeki yerinin de ortaya konması gerekmektedir.

Yeniçağ Avrupa tarihi ortaöğretimde nasıl ve hangi yönleriyle işleniyor? Yeniçağ Avrupa’sının ortaöğretim de sahip olduğu önem nedir? Aynı şekilde orta öğretimde Avrupa tarihinin konumunu etkileyen hususlar nelerdir? Şimdi bu sorulara Türk eğitim tarihi içersinde yanıt aramaya çalışacağım.

Türk eğitim tarihinde tarih öğretimi, yaşanan dönemin şart ve koşullarına göre farklı işlevler üstlenmiştir. Eğitim tarihindeki değişim ve gelişmelerle de paralel bir şekilde tarih öğretiminde de dönemsel farklılıklar görülmektedir. Burada bu belli başlı dönemlerden 19. yüzyıl gelişmelerini örnekle 1908 Hareketini, Cumhuriyet dönemini ve yakın dönem tarih öğretimindeki değişimlere değinerek ortaöğretimde yeniçağ Avrupa tarihinin durumunu ortaya koymaya çalışacağım.

Ortaöğretim kurumlarında Avrupa tarihine önem verilmesinin başlangıcını Tanzimat’a götürmek mümkündür. Tanzimat dönemi eğitimde düzenlemelere gidilmesinde Avrupa devletlerinin baskıları ve Osmanlı’ya düşman Avrupa kamuoyunu kazanma fikri etkilidir. Tanzimat dönemi; (1839–1878) eğitim kurumlarında, Avrupa’daki gelişmelerin topluma tanıtılması ve eğitim alanındaki yeniliklerden haberdar edilmesi yönünde önemli çalışmalar yürütüldü.⁸¹Bu çalışmalarda, Avrupa’da görev yapan Osmanlı elçilerinin ve yine Batı’da öğrenim görmüş olan aydınların katkıları büyüktür. Eğitim alanında ilerlemeye hizmet eden aydınlar şunlardır: Reşit Paşa (1800–1858), Ali Paşa (1815–1871), Ahmet Kemal

⁸¹Yahya Akyüz, “17. Yüzyıldan Günümüze Türk Eğitiminde Başlıca Düzenleme ve Geliştirme Çabaları (Genel Özellikler ve Doğrultular)”, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/144/akyuz.htm> 21.6.2006

Paşa (1808–1888) ve Ziya Paşa (1825–1880)⁸² Yine bu dönem Türkiye’de eğitimin çağdaşlaşmasında Saffet Paşa’nın hazırladığı 1869 tarihli “*Maarifi Umumiye Nizamnamesi*” önemli bir adımdır. Bu tüzük, ilk ve ortaokullarda tarih derslerinin okutulmasını, Sıbyan Mekteplerinde “*Muhtasar Tarihi Osmanî*”, Rüştîyelerde ise özellikle Avrupa tarihi ağırlıklı “*Tarihi Umumi*” okutulmasını ve “*Tarihi Osmanî*” öğretimini öngörmektedir.⁸³

Tarih öğretimi 1908 hareketiyle başlayan II. Meşrutiyet döneminde önemli gelişmeler kaydetti. Bu dönemde tarih müfredatında yapılan değişiklikle dünya tarihinin ağırlığı artırılarak, o güne değin müfredatta toplam sekiz saat görünen dünya tarihi on bir saate çıkarıldı.⁸⁴ Üstelik dünya tarihi içerisinde Avrupa’ya diğer coğrafyalara göre çok daha geniş yer verildi.

Meşrutiyet döneminde ortaöğretimdeki durum için, 1911 tarihli bir müfredat programı örnek olarak gösterilebilir. Bu müfredatta tarih eğitimi yedi yıl ve haftada iki ders saati olarak belirlenmiştir.

Maarif-i Umumiye Nezareti Mekâtibi İdadiye’de Tedris Olunan Ulum ve Fünunun Müfredat Programı: (1325–1326 öğretim yılına has düzenlenmiştir) 1327.

Birinci sene: “*Tarih-i Enbiya ve Tarih-i İslam*” Hazret-i Âdem... Hz. İsa muhtasaran kıssalarının beyanı

İkinci sene: “*Muhtasar tarih-i Osmanî*”

Üçüncü Sene: “*Tarih-i Umumi*” 1. Kurun-u Evvel, 2. Kurun-u Vusta, 3. Kurun-u Cedide, 4. Asr-ı Hazır

Dördüncü sene: “*Tarih-i Umumi*” Mısırlılar, Asurlular ile Babilîler, İbranîler, Finikeliler, İranîler, Yunanîler, Makedonyalılar, Romalılar, K. Vusta, Şarki Roma.

⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 149, Ankara, 1985, s.165–168.

⁸³ **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ankara, 1977, s. 276.

⁸⁴ Hayrettin Kaya, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Dersi Müfredatları”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 100, Nisan 2002, s.44.

Beşinci Sene: “*Tarihi- Umumi*” –İslam tarihi-

Altıncı sene : “*Tarih-i Umumi*” –Osmanlılar-

Yedinci Sene: “*Tarih-i Umumi*” Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Asr-ı Hâzır⁸⁵

Bu dönemin üstünde durulması gereken ismi ise; tarihçi Ali Reşad’tır. Ali Reşad eserlerinde Osmanlı tarihi dışında yer verdiği umumi tarih ve özellikle Avrupa tarihi dolayısıyla çalışmamda üzerinde durulması gerekli bir isimdir. Ali Reşad;⁸⁶ tarih çağlarını Kurun-u Ula (İlkçağ), Kurun-u Vusta ve Kurun-u Uhra (Ortaçağ) Kurun-u Cedide (Yeniçağ), Asr-ı Hazır (Yakınçağ) şeklinde ayırmaktadır. Yine Ali Reşad; insanoğlunun özgürleşmeye giden yolda hangi aşamalardan geçtiğinin nesillere aktarılması için genel dünya tarihinin önemli bir işlevi olduğunu vurgulamaktadır. Bu işlevi yerine getirmesi amaçlanan tarih öğretiminin de, uygarlık unsurlarının ağırlıkla işlendiği bir şekilde olması gerektiğini belirtmektedir.⁸⁷

Ali Reşad’ın temas ettiği tarih anlayışı ile yazdığı kitaplardan Kurun-u Cedide Tarihi, Avrupa tarihine verdiği yer itibariyle önemli bir ders kitabı niteliğindedir. İki ciltten oluşan Kurun-u Cedide Tarihinin özellikle birinci cildi şu başlıklar halinde Avrupa tarihini incelemektedir: “1494’ten 1559 tarihine kadar Avrupa Siyaset-i Umumiyesi”; “Keşfiyat-ı Bahriye ve Tesis-i Müstemlekat”; “Rönesans İtalya’da, Rönesans Fransa’da, Rönesans Almanya’da”; “Reforma: Luther’in Reforması, Calvinizm, Anglikanizm, Presbiteriyen Mezhepleri, Katolik Reforması, Cizvitler, Trant Meclis-i Ruhanisi, Fransa’da Mezhep Muharebeleri ve Münazat-ı Dâhiliye”. Bu başlıklar dışında ayrı ayrı Avrupa ülkelerinin de ele alındığı eserin bununla ilgili konu başlıkları ise şunlardır;16. ve 17. Asırlarda İngiltere, 17. Asırda Fransa, 18. Asırda Şarki Avrupa (Avusturya, Macaristan, İsveç, Rusya, Lehistan)⁸⁸

⁸⁵ Felsefe Kurumu..., a.g.e, s.277.

⁸⁶ Bayram Eyüp Ertürk, **Ali Reşad ve Tarihçiliği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Danışman Prof. Dr. Zeki Arıkan, İzmir,1999,s.62.

⁸⁷ Ertürk, a.g.e, s. 75.

⁸⁸ Ali Reşad, **Kurun-u Cedide Tarihi**, (Sultani, Fünun ve Edebiyat Şubeleri 10 ve 11. Sınıflar için), Matbaa-i Amire, İstanbul,1332,C.1,694 sayfa. Yine Ali Reşad’ın bir diğer eseri ise; **Avrupa ile**

Aynı şekilde 1912 yılında tarih eğitiminin durumu hakkında Ali Reşad'ın yapmış olduğu tespitler temas ettiği noktalar dolayısıyla kayda değerdir. O dönemde ortaöğretimdeki tarih eğitiminin eksiklik ve sorunlarını Ali Reşad şöyle sıralamaktadır;

1-Müfredatın başarı sağlayacak niteliklerden uzak oluşu,

2-Lise tarih kitaplarının, Fransızcadan aynen tercüme ve Osmanlı tarihlerinin eklenmesiyle meydana getirilmiş olması yani Osmanlı'ya özgü umumi tarihlerin kaleme alınmamış olması,

3-Tarih ders kitaplarına destek niteliğinde “*Kıraat-ı Tarihiye*” (tarih okuma) kitapçıklarının/broşürlerinin yayımlanmaması,

4-Rüştiye düzeyindeki tarih eğitiminin öğrenciyi, lise düzeyindeki eğitime gerektiğince hazırlayamaması,

5-Öğretmenlerin tarih öğretimi ve tarihçilik alanındaki çağdaş gelişmelere yabancı kalmaları.⁸⁹ 1912 yılında Ali Reşad tarafından tarih öğretimi için yapılan bu tespitlerin ne derece geçerli olduğunu tarih öğretiminin Cumhuriyet dönemi ne gibi bir değişim yaşadığına yer verdikten sonra karar vermek mümkündür.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde 1924 programına göre; tarih dersleri, ilk mekteplerin 3. sınıfında “*daha ziyade bir kıraat ve musahebe*” şeklindedir. 4. ve 5. sınıflar ise genel tarih ve Türk tarihi karışık olarak okutulmaktadır.⁹⁰ 1924 tarihli lise programına hâkim olan Avrupa merkezli tarih öğretimi, genel tarih ve Avrupa tarihine ağırlık verirken, İslam tarih ve medeniyetine yer vermeyen bir programdı.⁹¹

1924 yılına ait bu programda 1927 yılında yapılan değişiklikle 1927–1928 ders yılından itibaren uygulanan programda, 4. sınıfta ilk ve ortaçağlar, 5'te yeni ve yakın çağlar okutulurken, dini içerikli konulara da yer verilmemiştir. Ayrıca bu

Münasebat-ı Hariciyemiz Nokta-i Nazarından Tarih-i Osmanî , (Mekteb-i Mülkiye 1. sınıfında takrir edilen ders notları) Kanaat Matbaası, İstanbul,1329,776 sayfa adlı eseridir.

⁸⁹ Ertürk, a.g.e, s.78–79.

⁹⁰ Felsefe Kurumu..., a.g.e, s.277.

⁹¹ Mesut Çapa, “Türkiye’de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi”,**Toplumsal Tarih**, Sayı:129,Eylül 2004, s.84.

programla Osmanlı tarihi de, Osmanlı hanedanına bir övgü tarihi olmaktan çıkarıldı. Genel olarak ise; 1927 programının, Meşrutiyet dönemi tarih öğretiminden bir farkı yoktur.⁹² Tarih öğretiminde 1927 yılında yapılan bazı değişikliklere karşın asıl değişiklik ilk, orta ve lise programlarını da içine alacak şekilde 1930'da Türk tarih tezine göre yapıldı.⁹³

1930'ların başında ise Atatürk'ün gözetiminde hazırlanan lise ve ortaöğretim tarih kitapları ise; milliyetçi-modernist bir misyondan yola çıkarak, Kemalizm'in evrensel modernizasyonu yakalamaya dönük, insanlıkla bir bütün olma çabası içindeki nispeten geniş bakış açısını yansıttı.⁹⁴ Avrupa tarihi adına 1931 yılında Türk Tarih Tetkik Cemiyeti üyelerine yazdırılan tarih ders kitapları; bütünde Osmanlı tarihine ayrılırken, Avrupa tarihine sınırlı yer vermektedir. Yine bu dönem Avrupa tarihi işleniş şekli açısından Osmanlı tarihine bağımlı yani Osmanlı- Avrupa ilişkileri çerçevesinde ele alınan bir konu niteliğindedir.⁹⁵ 1930'lu yıllara ait örnek olarak göstereceğim kitaplar ise şunlardır. İlk kitap, Hamit ve Muhsin Beyler tarafından lise ve ortaöğretimde okutulmak üzere hazırlanan Türkiye Tarihi adlı ders kitabıdır. Osmanlı tarihi ağırlıklı kitabın üçüncü kısmı, 17. ve 18. asırlarda Avrupa'nın genel durumuna yer verirken, kitabın beşinci kısmı; 1789-1914 yılları arasında Avrupa'ya yer vermektedir.⁹⁶ Yine 1931 basımı Tarih I⁹⁷ kitabı Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar başlığını taşımaktadır. Başlıktan da anlaşılacağı üzere içeriği eskiçağ tarihi üzerinedir. Aynı yıla ait Tarih IV⁹⁸ kitabının içeriği ise Türkiye Cumhuriyeti tarihine ayrılmıştır. 1933 basımı Tarih II⁹⁹ kitabı ise Ortazamanlar başlığını taşımaktadır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan bu ders kitaplarından konumuzla ilgili olanı ise Tarih III¹⁰⁰ ders kitabıdır. Yeni ve Yakın Zamanlar başlığını taşıyan kitapta, Avrupa tarihi şu başlıklar çerçevesinde işlenmektedir. Kitapta Avrupa tarihi, "16. Asır Sonlarına Kadar Avrupa", "17.

⁹² Felsefe Kurumu... A.g.e, s. 277-278.

⁹³ Çapa, a.g.m, s.84.

⁹⁴ Mutlu Öztürk, "Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları" (Halil Berktaş ile Söyleşi), **Toplumsal Tarih**, Sayı: 100, Nisan 2002, s.41.

⁹⁵ Zeki Arıkan, "Ders Kitaplarında Avrupa Tarihi", **TÖDK**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998, s.164.

⁹⁶ Hamit ve Muhsin, **Türkiye Tarihi**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

⁹⁷ **Tarih I**, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul, 1931.

⁹⁸ **Tarih IV**, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul, 1931.

⁹⁹ **Tarih II**, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul, 1933.

¹⁰⁰ **Tarih III**, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul, 1933.

Asırda Avrupa” ve son olarak “18. Asırda Avrupa” başlıklarıyla, Osmanlı tarihi ile birlikte işlenmiştir. Hem Avrupa tarihine hem de Osmanlı tarihine yer veren ders kitabının içeriği bunun yanında görsel olarak da resim ve haritalarla zenginleştirilmiştir. Kitapta, altı renkli üç karakalem tablo, on dokuz harita ve yüz doksan beş resim bulunmaktadır.

Temeli Türk tarihi olmak üzere 1948 programında, ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında haftada iki saat (yirmi altı saatte iki saat) tarih okutulmakta ve başka uluslar, Türk tarihiyle ilgileri ölçüsünde incelenmekteydi. Yine (1957 tarihli) lise müfredat programlarında ise; lise 3’ün konusu “*yeni ve yakın çağlar*”dır. Ayrıca hatırlatılması gereken bir tarih olarak (1950’lerin ilk yıllarında) lise on iki sınıf olunca, 4. sınıf edebiyat şubelerinde “*Yeni ve Yakın çağ Tarihinde Seçilmiş Siyasi ve İçtimai Meseleler*” okutuldu.¹⁰¹ Nitekim 1945’ler itibariyle, eğitim bilimlerindeki gelişmeler, kara Avrupa’sının etkisinden, ABD’deki eğitim görüşleri ve uygulamalarının etkisi altına girdi.¹⁰²

Devam eden süreçte ise; Milli Eğitim Bakanlığı’nın 1976–1977 öğretim yılında tek ders kitabına dönmesiyle ısmarlama belirli kişilere ders kitapları yazdırıldı. Bunlardan Yılmaz Öztuna’ya yazdırılan tarih lise 3 başlıklı kitapta, yeni ve yakın çağ Avrupa tarihine “*Yeni ve Yakınçağlarda Batı ve Batı Dünyası*” başlığı altında toplamda 58 sayfa yer verildi.¹⁰³ Bu döneme ilişkin olarak, ısmarlama ders kitaplarına ilişkin 27 Eylül 1976 günlü ve 1900 sayılı Tebliğler Dergisi’nde yayımlanan metinde belirtilen amaçlar ile tarih eğitiminin genel çerçevesinin de altı çizilmektedir.

¹⁰¹ Felsefe Kurumu... A.g.e, s. 278–282.

¹⁰² Akyüz, a.g.e, s. 305–306.

¹⁰³ Arıkan, a.g.m, s.164. Zeki Arıkan bu bilgiye ek olarak kitapta yanıltıcı bilgilerin mevcut olduğunun altını çizmektedir. Bunlara örnek olarak; Makyavel’in Hükümdar adlı eserinin “erken zamanlarında Osmanlı toplumunda da” okunduğunu yazması ve keşiflerden bahisle “açık denize çıkma ihtiyacı, Türklerin Avrupa’ya baskısından doğmuştur” yargısı açısından kitabı hatalı bulan Arıkan, Osmanlıların Avrupa’ya doğru ilerlemesi, Doğu ticareti ve İstanbul’un fethi arasında kurulan ilişkiler, Batı tarihçiliğinin bir uydurması olduğunu ekleyerek kitabı eleştirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: a.g.m, s. 165–166.

“Tarih derslerinde temel, Türk tarihi olacaktır. Başka milletlerin tarihine ait kısımlar, Türk tarihi ile ilgileri derecesinde ve aralarında bağlantı kurularak işlenecektir.”¹⁰⁴

Yine aynı raporda lise üçüncü sınıf tarih kitapları için belirtilen konu çerçevesine dair ise şu bilgi verilmektedir.

“...Üçüncü sınıflara gelince, burada Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi tarihi ile Osmanlı çağı Türk medeniyeti bütün ayrıntılarıyla ele almış, yeni ve yakın çağlarda Batı dünyasının kısa olarak verilmesi uygun görülmüş...”¹⁰⁵

Tarih eğitimi, 70'li yıllarda Milliyetçi Cephe dönemi ve 80'li yıllarda milli tarih ve milli coğrafya daralmasıyla sınırlı bir ulusal anlatıya mahkûm hale getirildi. 1990'larda ise eğitim anlayışındaki bu darlıktan çıkma ihtiyacı ile bir kısım değerli akademisyene, örnekle içinde Özkan Bilgin, Özer Ergenç gibi değerli tarihçilerin olduğu akademik tarihçi gruplarına ders kitapları sipariş edilmeye başlandı.¹⁰⁶ Tarih öğretimi ve özellikle tarih ders kitapları ile ilgili çalışmalarıyla Yücel Kabapınar, yine bir dönem uygulanan fakat sonra vazgeçilen kredili sistemde de eleştirilen durumun varlığına dikkati çekmektedir. Kabapınar, 1976 yılı Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde hazırlanan ders programlarından günümüze, sistemli olarak oranları azaltılan eskiçağ tarihi, Avrupa tarihi ve dünya tarihlerinin oranlarının kredili sistem ders kitaplarında da bir hayli azaltıldığını belirtmektedir. Aynı şekilde bu çerçevede hazırlanan ders programlarında da dünya tarihine sadece % 10 oranında yer verildiğinin altını çizmektedir.¹⁰⁷

1995 yılına ait tarih ders kitapları içinde genel bir tespitte bulunun Salih Özbaran, tarih 2 kitaplarının ikinci ünitelerinde yer verilen Avrupa tarihine; feodalitenin çözülüşü ve merkezi krallıkların kurulması, Avrupa'nın yayılması, Rönesans Reform başlığı altında sadece on sayfa içinde yer verildiğinin altını çizmektedir. Bunun yanında Özbaran, bu konuların eskimiş bilgi, özensizlik ve

¹⁰⁴ **İsmlama Ders Kitapları Üzerine Rapor**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1976,s.15–16.

¹⁰⁵ A.g.e, s.21

¹⁰⁶ Öztürk, a.g.m, s. 41.

¹⁰⁷ Yücel Kabapınar, “Kredili Sistem ve Lise Tarih Kitapları”, **TÖDK**, (Haz. Salih Özbaran), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998,s.222.

yanlılıklarla da dolu olduğunu da vurgulamaktadır.¹⁰⁸ Aynı konuya devamla araştırma konum dâhilinde incelediğim çalışmalarda karşılaştığım ve dikkatimi çeken isim farklılıkları ve yazım hatalarına Salih Özbaran da temas etmektedir. Salih Özbaran'ın konuyla ilgili verdiği örnekler ise şöyledir.

“Portekizli ‘kral denizci Hanri’ diye birinin varlığını (aslı Infante Dom Henrique’tir) Vasco da Gama’nın ne idüğü belirsiz yazım tarzlarını (‘Vasko dö Gama’, ‘Vasco de Gama’), Bartolomeu Diaz’ın ‘Bartelmi Diyaz’ biçimindeki şerhini, Michelangelo’nun Fransız görüntüsündeki ‘mikelanj’ında direktmeyi veya İngilizlerin VIII. Henry’lerinin ‘Hanri’ olarak yorumunu, Montaigne’in ‘Monteyni’ biçimindeki suretini, sonu gelmeyen hataları bu kitaplarda hala bulmak mümkündür.”¹⁰⁹

1995 yılına ait tarih 2 kitaplarıyla aynı çizgide olan 2001 yılına ait Bahaeddin Yediyıldız, Yavuz Ercan, Özer Ergenç, Reşat Genç gibi isimler tarafından hazırlanan tarih 2 kitaplarının ikinci ünitelerinde yer verilen Avrupa tarihi de kısıtlı bir içeriğe sahiptir. Keşifler, Rönesans ve Reform konu üçlemesi ile ele alınan Avrupa tarihine, toplamda 10 sayfa yer verilmektedir.¹¹⁰ Avrupa tarihine aynı çizgide yer veren bir diğer tarih kitabı da Kemal Kara tarafından hazırlanan 2003 basım lise tarih 2 kitabıdır. Bu kitabın ikinci ünitesinde yer alan Avrupa tarihi; coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform konularına değinmek suretiyle sadece 21 sayfada incelenmektedir.¹¹¹ Görüldüğü üzere 1995’ten günümüze Avrupa tarihinin işlenişinde herhangi bir değişiklik yoktur. Tarih ders kitaplarında yeniçağ Avrupa tarihi; keşif faaliyetleri, Rönesans ve Reform olayları ile sınırlı bir anlatıma tabidir.

Üzerinde durduğumuz noktalar açısından ders kitapları adına şunların altını çizmeliyim:

1-Müfredat programları bütün insanlığın geçmişini büyük ölçüde kapsayıcı bir düzeye ulaştı. Fakat Avrupa ve özellikle Fransa ders kitaplarından etkilenildiği

¹⁰⁸ Salih Özbaran, “Tarih Ders Kitaplarında ‘Başkaları’ Sorunu: Türkiye Örneği”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:38,1997,s.52.

¹⁰⁹ Özbaran, a.g.m, s.52.

¹¹⁰ **Tarih 2 Ders Kitabı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,2001.

¹¹¹ Kemal Kara, **Tarih 2**, Önde Yayıncılık, İstanbul, 2003.

için, insanlığın geçmişini incelerken Avrupa'yı dünyanın merkezi sayan bir görüş de ders kitaplarına aktarıldı.¹¹²

2-Eğitim açısından lisedeki tarih kitapları kitap değil, taslak niteliğindedir.¹¹³

3-Tarih ders kitapları ile ilgili bir öneri olarak üniversal bir tarih bilgisine kaynaklık edecek filolojik bir yaklaşım ve eğitimle kitap yazılmalıdır.¹¹⁴

4-Öte yandan tarih ders kitaplarında yalnızca Avrupa tarihi ile ilgili konular değil, ülkemizin yakın çevresinde yer alan Balkanlar, Akdeniz, Karadeniz ve Ortadoğu gibi bölgelerin tarihleri de önemlerini yitirmektedir. Tarih ders kitaplarında “öteki” olarak görülen toplumların tarihi giderek azalırken, “biz” kabul edilen Orta Asya Tarihi, İslam toplumlarının tarihine verilen yerin giderek arttığı gözlenmektedir.¹¹⁵

5-Ders kitaplarında da görüldüğü üzere Türk tarihinin görevi yükseliş, duraklama ve çöküş paradigmasının da etkisiyle gururlanılacak şeylerin tespitini amaçladığı için 15. ve 16. yüzyıl ağırlıklıdır.¹¹⁶ Yine Osmanlı düzeninin benzersizliğini beslemeye devamla Osmanlı tarihini de dünya tarihinden ayıran bir yapıdadır. Yani Türk tarihçiliği; milliyetçi olmayan, farklı toplumların incelenmesi için evrensel karşılaştırmalı bir gramer ve cümle bilgisi de kurabilen bir tarihe yabancı kalmaya devam etmektedir.¹¹⁷

Konu çerçevesinde Avrupa tarihine öğretmen ve öğrenci bakışının da önemi büyüktür. Öğretilen Avrupa tarihinin amacı; Avrupa tarihi'ni çözümlmek, Avrupa ile bütünleşmekten ziyade siyasi, ekonomik ve kültürel yapıların açıklanmasına yöneliktir. Öğrenciler, Avrupa tarihi derslerinin “yarar” sağlamayacağına inanmakta, Öğretmenler ise; bir amaca yönelik olmadığını düşündüklerinden dersleri yüzeysel

¹¹² Felsefe Kurumu... A.g.e, s. 271.

¹¹³ A.g.e, s. 285.

¹¹⁴ İlber Ortaylı,“Tarih Öğretimi İçin Yazılacak Kitaba İlişkin Sorunlar” **TÖDK**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998, s 51.

¹¹⁵ Recep Boztemur, “Tarih Ders Kitapları ve Avrupa Tarihi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 117, Eylül 2003,s.50.

¹¹⁶ Halil Berktaş,“Dünyada ve Türkiye’de Tarihçiliğin Durumu ve ‘Dilinin Evrenselleşmesi’ Üzerine Düşünceler”,**TÖDK**, (Haz: Salih Özbaran), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998,s.81.

¹¹⁷ Berktaş, a.g.m, s.89.

işlemektedirler. Dolayısıyla Avrupa düşünce tarihi günümüzde anlaşılmayan noktalar arasındadır.¹¹⁸

Muhtemelen o dönemin bir tartışmasının ürünü kaleme alınan ve iki kültür arasındaki farklılık dolayısıyla Avrupa tarihini okul programlarından kaldırmalı mıyız? Sorusuna yanıt aranan bir makalede bunun bile gündeme gelmesinin temelinde Avrupa tarihini bilmemenin yattığı belirtilmektedir. Örnek olarak Müslümanlık- Hıristiyanlık ayrımına dair 1648 Vestfalya anlaşmasından sonra Avrupa’da din adına yapılmış savaşların olmadığı ve Avrupa devletleri arasındaki savaşların ulusal menfaatler için yapıldığı bilgisi verilmektedir.¹¹⁹

Nitekim bir dönem programlardan kaldırmalı mıyız? Şeklinde sorulara maruz kalan Avrupa tarihi, verilen önem ya da değer açısından Osmanlı Devleti tarihine oranla ikinci plandadır. Yeniçağ Avrupa tarihinin bu ikinci plandaki konumunu orta öğretim düzeyinde de Osmanlı Devleti tarihi öğretimine verilen ağırlıkla aynı düzeye getirilmesi gerekmektedir. Bu gereklilik ders kitaplarında da çağa uygun niteliklerin yakalanması ve Avrupa tarihi hakkında doğru bilgilerin yansıtılmasıyla aynı öneme sahiptir.

2.2.2 Tarih Alanında Faaliyet Yürüten Kurumların Yeniçağ Avrupa Tarihine İlgisi

Türkiye’de üniversite dışında tarih alanında çalışan kurumların tarihçiliğe olan katkısı da önemlidir. Bu başlık altında ise bu kurumların tarihçiliğe olan katkılarının yeniçağ Avrupa tarihi çalışmaları üzerindeki boyutunu ortaya koymaya çalışacağım. Bunu yaparken bu kurumların yeniçağ Avrupa tarihine ilgisi nedir? Bu kurumların faaliyet alanında yeniçağ Avrupa tarihi çalışmalarına ne tür katkılar yapılmaktadır? Gibi sorulara yanıt arayacağım.

¹¹⁸ Emine Tansü-Yunus Emre Tansü,“Türk Eğitim Sisteminin Gelişim Sürecinde Avrupa Tarihi Öğretimi”,**Türk Kültürü**, Yıl:34, Sayı:394,Şubat 1996, s.76.

¹¹⁹ Doğan Kutay,“Okul Programlarından Avrupa Tarihini Kaldırmalı mıyız?”, **Eğitim Hareketleri**, Yıl: 4, Sayı: 46, Ekim 1958,s.14.

Türkiye’de tarih alanında hizmet eden ve bu alana katkıda bulunan iki önemli kurum vardır. Bunlar Türk Tarih Kurumu ve Tarih Vakfı’dır. Bu kurumlardan ilki Türk Tarih Kurumu; Atatürk’ün öncülüğünde, 16 üye tarafından, 15 Nisan 1931’de “*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*” adıyla kuruldu. Sonrasında ise kurumun adı 3 Ekim 1935’te Türk Tarih Kurumu adını aldı.

TTK, kuruluş amacını; Türk ve Türkiye tarihi ile ilgili konuları, Türklerin medeniyete hizmetlerini incelemek ve elde edilen sonuçları yaymak olarak belirlemiştir. TTK yayın faaliyetleri açısından da özellikle Atatürk ve Türk devrimi tarihine ağırlıklı yer vermektedir. Ayrıca TTK’nın bir diğer özelliği de, uluslararası bilim kurumlarının da üyesi olmasıdır. Kurum, “*Uluslararası Akademiler Birliği*”nin Türkiye’deki tek üyesidir.¹²⁰ Türk Tarih Kurumu, Atatürk ve Türk devrimi tarihi ağırlıklı belirlediği çalışmalarını ortaya koymak için 31 dizi halinde yayın yapmaktadır. Bu dizi yayınlardan konuma dâhil edeceğim ise; 13. dizi olan dünya tarihi başlığı altında yayınlanan yayınlardır.

Bu dizi içerisinde yer alan otuz yayından konuyla ilgili değerlendirebileceğim ancak yedi tane yayın vardır. Bu yedi yayından da yalnızca bir tanesi Avrupa tarihine ilişkindir. Bu kitap da Bekir Sıtkı Baykal’a aittir.¹²¹ Dünya tarihi dizisinde ağırlıklı olan Osmanlı Devleti tarihine ve eskiçağ uygarlıklarının tarihlerine karşılık ikisi çeviri, altı eserde şunlardır. Wolfram Eberhard, Çin Tarihi, Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi. I. Cilt: İlk Çağlardan Gürkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar, Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi. II. Cilt: Gürkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526–1737)1987, Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi. III. Cilt: Nadir Şah Afşar’ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737–1949) (Kuruluşundan bugüne kadar Afganistan tarihini de ihtiva eder)1987, Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi. Başlangıcından 1917’ye Kadar ve Wolfram Eberhard, En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi.

Bu dizi dışında TTK tarafından yayınlanan Mustafa Hattî Efendi: Viyana Sefaretnamesi, (Haz. Ali İbrahim Savaş),1999. Faik Reşit Unat, Osmanlı Sefirleri ve

¹²⁰ <http://www.ttk.gov.tr/tarihce/index.htm> 21.6.2006

¹²¹ Bekir Sıtkı Baykal, **Yeni Zamanda Avrupa Tarihi**, II. Cilt, 1. Kitap: Otuz Yıl Savaşı Devri, TTK, Ankara,1988.

Sefaretnameleri, (Tamamlayıp yayınlayan: Bekir Sıtkı Baykal), 1992. Faruk Bilici, XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı, 2004. Osmanlı Devleti tarihi üzerinden Avrupa'yı konu eden yayınlardır. Gerçi yayın ağırlığını Atatürk ve Türk Devrim tarihi ayrıca Türk tarihinin medeniyete katkısına yönelik sonuçların ortaya konması şeklinde belirleyen kurum için Avrupa tarihi hakkında yayının yapılmaması doğal karşılanabilir. Ancak uluslararası bilim kurumları üyesi olan TTK'nın bu alandaki boşluğu doldurmak içinde faaliyette bulunması gerekmektedir.

Tarih alanında hizmet eden diğer kurum ise Tarih Vakfı'dır. Tarih Vakfı, 264 aydın tarafından Eylül 1991'de kuruldu. Tarih Vakfı'nın çalışma ilkeleri içinde yer verdiği tarih anlayışı, tarihin yerine getirmesi gereken işlevin altını çizmektedir.

“Tarih Vakfı, ‘öteki’leştirici olmayan ve bilimsel bir tarih anlayışının, Türkiye'nin küreselleşen bir dünyada ve Avrupa Birliği ile bütünleşmesinde, eşit, saygın ve onurlu bir yer alması bakımından çok köklü bir etki yapacağı, özellikle dinsel, etnik, kültürel çatışmaların kasıp kavurduğu içinde bulunduğumuz bölgede, barışı güçlendirici bir rol oynayacağı kanısındadır.”¹²²

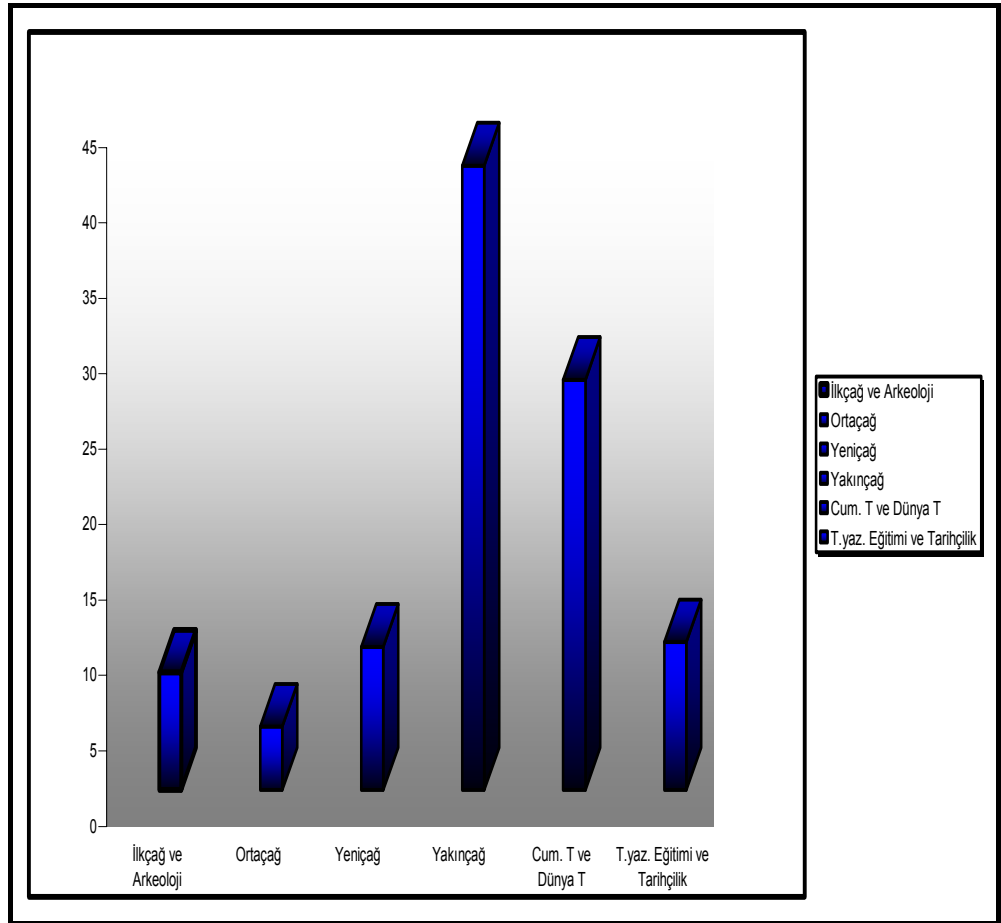
Ancak Tarih Vakfı'nın sitesinde yer verdiği 222 kitabın yer aldığı kitap listesinde yeniçağ Avrupa tarihine ilişkin bir tane bile yayın bulunmamaktadır. Buna rağmen Türkiye'de tarihin geniş bir tabana yayılması ve birçok önemli tarihinin incelemelerinin gerek mesleki olarak ya da tarihle ilgili kişilere ulaşmasında bu iki kurumun katkısı göz ardı edilemez. Bu kurumların bünyesinden çıkan süreli yayınlar sayesinde de Türkiye'de tarihçiliğin gündemini takip etmek, tarih yazımındaki gelişmeleri ve farklı konularda tarihsel bilgilere ulaşmak kolaylaşmaktadır. Konuya devamlı araştırmamda ele aldığım ilk süreli yayın, Tarih Vakfı yayımlarından Toplumsal Tarih Dergisi'dir.

¹²² <http://www.tarihvakfi.org.tr/tarihvakfi.asp?Id=1> 21.6.2006

Toplumsal Tarih Dergisi

1994 yılından günümüze düzenli bir şekilde yayın hayatına devam eden Toplumsal Tarih dergisi kendini yenileyen bir çizgiyle yayın hayatını sürdürmektedir. Türkiye’de yapılan tarih araştırmaları üzerine yayınları, dünya tarihçilerinden makaleleri ve tarih alanında yürütölen projeleri, bu derginin sayfalarında bulmak mümkündür. Dergi sürekliliği dolayısıyla da Türkiye’de gelişen tarihçiliğin nabzını tutmaktadır. Derginin sayfalarında tarihin birçok alanına dair makaleyi görmek mümkündür. Toplumsal Tarih dergisini ilk sayısından son sayısı olan 148 sayısını incelediğimde ortaya çıkan görüntü şu şekildedir:

Grafik 15

Grafikte de görüldüğü gibi, Toplumsal Tarih dergisinin yayın ağırlığı yakın çağ tarihi üzerinedir. Yakın çağ tarihini takiple de 1923 tarihinden başlayarak Cumhuriyet tarihini ve dünya tarihine dair konuların işlendiği yayınlar gelmektedir. Eskiçağ tarihi ve arkeoloji, yeniçağ tarihi ve tarih yazımı ile tarih eğitimi üzerine yayın faaliyetinin başa baş gittiği dergide, diğer alanlara oranla en az yer verilen çalışmalar ortaçağ tarihi üzerinedir.

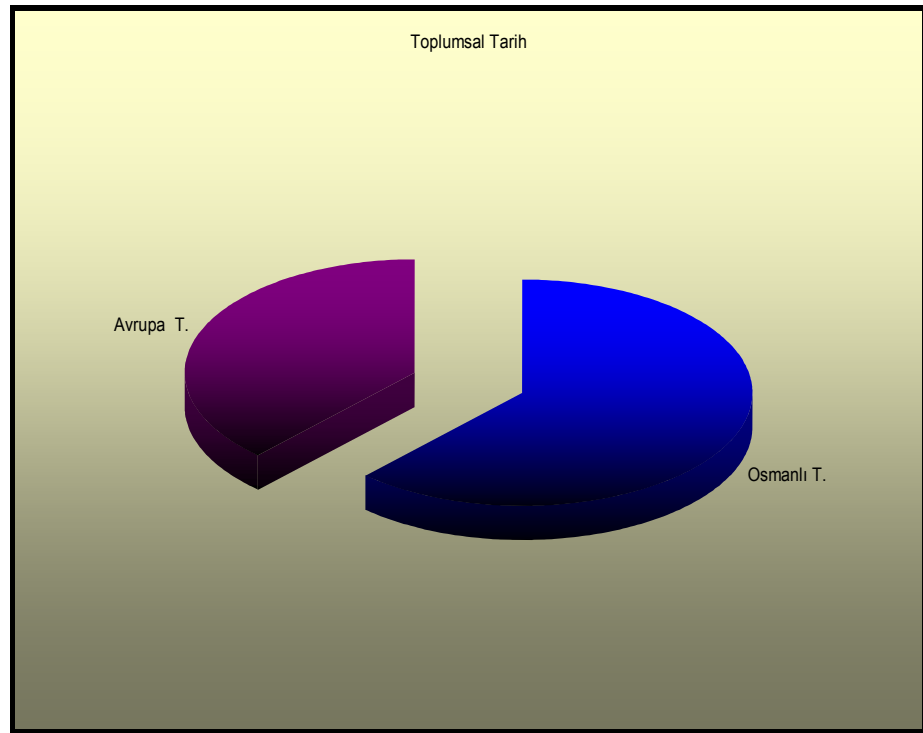
Grafiğe yansıyan görüntünün sayısal durumu ise şu şekildedir. Dergide Ocak 1994'ten Nisan 2006'ya yayımlanan 1785 makalenin konu dağılımı şu şekildedir.

Tablo IV

KONULAR	MAKALE SAYISI	YÜZDE
İlkçağ ve Arkeoloji	141	% 7,8
Ortaçağ Tarihi	75	%4,2
Yeniçağ Tarihi	171	%9,6
Yakınçağ Tarihi	738	%41,4
Cumhuriyet Tarihi ve Dünya Tarihi	484	%27,2
Tarih Yazımı, Tarih Eğitimi ve Tarihçilik	176	%9,8

Dergide yayınlanan makaleler hakkında verdiğim genel sayısal verilerden sonra özelden konum içine şu bilgileri vermem mümkündür. Toplumsal Tarih sayfalarında 1994 ile 2005 yılları arasında toplamda yeniçağ tarihi üzerine 171 makaleye yer verilmiştir. Bu makalelerin %61,9'u Osmanlı Tarihi üzerine olup, %38,1'i ise yeniçağ Avrupa'sına aittir.

Grafik 16

Bu %38'lik dilim içinde makalelere konu olan tarihi olaylar ise genel başlıklar halinde şöyle özetlenebilir. Yeniçağ Avrupa devletleri içinde incelemeye tabi tutulan ülke Venedik ve bununla bağlantılı Avrupa'daki denizcilik faaliyetleri incelenmiştir. Aynı şekilde önceki kısımlarda vurguladığım gibi Toplumsal Tarih'te Rönesans'ın, Avrupa tarihi söz konusu olduğunda vazgeçilmez konulardan biri olduğunu kanıtlamaktadır. Bunun yanında bu konu dergide bir sayıya da kapak konusu olmuştur. Yine Avrupa'da din konusunun ele alınışında Protestanlık, derginin

sayfalarında yer almıştır. Siyasi olarak ele alınan konular arasında ise; Mohaç Savaşı, elçilik faaliyetleri ve tabii dönemin ilgi odağı kişiliği V. Karl öne çıkmaktadır. Araştırmamda vurguladığım bir diğer yeniçağ olayı coğrafi keşiflerinde incelendiği dergide, keşif faaliyetlerinin dikkati çeken isimleri Kolomb ve Vasco da Gama da bu olay çerçevesinde işlenmiştir. Yeniçağ'ın düşünsel gelişiminde yaşamı ile dikkati çeken Giordano Bruno'nun da yer aldığı dergide, Rönesans döneminde sanata olan katkıları ile öne çıkan Medici ailesi de bu alanda konu edilen konulardandır.

Yayına başladığı günden bugüne ele alınan konulara ilişkin ve makalelerde dikkat çekici noktalardan örnekler vermek gerekirse;

Toplumsal Tarih, 128. sayısında Taner Timur kaleme aldığı “Said Mehmed Efendi” adlı makalesinde, Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa'ya elçiliği sonrasında yine Fransa'ya elçi olarak gönderilen Said Mehmet Efendi'yi konu eder. Makalenin içeriği Mehmet Efendi'nin elçiliği üzerinde yoğunlaşırken, Fransa'ya ilişkin ise Said Efendi ile Fransa elçisi hakkında ilginç bir ayrıntıya yer vermektedir. Timur, Bizans sarayının Osmanlılar eline geçtiği düşünülen kitap hazinesinin 17. yüzyıl Batı dünyası için bir saplantı haline geldiği bilgisi üzerinde durmaktadır.¹²³ Söz konusu kitap hazinesinin bulunması talebi yanında makalede, Fransa'nın Osmanlı'ya gönderdiği elçisi Louis de Villeneuve'den beklentileri dile getirilmektedir. Nedir bu beklentiler? Ticari ve dini alanda özellikle de dini olarak mümkünse Türklerde dâhil herkesin Katolikliğe kazandırılması. Ayrıca Timur, bu kıymetli kitaplar konusunda da Said Efendi'nin Fransa elçisine yardımcı olacağı bilgisini vermektedir.¹²⁴

Toplumsal tarihin 133. sayısı ise yeniçağ Avrupa tarihinin önemli bir siması olan Cervantes ve eseri Don Kişot'a yer vermektedir. Bu sayıda Murat Belge'nin “*Don Kişotluk Nedir?*” ve Özlem Kumrular'ın “*Don Kişot 40 Yaşında*” adlı makaleleri yer almaktadır. Belge'nin makalesinde altını çizmeye çalıştığı ise Avrupa tarihinin önemli bir yapıtı olan Don Kişot'un kültürel anlamda bizde algılanışından hareket etmektedir. Buna örnek olarak ta Don Kişotluk tabirinin bizde gereksiz kahramanlık olarak tanımlanmasıyla, Don Kişot'un başlıca davası olan, zulmü ve

¹²³ Taner Timur, “Said Mehmed Efendi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:128,Ağustos 2004,s.56.

¹²⁴ Timur, a.g.m, s.57.

haksızlıkları önleme mücadelesinin bizde gereksiz görüldüğü sonucuna varmaktadır.

125

Kumrular, İspanya'nın "altın çağı"nın bir ürünü olan eserin yazarına ilişkin ise; "Cervantes, değişen çağa inat, değişmeyen okuma alışkanlıklarını ironikleştirirken, Ortaçağ'a damgasını vuran şövalye kavramını, kaybolmakta olan sosyal değer ve kişinin sosyal statü sevdasını yan yana koyarak 'quedar bien', yani toplum içinde saygın görünme çabasına saldırgan oklar fırlatır" yorumunu yapmaktadır.¹²⁶ Ayrıca dönemin "altın çağı"nı yaşayan İspanya'sı içinde ilginç bir bilgi vermektedir. 16. yüzyıl İspanya'sının belirgin özelliği olarak vurgulanan açlığa dair 1554 yılında çıkan bir yasadaki fakirliği saptanamayan vatandaşlar dilenemezler ibaresini bilgi olarak vermektedir.¹²⁷ Özlem Kumrular'ın konu ettiği bir diğer konu ise aynı derginin 96. sayısındaki "Kastilya'da Mohaç Paniği" adlı makalesindeki Avrupa tarihinin önemli isimlerinden V. Karl'dır. Yeniçağ tarihinin yoğun bir şekilde işlenen bu konuda özellikle Fransa, Osmanlı Devleti ve Karl arasındaki mücadele konu edilmektedir. Makalede de; Mohaç Zaferi'nin 16. yüzyıl Avrupa'sının Türklerle olan ilişkisinde kader değiştiren bir olay olduğu vurgulanmaktadır.¹²⁸ Nitekim Kumrular'ın yeniçağ dönemine ilişkin makalelerinde özellikle İspanya üzerine yoğunlaştığını belirtmeliyim.

Sonuç olarak tarih alanındaki faaliyetleri dolayısıyla ve son dönem dergi sayfalarına bir başlık halinde yerleştirilen Avrupa tarihinin ele alınışı, bu alanda bir eksikliği giderme yolunda önemli bir adımdır. Söz konusu edilen derginin yanında bir diğer önemli süreli yayın ise Türk Tarih Kurumu'nun süreli yayını olan Belleten dergisidir.

¹²⁵ Murat Belge, "Don Kişotluk Nedir?" **Toplumsal Tarih**, Sayı:133,Ocak 2005,s.48.

¹²⁶ Özlem Kumrular, "Don Kişot 40 Yaşında" **Toplumsal Tarih**, Sayı:133,Ocak 2005,s.54.

¹²⁷ Kumrular, a.g.m, s.54.

¹²⁸ Özlem Kumrular, "Kastilya'da Mohaç Paniği", **Toplumsal Tarih**, Sayı:96,Aralık 2001,s.14.

Belleten

Belleten, Türk Tarih Kurumu'nun bir süreli yayını olarak, 1 Ocak 1937 tarihinde yayına başladı. Belleten, yabancı bilim adamları ve tarihçilerin çalışmalarını, yazdıkları dillerde yayımlayabilmesi dolayısıyla uluslararası bir yayın özelliğindedir. Bu yüzden de sadece yurt içinde değil, yurt dışında da izlenen bir dergidir. Adını bizzat Atatürk'ün koyduğu¹²⁹ Belleten dergisi, yayına başladığı günden bugüne Türkiye'de yayın sürekliliği ile tarihe hizmet etmektedir. Türk Tarih Kurumu özellikle Atatürk'ün isteği doğrultusunda Anadolu'nun en eski medeniyetlerini ortaya çıkarmak ve genel Türk tarih ve medeniyetini bilimsel araştırmalara göre yazımını amaçlamaktadır.¹³⁰ Nitekim bu doğrultuda da dört ayda bir çıkan TTK yayını Belleten, içeriğinde eskiçağ medeniyetleri ve arkeoloji araştırmalarına ağırlık vermektedir. Derginin incelediğim 3. sayısından 239. sayısına değin bu ağırlığı görmek mümkündür.

Konum dâhilinde bu dergi incelendiğinde ise; seçilen konular ve yer verilen makaleler bağlamında önceliğin daha çok Osmanlı Devleti tarihi ya da Osmanlı-Avrupa arası ilişkilerin olduğunu gördüm. Dergide tercih konusu elçilik raporları ve seyahatnamelere dair araştırmalardır. Bunlardan en gözde olanı da 28 Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi'dir.¹³¹ Belleten'de yer alan bir diğer makalede de "Vadilmehazin Savaşı"(Üç Kral Savaşı 1578) üzerinden savaşta yenilen Portekiz'in durumu söz konusu edilmektedir. Makale, Avrupa fetih başarısızlığına dair bir örnek olup, Mağrip'e yenilen Portekiz'in, İspanya egemenliğinde yaşamasının etkisi ve İspanya hâkimiyetine girişi hakkında bilgi vermektedir.¹³² Batı ve Osmanlı arasında bilimsel alışverişi konu etmesi adına Ekmeleddin İhsanoğlu'nun makalesi¹³³ de ayrı bir yere sahiptir. Adı geçen makalede Osmanlı ile Batı arası bilgi alışverişinin

¹²⁹ Mahmut Şakiroğlu, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayınlarla Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri ve Belleten", **Belleten**, C.XLVII, Sayı: 188, Ekim 1983, Ankara, 1984,s.1207.

¹³⁰ Afet İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu**, TTK, Ankara,1953,s.4.

¹³¹ Hüner Tuncer, "Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi", **Belleten**, C.LI, Sayı: 199,1987. Belleten'de yer verilen makalelerden biri de elçilik raporu hakkındadır. Gümeç Karamuk, "Hacı Zağanos'un Elçilik Raporu", **Belleten**, C.LVI, Sayı:216,1992.

¹³² İsmail Ceran, "Vadilmehazin Savaşı" **Belleten**, C.LX, Sayı: 228,1996.

¹³³Ekmeleddin İhsanoğlu,"Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronominin Osmanlı Devleti'ne Girişi (1660–1860)", **Belleten**, C.LVI, Sayı:217,Aralık 1992.

durumuna değinilerek, Osmanlı'nın bu bilgileri değlendirme süreci dört safhaya ayrılmaktadır.

1-Tanım ve alışma

2-Faydalanma ve uygulama

3-Devlet ve ordunun, modernleşmesi için gerekli olan kadroları yetiştiren yeni eğitim kurumlarında okutulması

4-Din-devlet uyumunun sağlanması.¹³⁴

Osmanlı ile Batı arasındaki ilişkilerde bilgi alışverişini söz konusu yapan bir diğer makale ise; Avrupa'daki teknolojik gelişmelerin Osmanlı topraklarında tanınması işlevini üstlenen taife-i efrenciyan konusuna yer vermektedir.¹³⁵Yine Osmanlı Devleti ile yoğun ilişkileri dolayısıyla incelemelere konu olan Fransa da, derginin sayfalarına taşınan konular arasındadır. İlk ticari, askeri ve kültürel ilişkinin kurulduğu ülke olması sebebiyle; burada Fransa, kapitülasyonlar çerçevesinde ele alınmaktadır. 16.yüzyıla kadar Osmanlı'nın ticari başarısızlığının vurgulandığı makalede, kapitülasyonlar hususunda da Osmanlı Devleti'nin Avrupa ticaretinin gelişimine yaptığı etkinin ve bu ticaret üzerinde oynadığı teşvik edici rolün altı çizilmektedir. Makale kapitülasyon konusunu Fransa örneği ile incelemektedir.¹³⁶ Sonuç olarak Belleten sayfalarına Avrupa, ancak Osmanlı'yla teması ya da ilgisi çerçevesinde konu edilmektedir.

Tarih ve Toplum

Tarih alanında faaliyet göstermiş olan bir diğer dergide Tarih ve Toplum dergisidir. Bu derginin 2003 yılında yayın hayatı sona erdi. Tarih ve Toplum dergisinin 1984 ile 2003 yılları arasında çıkan sayılarında Avrupa tarihi ile ilgili yayın, yok denecek kadar azdır. Derginin yayın hayatı süresince yer verdiği

¹³⁴ İhsanoğlu, a.g.m, s.767-768.

¹³⁵Salim Aydüz, "XIV.- XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Taife-i Efrenciyan)", **Belleten**, C.LXII, Sayı:235,1998.

¹³⁶ Ayşin Şişman, "Türk-Fransız İlişkilerinde Konsolos Arzları", **Belleten**, C. LXIII, Sayı:237,1999,s.537.

makalelerden örnekler ise şunlardır. Dergide Metin And'ın Mozart'ı konu eden makalesinde Mozart'ın Türkleri konu eden yapıtları ve aynı zamanda Mozart'ın müziğinde mehter müziğine öykünmesinden bahsedilmektedir.¹³⁷ Yine bir diğer Avrupa konusu sanat üzerinden verilmektedir. Burada da Steiermark'da yapılan yağlı boya bir tablo söz konusu edilir. Avrupa'da yaşayan halkların tasvirlerinin yapıldığı tabloya dair yorumlamada öne çıkan öğeler ise; Türklerle Yunanlıların aynı karede tasvir edilmesi ve Avrupa'da sevilip sevilmemelerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konuya devamla da Türkler ve Yunanlılara nazaran Polonyalıların, Rusların ve Macarların tablo da daha da olumsuz yorumlandıklarına dikkat çekilerek, tabloda en mükemmel karakterde İspanyolların betimlendiği vurgulanmaktadır.¹³⁸ Yine birçok kaynakta da ele alınan V.Karl, Tarih ve Toplum sayfalarına da Mete Tunçay'ın çevirisiyle taşınmıştır. Tunçay makalesinde, Madrid'deki Prado müzesinde yer alan görkemli bir heykelden bahsederek, heykelin ayakları dibindeki adamın Türkleri temsil etmesine dikkatle ülkemizde Fransız etkisiyle yanlışlıkla Şarlken olarak tanınan V. Karl'ın hayat hikâyesine yer vermektedir.¹³⁹ Avrupa tarihine ilişkin inceleme konularından bir diğeri olan Venedik ve Venedik ile ilgili olarak Balyoslar meselesi de bu dergide yer almaktadır. Toplumsal Tarih'te geçtiği üzere V.Karl'a Osmanlı Devleti hakkında bilgi aktaranlar olarak verilen Balyoslar hakkında Tarih ve Toplum'da da Osmanlı Devleti de Avrupa ahvali hakkında bilgi edineceğinde iki kaynağa; biri Venedik, diğeri Dubrovnik Cumhuriyetine başvururdu denilmektedir. 1454 tarihi itibarıyla yapılan antlaşmayla İstanbul'da bulunmaya başlayan Balyoslar ve faaliyetleri hakkında bilgi veren makale, Venedik kaynaklarında geçen bir bilginde altını çizmektedir. Hümanizm ve Rönesans döneminin Osmanlı Devleti için bir sarsıntı dönemi olduğu fikrinin benimsenmesine karşılık makalede, Venedik kaynaklarında bunun tam aksi bir söylemin varlığına dikkat çekilmektedir. Mahmut Şakiroğlu makalesinde, Venedik kaynaklarında; Osmanlı Devleti'nin Rönesans dönemi bir

¹³⁷ Metin And, "Biz Türklerin Dostu Mozart", **Tarih ve Toplum**, C.5, Sayı:27, Mart 1986, s.151.

¹³⁸ İlber Ortaylı, "Avrupa'da Bulunan Milletlerin ve Özelliklerinin Kısa Tasviri", **Tarih ve Toplum**, C.2, Sayı:8, Ağustos, 1984, s.38.

¹³⁹ Mete Tunçay, "Zalim Bir Hükümdarın Portresi: Şarlken", **Tarih ve Toplum**, C.14, Sayı:81, Eylül 1990, s.34.

sarsıntıdan ziyade beklenmedik bir canlılığa kavuştuğunun ve devletin yeniliklere yöneldiğinin kaydedildiğini söylemektedir.¹⁴⁰

Tarih Dergisi

Yeniçağ tarihi araştırmaları adına incelediğim son dergi ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'dir. Dergi, Ord. Prof. Cavid Baysun'un girişimleriyle 1949 yılında yayınlanmaya başladı. Derginin yayın hayatındaki devamlılığı ve başarısında dergiyi sahiplenen yeniçağ tarihi kürsüsünün önemi büyüktür.¹⁴¹ Bu dergiden konuyla ilgili vereceğim örnekler ise şunlardır. Tarih Dergisi'nde ekonomik ilişkiler konusunda ele alınan çalışma, 16. yüzyılda ticaret yollarını konu eden Cengiz Orhonlu'nun makalesidir. Orhonlu makalesinde Baharat ticareti hakkında, Baharat ticaretinin önemli güzergâhlarından Kızıldeniz üzerinde faaliyet çabalarına devam eden Portekizlilerin, Ümit Burnu ele geçince Doğu ticaretine hâkim oldukları iddiasının, doğru olmadığını üzerinde durmaktadır.¹⁴² Orhonlu'nun bir diğer makale konusunu da Hollanda'ya ilişkin kaynaklarımızın yani sefaretnameler, coğrafi eserler ve tarihlerden bahisle temas ettiği Hollanda'ya¹⁴³ dairdir. Diğer dergilerde de vazgeçilmezler arasında gösterdiğim seyahatname örneklerine¹⁴⁴ bu dergide de rastlanmaktadır.

Nitekim incelediğim bu dergilerden üç tanesini yani Tarih ve Toplum, Belleten ve Toplumsal Tarih'i ele aldığımında, bu üç derginin Avrupa tarihine verdiği yer şu şekildedir.

1-Belleten : % 4,8

¹⁴⁰ Mahmut Şakiroğlu, "Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Temsilcileri: Balyoslar Çalışmaları ve Etkinlikleri", **Tarih ve Toplum**, C.10,Sayı:59,Kasım,1988, s. 46–48.

¹⁴¹ Şakiroğlu, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayınlarla Kısa Bir Bakış...",a.g.m, s.1215.

¹⁴² Cengiz Orhonlu, "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz'de Osmanlılar", **Tarih Dergisi**, C.12, Sayı:16,Eylül,1961, Edebiyat Fakültesi Matbaası,1962,s.6–7.

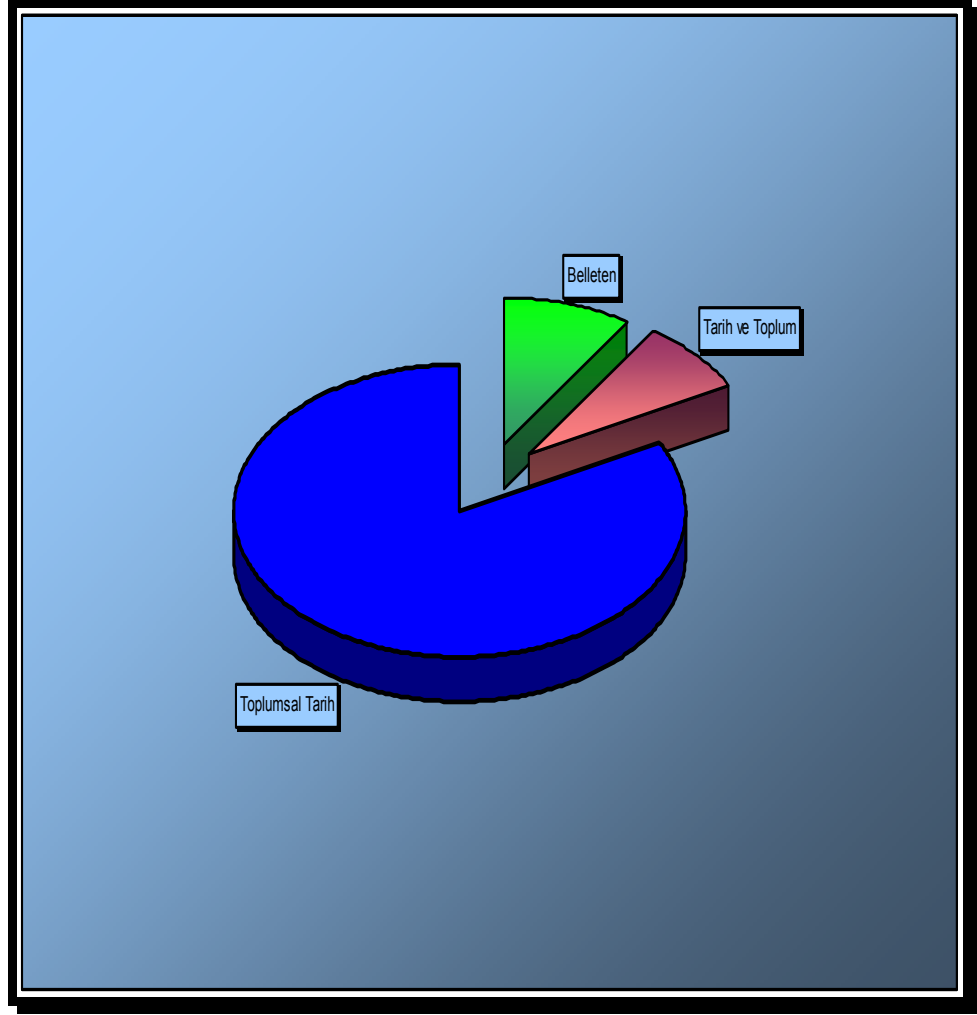
¹⁴³ Cengiz Orhonlu, "Tarih Kaynaklarında Hollanda'ya Ait Bilgiler", **Tarih Dergisi**, Sayı:30,Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul,1976. Tarihçilik konusunu mevzubahis eden bir makalede Salih Özbaran'a aittir. Salih Özbaran, "Osmanlı Tarihi Bakımından XVI. Yüzyılda Portekizli Tarihçiler", **Tarih Dergisi**, Sayı:23, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul,1969.

¹⁴⁴ İsmail Eren, "Rucer Yosif Boşkoviç'in 1762 Tarihli İstanbul-Lehistan Seyahatine Ait Hatıra Defteri", **Tarih Dergisi**, C.12, Sayı:16, Edebiyat Fakültesi Matbaası,1962. Nejat Göyünç, "Salomon Schweigger ve Seyahatnamesi", **Tarih Dergisi**, C.13, Sayı:17–18, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul,1963. Makalede 1577–78 yılında görev yapan Avusturya elçisi hakkında bilgi verilmektedir.

2-Tarih ve Toplum : % 4,3

3-Toplumsal Tarih : % 43,9

Grafik 17

Sonuç olarak Türkiye’de yayınlanmakta olan süreli yayınlarda yer verilen yeniçağ Avrupa tarihi konulu yayınlarda ele alınan konular açısından bir kısırlığın olduğu aşikârdır. Konu tekrarları bunun açık bir göstergesidir. Ayrıca konu tekrarı yanında Osmanlı Devleti ile bağlantısı olmayan konulara da değinilmemektedir. Bütün bu olumsuzluklara karşın tarih alanında hizmeti ve yayın hayatındaki sürekliliği dolayısıyla Toplumsal Tarih Dergisi’nin yerinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çünkü Toplumsal Tarih Dergi’si, özellikle son dönem sayfalarına eklediği Avrupa tarihi bölümüyle, bu alandaki eksikliğin bilincinde olduğunu

göstermektedir. Nitekim Toplumsal Tarih Dergisi'nin sürekli kendini yenileyen yapısı ve tarih alanındaki eksikliklere ilişkin hassasiyeti yüzündende Türkiye'de Avrupa tarihinin önemini vurgulamaya yardımcı bir rol oynayacağını düşünmekteyim

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİÇAĞ AVRUPA TARİHİNE İLGİSİZLİĞİN NEDENLERİ

3.1.1. Önyargılar

Çalışmamın ilk iki bölümünde yeniçağ Avrupa tarihinin Türkiye'deki durumunu ortaya koymaya çalıştım. Son bölümümde ise yeniçağ Avrupa tarihi araştırmalarına ilgisizliğin nedenleri üzerinde durmaya çalışacağım. Önceki bölümlerde temas ettiğim ve yayın faaliyetleri ve araştırma konularıyla da ortaya koyduğum gibi, Türkiye'de Avrupa tarihine yönelik bir ilgisizlik mevcuttur. Ancak bu ilgisizliğe yol açan nedenlerinde altının çizilmesi gerekmektedir. Yeniçağ Avrupa tarihi çalışmalarına engel olarak gördüğüm hususları üç başlık altında inceleyeceğim. Bu başlıklarla yeniçağ Avrupa tarihi araştırmalarına önyargıların etkisi nedir? Kültürel ve siyasal etkenlerin bu alanda çalışmayı engelleyici etkisi var mıdır? Yeniçağ Avrupa tarihi üzerine çalışmayı bilimsel faktörler ne derece etkilemektedir? Bu sorular çerçevesinde bu alandaki yetersizliğin nedenlerine temas etmeye çalışacağım.

Yeniçağ Avrupa tarihi çalışmalarına engel olarak ele alınması gereken konu Avrupa'ya karşı var olan önyargılardır. Bu önyargıların temelini, gerek tarihte gerekse siyasette bulmak mümkündür. Avrupa'ya karşı duyulan önyargıların temeli Osmanlı Devleti'ne dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde Avrupa için "*Frangistan*", Avrupalı için "*Frenk*" kelimeleri kullanılmaktaydı. Aynı zamanda bir hastalık ismi olarak da kullanılan Frenk kelimesinin kullanımının tercih edilmesi; Avrupa için bir ötekileştirmenin, bir aşağılamanın da göstergesidir. Hem Bizans-Roma hem de Daru'l Harp-Daru'l İslam ayrımını ifade eden Frenk kelimesiyle Osmanlılar, Avrupa'yı İslam'ın ve Bizans'ın ötekisi olarak tanımlamaktadırlar.¹ Daru'l Harp – Daru'l İslam ayrımında ise; dinsel farklılığın altı çizilmektedir. Bu farklılık yüzünden de Osmanlı Devleti için Avrupa, ait olduğu İslam medeniyetine kazandırılması gereken bir unsurdur. Osmanlı dönemindeki Batı yönünde genişleme bir

¹ İbrahim Şirin, **Osmanlı İmgeleminde Avrupa**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006, s.44–45.

“batılılaşma” ya da “Avrupalılaşma” değil, Batı’nın “Daru’l İslam” haline getirilme çabasıydı.² Bu anlayışla da Avrupa, kâfir insanların yaşadıkları ve İslam’a kazandırılması gereken Daru’l Harp topraklarını oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti tarihinde Avrupa’ya olan yaklaşımı üç dönemde incelemek mümkündür.

Birinci dönem: Karlofça’ya kadar olan dönemdir. Bu dönemdeki Avrupa’ya yaklaşım şekli, Osmanlı ideolojisinin de temelini teşkil eden bir bakışa sahiptir. Avrupa kâfirlerin yaşadığı lanetli bir yerdir. Müslümanlar ise inanç sahibidirler ve bu yüzden üstündürler. Dolayısıyla Osmanlı siyasi iktidarı da meşruiyetini bu ötekileştirilmiş Avrupa’dan almaktadır.³

İkinci dönem: Karlofça sonrası dönemdir. Bu dönem; Osmanlı için, Avrupa karşısında kendini sorgulama döneminin başlangıcıdır. Bahsi geçen dönemde öteki olan, küçük görülen Avrupa tanımlaması askeri olarak örnek alınması gereken bir konuma yükselmektedir. Aynı zamanda bu dönem, Osmanlı tarihçiliğinde de bir gerileme, bir çöküşün başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan Avrupa, Osmanlı Devleti’nin gerileyişini ya da çöküşünü açıklamak için bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Bu konuda Avrupa’nın bir ölçü olarak kullanılması nedeniyle; Osmanlı için kullanılan “çöküş” ve “gerileme” düşüncelerine de açıklık getirmek gerekmektedir. Burada söz konusu olan “gerileme”; Osmanlı toplumu mevcut durumundan geriye gitti ise, bunun Avrupa’nın ilerlemesiyle bir ilgisi yoktur. Eğer “çöküş” kelimesi kullanılıyorsa da kastedilen Osmanlı’nın çöküşü ise Avrupa’nın ilerleyişi karşısında bu kaçınılmazdı fikri kabul ediliyor demektir.⁴

Üçüncü dönem: Tanzimat dönemidir. Bu dönem Osmanlı aydını için; Avrupa, eğitim alanındaki üstünlüğü ile örnek alınması gereken bir uygarlıktır. Aynı şekilde İktidardakiler için; Avrupa, Osmanlı’nın devamlılığı için bir çıkar yolken, muhalifler için ise Avrupa, emperyalist niyetleri yüzünden uzak durulması gereken bir konuma

² Davut Dursun, **Yol Ayrımındaki Türkiye**, Emre Yayınları, İstanbul,1996,s.37.

³ Şirin, a.g.e, s.353.

⁴ Mustafa Armağan, “Osmanlıları Geri Getirmek”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl:2,Sayı:7,Kadim Yayınları, Ankara, 2006,s.47.

sahiptir. Bu döneme hâkim olan anlayış ise, Osmanlı ve Avrupa medeniyetinin bir sentezinin olabileceği fikridir.⁵

Ancak bu sentez fikrinin Avrupa'nın üstünlüğünün kabulü ile gündeme gelmesi dikkat çekicidir. Çünkü Osmanlı'yı Avrupa'ya yaklaştıran ne kültürel ne de dinsel herhangi bir ortak payda yoktur. Dolayısıyla Osmanlı'da Avrupa kültürüne ve tarihine herhangi bir ilgi duyulmamıştır. Fakat bu ilgi Avrupa'nın üstünlüğünün kabul edildiği dönemle değişmektedir. Seyahatnamelere, elçilik raporlarına yansıyan şekliyle Osmanlı için Avrupa; askeri ve teknik gelişimiyle incelenmeye değerdir. Bu ilginin asıl altında yatan neden ise; Osmanlı'ya, Avrupa karşısındaki üstün konumunu yeniden kazandırmaktır. Bu çözüm arayışının Avrupa'yı kültürel ve tarihsel olarak tanımayla bir ilgisi yoktur. Nitekim Osmanlı'dan günümüze taşınan bu anlayışla Avrupa; insanıyla, kültürüyle, tarihiyle araştırılması gereken bir konudan ziyade “*Neden geriyiz ?*” sorusuna yanıt aranan bir konu niteliğindedir.

Önyargılarımıza yön veren bir konuda Avrupa'nın kapitalist zihniyetidir. Yeniçağ Avrupa tarihide bu alt yapının oluşum tarihidir. Günümüz Avrupa'sının oluşumu iki dinamikle gerçekleşmiştir. İlki coğrafi keşiflerle başlayan sömürü ekonomisi ve bu ekonominin etkisiyle yaşanan kültürel değişimdir. Bu sürece 16. yüzyıl itibariyle eklenen Protestan kültürü ise ikinci dinamiktir. Dolayısıyla Avrupa kültürü tarihsel bir birikimin günümüzde devam eden evriminin karşılığı olduğu kadar küresel düzeyde de işleyen bir piyasa mantığına sahiptir.⁶ Bu kültürü meydana getiren ekonomik alt yapıya temasla Avrupa, kapitalizmin doğduğu yerdir. Kapitalizmin doğum yeri Avrupa; coğrafi olarak Cenova'dan İspanya'ya, Hollanda'dan İngiltere'ye birçok doğum yerini işaret etmektedir.⁷

Avrupa'nın kapitalist zihniyetine yapılan vurgu dolayısıyla; Avrupa tarihi de bu yayılcı anlayışın tarihi olarak görülmektedir. Yeniçağ olayları da Avrupa'nın sömürü zihniyetini sergilemektedir. Avrupa tarihine bu şekilde yaklaşan Sefa Yürükel, Batı Tarihinde İnsanlık Suçları adlı kitabında Avrupa'yı bu sömürü

⁵ Şirin, a.g.e, s.357–358.

⁶ Ali Ergür,“Yeni Bir Avrupa Kimliğine Doğru”, **Görüş Dergisi**, Sayı:59, Haziran-Temmuz 2004,s.68–69

⁷ Fredric Jameson,“Avrupa ve Ötekileri”, **Cogito**, Sayı: 39,Yapı Kredi Yayınları, 2004,s.244.

zihniyetiyle eleştirmektedir. Batı'nın keşif faaliyetlerinde buldukları topraklarda yaşanılanları bir insanlık suçu olarak değerlendiren Yürükel, Avrupalı sömürgecilerin Amerika kıtasındaki yerlileri öldürmelerini soykırım olarak nitelendirmektedir.⁸ Bu bakış açısıyla da yeniçağ Avrupa tarihi daha birçok zulmün ve sömürünün yapıldığı olayların tarihidir. Dolayısıyla da Avrupa ve Avrupa'nın tarihi anlatılmaya değer şeyleri içinde barındırmaktan ziyade bir sömürü tarihi olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de, Avrupa'nın olumsuz Türk imajına karşılık olarak, Avrupa'ya yönelik tepkisel bir duruşunda var olduğunu söylemeliyiz. Bu tepkisel duruş nedeniyle de Avrupa'nın tarihine göndermeler yapılmaktadır. Özellikle vurgu yapılan belli başlı olayların temeli ise Avrupa'nın Haçlı zihniyeti üzerine inşa edilmektedir. Türklere karşı düzenlenen Haçlı Seferleri için günümüzde de bu zihniyetin canlı tutulduğuna dair yargılar halen kabul görmektedir. Bu haçlı zihniyetine ve acımasız Avrupa imajına tarihten örnekler ve göndermeler, bugünün çağdaş Avrupa'sının geçmişine dair de soru işaretlerini tazeleyici bir rol üstlenmektedir. Avrupa Birliğine üyelik aşamasında olan Türkiye için, Avrupa'nın Türkiye'ye yönelik haçlı zihniyetinin de devam etmekte olduğu kimi çevrelerce kabul görmektedir. Temelini tarihten alan bu niyet yüzünden de Avrupa'nın Türkiye'yi birliğe dâhil etmek istemediği inancı hâkimdir. Bu açıdan Avrupalı devletlerin Türklere karşı birleşme projelerinin sahip olduğu tarihi altyapıya dikkat çekilmesi, tarihsel önyargıları canlı tutmaktadır. Aynı şekilde günümüzde de, Avrupa Birliğinin ekonomik temelli bir birlikten ziyade bir "*Hıristiyan Kulübü*" olduğu söylemi ise; siyasal içerikli bir önyargı niteliğindedir.

Yukarıda değindiğim gibi Avrupa'nın tarihine yapılan göndermeler, mevcut önyargıları tazeler bir işleve sahiptir. Bununla ilgili olarak Türkiye'nin Avrupa tarafından bölünme ve parçalanma fikrini destekler tarihsel örnek ise; 1492 tarihi ve Yahudilerin sürgün edilmesi hakkındadır. Bu fikir, Rekonkista* kavramı ile tanımlanmaktadır. Buna göre; Rekonkista, AB ve ABD'nin işbirliği ile Türklerin

⁸ Sefa M. Yürükel, **Batı Tarihinde İnsanlık Suçları**, Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, Avcıol Basım Yayın, İstanbul,2000,s.43.

* Rekonkista politikası Müslümanlar tarafından fethedilmiş Hıristiyan topraklarının yeniden Hıristiyanlarca ele geçirme hareketidir.

Anadolu'dan çıkarılmasının gerçekleşmesiyle tamamlanacaktır. Bu yaklaşıma göre; Endülüs Müslüman devleti, Hristiyan Batı'nın “*Rekonkista*” saldırıları sonucunda 1492'de yıkılmış, Müslüman ve Yahudiler katledilmiştir. Hristiyan Batı, Rekonkista'nın “*Bati*” ile ilgili bölümünü, Müslümanlar 1492'de İspanya-Gırnata'dan atıldığında tamamlanmıştır. İkinci rekonkista hedefi ise; Türkiye'dir⁹. Türkiye adına kamuoyunda tarihsel öğeleri kullanarak ve özellikle vurgusunun yapıldığı “*Hristiyan Bati*” tanımlaması muhafazakâr kesimin dikkatini belli bir noktaya çevirerek Avrupa'ya karşı önyargının dinsel zeminini hazırlamaya hizmet etmektedir.

Böylece tarihi olaylarla da desteklenen Avrupa'nın hoşgörüsüzlüğünün devam ettiğine dair inanç sürmektedir. Avrupa kültürü, hoşgörü eksikliğini, eskiden Haçlı seferleriyle göstermiş, sonrasında ise 1500lü yıllarda Yahudileri Avrupa'dan sürerken ortaya koymuştur. Avrupa'nın ileri bir uygarlık olarak gösterilmesine rağmen, günümüzde Türklere karşın Avrupa'da başlayan ayrımcılık ve Türkiye'nin muhafazakâr Avrupalılar tarafından AB'den dışlanması bu hoşgörüsüzlüğün bir diğer örneğidir. Ayrıca Huntington'un teziyle; İslam'ın bir tehlike olarak kabul edilmesi, yeni bir kültürler arası çatışma ve savaş tezi üretilmesini sağlamaktadır.¹⁰ Bütün bunlar bir bütün halinde Avrupa kültürünü yargılamayı kolaylaştırmaktadır. Bu yargılamaya örnek bir söylem ise, Halikarnas Balıkcısı'na aittir.

*“Batının varlığı, insansal bir açıdan görememesi, Batı usunun “tabularaza”, yani temiz bir masa olmamasından ve o Batı usunun üzeri bir sürü geleneksel eski püsküyle ve kalıntıyla örtülü ve yüklü olmasından ileri gelir. Denecek ki, Batının birçok şaşılacak keşif ve icatları vardır, hatta aya kadar gidilmiştir falan filan. Bu fen buluşlarını ve araçları, yaratma ve yaşatmadan ziyade, mevcut durumu muhafaza için öldürmekte kullanmaktadır”.*¹¹

Son olarak ise Avrupa'nın ve Türkiye'nin birbirlerine karşılıklı kullandıkları “*öteki*” kavramının önyargıları besleyen bir nitelikte olduğunu belirtmeliyim. Hem Avrupa hem de Türkiye adına iki tarafın birbirlerine karşı tutum ve önyargılarını

⁹ Ramazan K. Kurt, “Endülüs'te Rekonkista ve Türkiye'nin Geleceği”, http://www.ortadogugazetesi.net/haber_d.asp?haber=8119 21.6.2006

¹⁰Hüsnü Erkan-Canan Erkan, **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1998,s.142.

¹¹ Cevat Şakir Kabaağaçlı, “Tarih ve Batı Görüşü”, Anadolu'nun Sesi, 1971, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce(Modernleşme ve Batıcılık)**,C.3,İletişim Yayınları, İstanbul, 2002,s.613.

canlı tutan bu “ötekilik” kavramı hala geçerliliğini korumaktadır. Avrupa algısında da değindiğim gibi Avrupa kendini ötekileri ile ayakta tutmakta ve bu ötekilerden biri Avrupa için gerek tarihte gerekse günümüzde Türkiye’dir. Avrupa’nın gerek tarihsel gerek kültürel açıdan kendini farklı ve üstün bir konumda değerlendirmesini öncelikle Osmanlı Devleti’ne bakışında görmek mümkündür.

Avrupa için Osmanlılar, başa dert “şeytani dinli” ve “yabanıl, göçebe yaşam biçimleriyle” tasvir edilmektedir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu değişime kapalı ve Avrupa’nın hâkim güçlerine boyun eğen “ötekiler” in yanında yerini almaktadır.¹² Türklere karşı direnç ve dışlamadan beslenen Avrupa kimliğinin oluşumunun tarihi 1571 İnebahtı (Lepanto) Savaşı’dır.¹³ Özellikle de Avrupa’nın Türklere dair önyargılarının temelinde yatan, Türk zalimliği imgesidir. Bu zalimliğin temelinde ise; III. Mehmet’in 19 şehzadeyi boğdurması örneğiyle üzerinde durulan kardeş katli meselesidir.¹⁴ Yine Avrupa’nın Türklere yönelik önyargısına örnek 16. yüzyılda Avrupa’da yayınlanan kitaplar gösterilebilir. 2500 civarında kitap ve broşür, çoğu da resimli olmak üzere, Türkler aleyhine şeyler içermektedir.¹⁵

Avrupa’nın Türkler hakkında önyargısına etki eden bir konuda dinsel kaynaklıdır. Türklerin dinsel kimliği, Batı için (örneğin İtalyan edebiyatında) XVII. Yüzyıldan sonra “psikolojik” bir etmene dönüştü. Türklerin dinsel kimliğine yapılan vurgu özellikle Fransız yazarları ve XVII. Yüzyıldan itibaren İtalyan yazarları için de esin kaynağı olan “Doğu Sorunu”nun da etkisiyle Türklerin, az gelişmişlik çizgisinde yansıtılmasına neden oldu.¹⁶ Bunlara ek Türk düşmanlığının yeniçağda kurumsallaşmasını sağlayan isim ise Martin Luther’dır.¹⁷ Yeniçağ olaylarını ele alırken de incelediğimiz gibi Osmanlı Devleti’nin Avrupa üzerinde uyguladığı politikalarından biride Avrupa’da Protestanlığın gelişmesine destek olmaktır. Buna karşın Protestanlığın temel eserlerinde yer alan Türk karşıtı ırkçılığı, özelde dinle

¹² Daniel Goffman, **Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300–1700**, Kitap Yayınevi, İstanbul,2004,s.21.

¹³ Gerard Delanty, **Avrupa’nın İcadi**, (Çev: Hüsamettin İnanç), Adres Yayınları, 2004,s.61.

¹⁴ Orhan Burian,“Türk Görüntüsünün Rönesans Dönemi İngiliz Edebiyatına Yansması”(Çev.: Çiğdem İpek), **Belleten**, C. LVI, Sayı: 216,Ağustos 1992,s.579.

¹⁵ **Uluslar arası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı (28.X–1.XI.1985)**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir,1987,s.92.

¹⁶ Ümit Gürol, **İtalyan Edebiyatında Türkler(Başlangıcından 1982’ye)** , İmge Kitapevi, Ankara,1987,s.198–199.

¹⁷ Sedat Şahin, “Martin Luther’in Önyargılı ve Çelişkili ‘Türk’ Kavramı”, **Folklor/Edebiyat**, C.8, Sayı:32,2002, s.350.

ilgili bir olgu olarak değil, laik sınıf çıkarlarının bir dürtüsü olarak yorumlamak gerekmektedir.¹⁸

Bunların dışında yapılan bir hatanın da altı çizilmelidir. Türk tanımlamasında Avrupa tarafından yapılan bir yanlışlıkta Türk tanımının birçok farklı ifade için kullanılmasıdır. Bu kavram kargaşasında Türk, Müslüman, Muhammedi, Sarasen, Arap vb. sözcükleri kimi zaman Türk'ü kimi zaman da bütün Müslüman toplulukları içeren bir anlam taşımaktadır.¹⁹ Böylece gerek Osmanlı'yı gerekse Türkleri tanımlarken Avrupa'nın kullandığı sıfatlar, yeniçağ Avrupa tarihine ilgiyi olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etkiye örnek olarak ise; tarih araştırmalarında yeniçağ Avrupa tarihinden ziyade Avrupa'da "*Türk İmajı*"na yönelimi gösterebilirim.

Yukarıda da değindiğim önyargılar ve tarihten verilen örneklerle Avrupa'nın geçmişi ve tarihi sorgulanmaktadır. Sonuçta bu sorunun tarih eğitimi açısından da Avrupa'yı bir "*öteki*" olarak görmeyi sürdürmeye yardımcı olduğu açıktır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türkleri yok etmek ya da içine almak istemeyen bir Avrupa görüntüsünü destekleyen fikirlerle; sevmeyen, kabul etmeyen Avrupa'nın tarihi, öğrenci için ötekileştirmeye karşı geliştirilen tepkiyle küçümseme, önemsememe gibi ifadelerle rahatlıkla bürünebilmektedir. Tabi sadece öğrenci için değil, öğretmen içinde bu durum olaylara nesnel bakışı zorlaştıran bir etki yapmaktadır. Özetle gerek tarihçilikte gerekse tarih öğretiminde üzerine eğilerek yok edilmesi gerekli önyargıları şöyle sıralayabilirim.

- 1- Avrupa tarihini bir Hıristiyan tarihi olarak görmekten vazgeçmeli,
- 2- Osmanlı tarihçiliğinde çöküş paradigmasını açıklayıcı olarak gösterilen Avrupa'nın ve Avrupa tarihinin Osmanlı Devleti tarihini ele alırken bir ölçü ya da açıklayıcı konumundan kurtarılması gerekmekte,
- 3- Tarih çalışmalarında Avrupa'nın yayılcı ve Haçlı zihniyetine yapılan vurgu, yerini Avrupa'nın tarihsel ve kültürel yapısını ortaya koyan çalışmalara bırakmalı,

¹⁸ Taner Timur, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Yayınevi, Ankara,2001, s.271.

¹⁹ Zeki Arıkan, "Avrupa'da Türk İmgesi", **Osmanlı**, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,1999,s.82.

- 4- Son olarak, Avrupa kimliğini ve tarihini “ötekileştirme” yanlısı tutumdan vazgeçilmelidir. Avrupa tarihi üzerine yapılan araştırmalar bu tutumun ortadan kalkmasına hizmet etmelidir. Böylelikle Avrupa tarihine artan ilgi ile de Türk tarihçiliği dışı kapalı yapısından kurtarılmalıdır.

3.1.2. Kültürel ve Siyasal Etkenler

Yeniçağ Avrupa tarihi çalışmalarına ilgiyi etkileyen konulardan biride kültürel ve siyasal kaynaklıdır. Günümüzde Avrupa, ya karşı olunması gereken ya da taraftar olunması gereken bir yapıda ele alınmaktadır. Bu başlık altında ise; Avrupa yanlısı tutuma temastan ziyade Avrupa karşıtlığının altını çizmeye çalışacağım. Türkiye’de yeri geldiğinde Avrupa karşıtlığı siyasi bir içeriğe bürünebilmektedir. Bunu da Avrupa tarihine ilgiyi etkileyici bir konu olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle de Avrupa Birliğine üyeliğin söz konusu olduğu süreçte konuma dâhil ettiğimde duruma, Avrupa karşıtlığının olumsuz etkisi ortadadır.

Siyasi arenada, muhafazakâr görüş tarafından Avrupa’ya karşı geliştirilen tepkinin altında da bu süreç yatmaktadır. Mehmet Akif’in İstiklal Marşındaki “*Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar*” dizesiyle, Batı’nın gerilik ve bağınazlıklarla dolu tarihine gönderme yapılmaktadır. Bu görüşle paralel çizgide Güneş dil teorisiyle ise; Türkler yontma taş devrine geçtiğinde, Avrupalılar hala mağara devrindeydi fikri ileri sürülerek, Avrupalıların geriliğinin altı çizilmektedir.²⁰

Batı karşıtlığı, Türkiye’de milliyetçi muhafazakâr ve İslamcı siyasal düşüncenin kaynaklarından biridir. İslamcılığın politik düşünüşünde ise, kurucu bir öge niteliğindedir. Kapitalist uygarlığın/barbarlığın güçlü tasvirlerinin ve eleştirilerinin olduğu bu söylemin temelinde ötekileştiren bir bakış açısı yatmaktadır. Yani bu söylem bir bakıma “*bir tersinden Oryantalizm*”dir.²¹ Bu söylemin, Batı karşıtlığına dayanağı ise; “*Batı hayranlığı*” eleştirisidir. Batı karşıtı söylem, anlamını Mehmet Akif’in dizelerinde bulurken, 1918–1923 yıllarını Batı’ya karşı

²⁰ Tanıl Bora, “Milliyetçi- Muhafazakâr ve İslamcı Düşünüşte Negatif Batı İmgesi”, Modernleşme ve Batıcılık, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.251.

²¹ Bora, a.g.m, s.267.

bilinçli yıllar olarak değerlendirmektedir. Bu görüşe göre de, özellikle “*Milli Mücadele*” süresince, som-iman ve öze-güven ile milli ruh cephesi doğmuştur. Günümüzde ise örnek alınan Batı; aslında emperyalizm, Hıristiyanlık ve sömürücülüğün birleşiminden oluşan, hak tanımaz, hileci, kan dökücü ve saldırgan olarak tanımlanmaktadır.²² Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkileri çerçevesinde Batı karşıtlığı ile birlikte Avrupa’nın dinsel kimliği ve Türkiye’nin dinsel kimliği bir sorun olarak gündeme getirilmektedir. Avrupa Birliği ve Türkiye adlı çalışmasında Ali Bulaç; Avrupa, bilinçaltındaki İslam’a karşı önyargısı ve Hıristiyan kimliğinin ağırlığının arttırmasıyla tarihsel tecrübelerine geri dönebilir yorumunu yapmaktadır. Çünkü Bulaç’a göre; Avrupa’da din, henüz kurumsal iddialarından vazgeçmiş değildir.²³ Avrupa tarihine yönelime dair olumsuz bir etkiye neden olan siyasal kaynaklı bu tür söylemlerin kitleler tarafından benimsenmesinin nedeni ise; Avrupa’ya karşı çıkışta dine yaptıkları vurgudur.

Aynı şekilde konu dâhilinde kültürel olarak ortaya koyabileceğim etkenlerin tüm birleştikleri unsur İslam ve Hıristiyanlık üzerinde odaklanmaktadır. Dolayısıyla Avrupa’nın ve Türkiye’nin birbirlerine karşı duruşlarını etkileyen husus din faktörüdür. Yoksa bunun dışındaki kültürel farklılıklar bütünleşmeye engel teşkil etmeyip, bilakis her iki taraf için olumlu bir şekilde kullanılabilir ortak paydalara sahiptir.

Nitekim Avrupa tarihine ilgisizliğe sebep olan önyargılarla da beslenen kültürel etkilerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun yolu ise Avrupa tarihi ve kültürüne yönelik çalışmaların artmasıdır. Üniversitelerin fen-edebiyat fakültelerinde Batı dili ve edebiyatı üzerine (örn: İngiliz Dili ve Edebiyatı, Alman Dili ve Edebiyatı vs.) eğitim-öğretim faaliyeti verilmektedir. Bu bölümlerde kültür alanında yapılan araştırmaların yanı sıra bu araştırmaların tarih alanında da yapılması gerekmektedir. Böylelikle Avrupa tarihine yönelik yapılacak araştırmalarla, kültürel alanda da “*öteki*” olarak görülen Avrupa’nın tanınması sağlanmalıdır. Ayrıca Türkiye’yi ötekileştirme gayretindeki Avrupa muhafazakâr kesimine karşı da tarih öğretiminde kültürel düzeyde bir “*öteki*” yaratmaktan vazgeçilmesi gerekmektedir.

²² Ahmet Kabaklı, **Temellerin Duruşması**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993,s.350.

²³ Ali Bulaç, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Feza Gazetecilik A.Ş.,İstanbul,2001,s.113.

Sonuçta bu başlık altında altını çizdiğim Batı karşıtlığı ve Avrupa'nın Hıristiyan kimliğine yapılan vurgular, Avrupa tarihine karşı ilgiyi olumsuz etkilemektedir. Avrupa karşıtlığının siyasal bir karaktere bürünmesi ve kültürel farklılık olarak öne çıkarılan Avrupa'nın dinsel kimliği, Avrupa kültürü ve medeniyetini incelemeyi göz ardı etmeye neden olmaktadır.

3.1.3. Bilimsel Faktörler

Türkiye'de yeniçağ Avrupa tarihçiliğinin gelişimini engelleyen faktörlerin bir bölümü de bilimsel temellidir. Bilimsel alanda araştırma faaliyetlerini olumsuz olarak etkileyen unsurlar ise şunlardır.

Yabancı Dil Sorunu

Öncelikle bu dönemi araştırma konusu yapmak için, Osmanlı Tarihi kaynakları dışında Avrupa kaynaklarına da ulaşılması gerekmektedir. Bu gereklilik ise; bu dönemi araştırma konusu yapanlarda yabancı dil sorununu gündeme getirmektedir. Türkiye'de akademik düzeyde zaten mevcut olan yabancı dil sorunu, akademisyenler için aşılması gereken bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Tabii yeniçağ Avrupa'sını inceleme konusu yapmak tek bir Avrupa diline de hâkimiyetle çözülecek bir konu olmayıp, İngilizce yanında Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ya da Latince diline de hâkim olmayı gerektirmektedir. Elbette ki bu ikinci dil seçimi tercih edilen konuya, döneme göre de şekillenmektedir. Yeniçağ Avrupa tarihi üzerine çalışan kişinin İngilizce, İtalyanca, İspanyolca vs. Avrupa dillerinden birini bilmesi de yeterli değildir. Örneğin; dönemin Fransa'sı üzerine çalışan kişinin Fransızcaya hâkimiyeti, 15. ve 18. yüzyıl kaynaklarında kullanılan halini anlayabilme düzeyinde olmalıdır. Aynı durum diğer Avrupa dilleri içinde geçerlidir. Bu alanda çalışma yapan kişinin karşı karşıya kaldığı yabancı dil sorunu, bu dilleri nasıl ve nerede öğrenebileceğinin de, bu soruna eklenmesiyle iki katı büyümektedir. Ülkemizde yabancı dil öğretimi gerek üniversitelerde gerekse özel kurslarda yapılmaktadır. Ancak günümüzde kullanılmayan fakat 15.-18. yüzyıllarda kullanılan örneğin; Latince, Eski Fransızca gibi dillerin öğretimine yönelik faaliyette bulunan kursların ya da kurumların eksikliği, bu alanda çalışmayı olumsuz etkileyen konulardandır. Ayrıca Türkiye'de yabancı dil öğretimindeki sorunla yüzleşme, lisans eğitimine ya

da lisans sonrası eğitime ertelendiği için yeniçağ Avrupa tarihi üzerinde uzmanlaşmak uzun bir süreci göze almayı gerektirmektedir. Bu dil sorunu beraberinde dönemin Avrupa tarihi kaynaklarına ulaşmayı da güçleştirmektedir. Kaynak diline hâkim olmamak da araştırma konusunda; karşılaştırmalı tarih yapmayı engellemektedir.

Bilgiye Ulaşmadaki Sıkıntılar

Türkiye’de kütüphane hizmetleri gelişmiş ülkeler ile kıyasla çok geridedir. Üniversite kütüphanelerine parasal sıkıntılar yüzünden kitap alımı yapılamamaktadır. Kitapların yanı sıra süreli yayınları takipte de yetersiz kalan kütüphaneler, bilgiye ulaşmayı güçleştirmektedir. Gerek yurtdışı gerekse yurt içi yayınları takip etmesi gereken araştırmacı için bu büyük bir eksiklik. Özellikle de Avrupa tarihi üzerine karşılaştırmalı bir çalışma yapma niyetindeki bir araştırmacının Avrupa kaynaklarına ulaşması artı bir maddi yük altına girmesini gerektirmektedir. Artık her türlü bilgiye internet ortamında ulaşılabilir. Bilimsel faaliyetlerin ve teknolojik gelişmelerin takibinin zorunlu olduğu üniversitelerin bu alandaki gelişmeleri yakından izlemesi gerekmektedir. Yeniçağ Avrupa tarihi üzerine çalışan araştırmacı ise, bu alanda özellikle yurt dışındaki gelişmeleri ve bilimsel faaliyetleri yakından takip etmelidir. Günümüzde araştırmacıların faydalanabilecekleri birçok yayın bilgisayar ortamında paylaşımına açık bir konuma geldi. E-kitap ve e-dergiler sayesinde yurt dışında yapılmış birçok çalışmaya ulaşmak mümkündür. Burada üniversitelere düşen görev ise araştırmacıya bu çalışmalardan kolaylıkla yararlanabilmesini sağlamaktır. Aynı şekilde yurtdışındaki üniversitelerle de bilgi paylaşımı ve bilimsel işbirliğine dayalı ilişkilerin kurulmasına çalışılmalıdır.

Ancak gerek maddi kaynak sıkıntısı gerekse bu alana yatırımın gereksiz görülmesi bilgiye ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla zaten araştırma alanı olarak dar bir sahaya sahip Avrupa tarihi, kaynağa ulaşmadaki güçlüklerle de tercih edilen bir alan olmaktan çıkmaktadır. Bu yüzden de özellikle tarih araştırmalarının kendi tarihimiz üzerine yoğunlaşmasını bir şekilde haklı görmek kolaylaşmaktadır.

Üniversitelerdeki Yayın Faaliyeti

Üniversitede yapılan bilimsel çalışmaların devamlılığı ve sürekliliği bu çalışmaların desteklenmesiyle mümkündür. Yapılan çalışmaların kitlelere ulaşması da yayınlanmasının sağlanması ile gerçekleşmektedir. Öncelikle bilimsel yayın açısından genel görüntüyü üniversitelerin uluslararası düzeydeki durumuyla şu şekilde ortaya koyabilirim. Üniversitelerin sahip olduğu bilgiyi değerlendirme ölçütlerinden biri de “*Uluslararası Bilimsel Atıf Endeksleri*”dir. Ben bu endeks kategorileri içinden Sosyal bilimler alanında “*Social Sciences Citation Index (SSCI)*”deki verileri ele alacağım. SSCI kapsamındaki disiplinler ise şunlardır: Antropoloji, Siyaset Bilimi, Tarih, Toplum Sağlığı, Endüstriyel İlişkiler, Enformasyon Bilimi, Kütüphane Bilimi, Dil Bilimi Felsefe, Kent Çalışmaları, Psikoloji, Hukuk, Sosyoloji, Eğitim, Kadın Çalışmaları.²⁴

2001- 2005 Yıllarında Uluslararası Bilimsel Atıf Endeksleri’ ne Giren Sosyal Bilimler Alanında “*Social Sciences Citation Index (SSCI)*” da ilk 10 Üniversitenin Toplam Makale Sayısı

Tablo V

2001	2002	2003	2004	2005
Makale sayısı	Makale sayısı	Makale sayısı	Makale sayısı	Makale sayısı
213	222	264	269	116

Kaynak: [TÜBİTAK ULAKBİM*](http://www.tubitak.gov.tr/ulakbim/)

Tablo V’te de görüldüğü üzere bilimsel yayın faaliyetinde 2001 ile 2004 arasında düzenli bir artış yaşanırken, 2005 yılına gelindiğinde bilimsel yayın

²⁴ Ali Rıza Erdem, “Üniversitelerimizin Bilim Tarihimizdeki Yeri”, *Üniversite ve Toplum*, C.5, Sayı: 1, Ocak 2005, <http://www.universite-toplum.org/text.php?id=235> 21.6.2006

*<http://arama.ulakbim.gov.tr/wos/index.php?Yil=2001&Index=SSCI&Tip=@&command=G%F6ster&cwid=2&order=2&AllInOnePage=1>

<http://arama.ulakbim.gov.tr/wos/index.php?Yil=2002&Index=SSCI&Tip=@&command=G%F6ster&cwid=2&order=2&AllInOnePage=1>

<http://arama.ulakbim.gov.tr/wos/index.php?Yil=2003&Index=SSCI&Tip=@&command=G%F6ster&cwid=2&order=2&AllInOnePage=1>

<http://arama.ulakbim.gov.tr/wos/index.php?Yil=2004&Index=SSCI&Tip=@&command=G%F6ster&cwid=2&order=2&AllInOnePage=1>

<http://arama.ulakbim.gov.tr/wos/index.php?Yil=2005&Index=SSCI&Tip=@&command=G%F6ster&cwid=2&order=2&AllInOnePage=1> 21.6.2006

faaliyetinde büyük bir düşüş yaşanmıştır. Yine aynı şekilde Türkiye'nin araştırma ve geliştirme (AR-GE) harcamalarının GSMH' YE oranı da bu açıdan önemlidir. Bu oran 1990'da binde 32, 1994'de binde 36 ve 1999 yılında ise binde 63 düzeyine yükselmiştir. Türkiye'deki duruma karşın bu oran ABD'de yüzde 2.64, Japonya'da yüzde 3.04 iken, AB ülkelerinin ortalaması, yüzde 1.85'tir. Nitekim Ar-Ge'ye ayrılan dilim ile ülkelerin bilimsel yayın sıralaması ve gelişmişliği arasında yüksek bir ilgi olduğuna göre Türkiye'deki durum ortadadır.²⁵

Bilimsel yayın faaliyeti adına öne çıkan ülkelerin ortak özellikleri ise şunlardır:

1-Yabancı dilleri İngilizce ya da dil sorunları yok.

2-Ekonomik açıdan güçlü bir desteğin varlığı yüzünden bu ülkeler kendi dillerinde yayınladıkları dergileri indeks sınıfına sokabilmektedirler (Ör; Almanya, Fransa, Hollanda ve İspanya).

3-Ayrıca bahsi geçen ülkelerin bilimsel faaliyet gösterdikleri her alanda bir dergileri indeks sınıfına girmektedir.²⁶

Araştırma faaliyetlerinin yürütülmesi ve bilimsel faaliyette bulunma adına ülkemiz zaten yetersiz bir konumdadır. Ülkemizde bilimsel çalışmaların yürütülmesinde karşılaşılan güçlüklerin yeniçağ Avrupa tarihi üzerine çalışma faaliyetlerini de etkilemesi kaçınılmazdır. Çünkü yeniçağ Avrupa tarihi çalışmalarının gelişimi, Avrupa kaynaklarına ulaşılması, araştırma faaliyetlerinin yürütülmesi araştırmacıya maddi destek ile sağlanabilir. Bireysel çabalarla da yapılan çalışmaların kitlelere ulaştırılmasında, yeniçağ Avrupa tarihine gerekli önemi veren ve araştırmacıya gerekli desteği sağlayıcı kişi ve kurumların var olması gerekmektedir. Bu alanda üniversitelerin yeniçağ anabilim dallındaki yayın faaliyetinin durumu da ortadadır. Toplam 1328 yayın faaliyetinin 1294'ünü Osmanlı tarihi üzerine yapılmış çalışmalar oluştururken, yeniçağ Avrupa tarihinin bu toplamdaki yeri sadece 34 yayın faaliyetinden ibarettir. Bu sayı Osmanlı tarihi

²⁵ İbrahim Ortaş, "Bilimsel Yayınlar Sorunu 1", **Üniversite ve Toplum**,C.2,Sayı:3,Eylül 2002, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=92> 21.6.2006

²⁶ Ortaş,a.g.m, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=92> 21.6.2006

üzerindeki yoğunluğun ve Avrupa tarihine olan ilgisizliğin kanıtıdır. Bunun nedeni ise; Avrupa tarihi araştırmalarında yabancı dil bilmenin artan öneminde aranmalıdır. Görüldüğü üzere konum kapsamında da bilimsel araştırmaları etkileyen faktör yabancı dil sorunudur. Bilimsel çalışmalara yapılan maddi destek ve yatırımında Türkiye'deki durumu ortada olduğuna göre; Avrupa, üzerine çalışmanın güçlüğü ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuzlukları aşmak için Avrupalı araştırmacıların ve Türk araştırmacıların bir araya gelmesiyle oluşturulabilecek kolektif çalışmalara gidilmesini bir çözüm önerisi olarak değerlendirmek mümkündür.

Uluslararası Kuruluşlara Üyelik

Konuya etki eden bilimsel faktörlerden, bu alanda hizmet etmekte olan kuruluşlara katılımında Türkiye için vurgulanması lazımdır. Türkiye'nin isimlerini vereceğimiz kuruluşların bu anlamda yürüttüğü çalışmalarda etkin ve katılımcı olması önemlidir. Bu kuruluşlar ise şunlardır:

Uluslar üstü Kuruluşlar

- Avrupa Konseyi
- Avrupa Birliği
- UNESCO

Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları

- Avrupa Tarih Öğretmenleri Birlikleri Daimi Konferansı (EUROCLIO)
- Avrupa Okullar arası İşbirliği Projeleri Birliği
- Avrupa Kültür Vakfı
- Kültürlerarası Eğitim için Uluslar arası Birlik
- Uluslar arası Tarih Eğitimi Derneği
- Uluslar arası Tarih Öğrencileri Birliği

Projeler

- “Bağlantılı Okullar” projesi
- “Baltık Denizi” projesi
- “Baltık Ülkeleri Ders Kitabı” projesi

- “*Karadeniz Tarih İnisiyatifi*” projesi
- “*Tarih Kavramları ve Öğretim Yaklaşımları*” projesi
- “*Tarih ve Kimlik*” projesi
- “*Birleşik Tarih*” projesi²⁷

Yeniçağ Avrupa tarihi araştırmalarında uluslararası düzeyde yürütülen faaliyetlerde işbirliğine katılımda Türkiye yetersiz bir konumdadır. Türkiye isimlerini verdiği kuruluşlardan Avrupa Konsey’i ve UNESCO’ya (20 Mayıs 1946) üyedir. Avrupa Birliği konusunda da Türkiye’nin birliğe üyelik süreci devam etmektedir. Türkiye, adı geçen sivil toplum kuruluşlarından EUROCLIO’ya bireysel düzeyde bir üyesi ile Kültürlerarası Eğitim için Uluslar arası Birlik’e ise sadece Balıkesir Üniversitesi’nin üyeliği bulunmaktadır. “*Karadeniz Tarih İnisiyatifi*” projesi içinde de yer alan Türkiye’nin bu alanda faaliyet yürüten kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve projelerde de etkinlik adına yeterli düzeyde olmadığı ortadadır. Bu yüzden Türkiye’nin uluslar arası düzeyde bilgi alışverişine yönelik yapılan faaliyetlerde etkin ve katılımcı düzeye getirilmesi sağlanmalıdır.

Uzmanlık Alanının Belirlenmesindeki Öncelik

Son olarak yukarıda ele aldığım genel sıkıntıların yanı sıra özelde de tarih alanındaki sıkıntıyı da bunlara ekleyebilirim. Tarih alanında vurgulayacağım durum ise; kütüphanelerin durumundan, yabancı dil sorunundan ya da uluslar arası faaliyetlere katılımın dışında tarihçiliğin kemikleşmiş yapısıyla ilgilidir. Türkiye’de üniversitelerin tarih programlarının dünyaya kapalı oluşu dolayısıyla başkalarının tarihinin ders kitaplarına yansımaması da bir sorundur. Ülkemizde “*ortaçağ*”, “*yeniçağ*” üstüne doktora yapanlar ya da doçentlik ve profesörlük hazırlığında olanların hepsi Osmanlı, Türkiye veya İslam tarihi içinde hareket etmektedirler. Bu yüzden de başka ülke ve toplumlara yönelik akademik tarihçilik kısırdır.²⁸ Birinci bölümde de yer verdiğim gibi üniversitelerin yeniçağ anabilim dallarında, araştırma faaliyetleri Osmanlı tarihi üzerine yoğunlaşmaktadır. Yeniçağ anabilim dallarındaki

²⁷ Robert Stradling, **20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,2003,s.257–265.

²⁸ Salih Özbaran, “Tarih Ders Kitaplarında ‘Başkaları’ Sorunu: Türkiye Örneği”, **Toplumsal Tarih**, Sayı.38,1997,s.50.

öğretim üyelerinin de uzmanlık alanı olarak tercihleri Osmanlı Tarihi üzerinedir. Bununla ilgili incelemelerimde de ulaştığım sonuç bu yoğunluğu kanıtlamaktadır. İncelediğim üniversitelerdeki toplam 122 öğretim üyesinin 101'inin uzmanlık alanı Osmanlı tarihi üzerineyken sadece 21'i yeniçağ Avrupa tarihi ile ilgilidir. 21 öğretim üyesinden de uzmanlık alanını Avrupa tarihi olarak belirleyen 8 öğretim üyesi bulunmaktadır. Bu sayılara bakıldığında, bu alanda uzmanlaşmanın Osmanlı tarihçiliğine göre gölgede kaldığını görmekteyim. Çünkü Avrupa tarihi üzerine uzmanlaşmak; coğrafyasıyla, kültürüyle, diliyle bu konuya hâkimiyeti gerektirmektedir. Ayrıca Türkiye'de Avrupa tarihi genel hatlarıyla bilinmesi yeterli görülen bir konu niteliğindedir. Osmanlı tarihine göre Avrupa tarihi bir uzmanlaşmadan ziyade fikir sahibi olunması yeterli bir alan olarak görülmektedir. Avrupa üzerine, tarih çalışmalarına ağırlık veren kurumlar yanında sayılı üniversitenin katkıları dışında üniversiteler genelinde bu tür çalışmaların yaygınlık kazanmaması da bir sorundur. Dolayısıyla bu da üniversiteler arası bir kopukluğun olduğunun göstergesidir. Örneğin Avrupa'yı tanıyan, dil bilen iyi tarihçilerin oluşturduğu Tarih Vakfı, Boğaziçi ve ODTÜ dışındaki özellikle taşra üniversitelerindeki tarihçiler arasında bir kopukluk mevcuttur.²⁹

Sonuçta bütün bu saydığım sorunlar Türkiye'de bilimsel faaliyette bulunmayı ve konum olan Avrupa tarihine yönelmek isteyen araştırmacıları olumsuz etkileyen hususlardır. Bu sıkıntılar yüzünden de yapılan çalışmaların kendi tarihimize yönelik sınırlı bir alan içinde gelişmesi doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

²⁹ Edhem Eldem, "Tarihçinin Mutfağı: Belgelerden Hareket Etmek" **Toplumsal Tarih**, Sayı:56,1998,s.39.

3.2.1. Yeniçağ Avrupa Tarihi Üzerine Çalışmaların Gerekliliği ve Önemi

Günümüzde dünya ölçeğinde sadece ekonomik sahada değil birçok alanda kendini hissettiren küreselleşme olgusu tarih alanında da etkisini göstermektedir. Küreselleşmenin tarih yazımına etkisi de küreselleşen ulus devletleri aşan barışçı bir dünyanın bakış açısıyla bir tarih yazmaya çalışmak üzerinedir. Yani bu bir anlamda eleştirel bir tarih yazımıdır. Ancak bu bakış açısını mümkün kılmak olağan gözüküyorsa bir diğer çözüm arayışı çoğulculuktur. Bunun anlamı da farklı tarihlerin yarıştığı bir öğretim alanının bizi daha demokratik bir topluma götüreceğine dair olan inançtır.³⁰

Nitekim günümüz tarih yazımının bu açıdan hizmet edeceği nokta demokratikleşme yolunda geleceğin nesillerine milliyetçi önyargılardan uzak ve bir ötekine gerek duymadan nesnel bir tarihi görüş alanının kazandırılması olacaktır. Böylece Avrupa'nın sahip olduğu "*Türk İmajına*"; Avrupa tarihini görmezden gelme ya da önemsememe gibi bir tutumla, şanlı Osmanlı Devleti'ni yüceltici ve tarihini benzersiz kılan bir bakışla yanıt verilmeyecektir. Avrupa'nın Türkiye'yi bir öteki olarak algılamasına son vermek, Türkiye'nin tarih eğitimi ve öğretiminde Avrupa'ya ötekileştirmeye son vermesiyle mümkündür. Avrupa tarihi üzerinde çalışmanın gerekliği, tarihsel önyargıları ortadan kaldırmaya hizmet edeceği için bir kat daha artan bir öneme sahiptir.

Bu alanda çalışmanın teşvik edilmesi ise yukarıda değindiğim Avrupa tarihi araştırmalarını engelleyici etkenlerin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Türkiye'de tarih alanında var olan eksikliklerden biri de, Avrupa'da örnekleri bulunan farklı kültürleri araştırmaya yönelik kurulan Araştırma Enstitülerinin Türkiye'de karşılığının olmayışdır. Avrupa'da Doğu kültürünü araştırma kapsamına alan ve bu alanda uzmanlaşmaya yönelik oluşturulan kurumlar ve bu kurumların aldığı desteğe karşın Türkiye'de Avrupa kültürünü, bilimini araştırmaya dair faaliyette bulunan herhangi bir enstitü yoktur. Avrupa'nın oryantalist çizgide ilerleyen faaliyetleri için Türkiye'de "occident" anlamda Avrupa araştırmalarının

³⁰ İlhan Tekeli, "Küreselleşen Dünyada Tarih Öğretiminin Amaçları Ne Olabilir?" **TÖDK**, (Haz: Salih Özbaran), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998, s.37.

yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu eksikliği gidermek sadece Avrupa tarihi için değil, diğer toplumları kültürleri ve tarihleri çalışacak merkezlerin, enstitülerin, araştırma merkezlerinin oluşturulmasıyla giderilebilir. Ayrıca buna ek yüksek lisans programlarının açılması, Yunanca, Bulgarca, Arapça ve Rusça gibi komşu dilleri de öğretecek eğitim merkezlerinin kurulması, bu alanda gelişime yardımcı olacak faaliyetler arasındadır.³¹ Nitekim bu konuda tarihçiliği dünya ölçeğinde evrensel düzeye taşımanın gerekliliği ortadadır. Bunun için araştırmalardaki Osmanlı Devleti tarihine verilen ağırlığa yeniçağ Avrupa tarihinin de eklenmesi gerekmektedir. Böylelikle tarih araştırmalarında Osmanlı tarihi ve Avrupa tarihi dengeli bir konuma gelecektir.

Bunun için üniversitelerde yapılmakta olan toplumsal ve ekonomik tarih araştırmalarının gelişimi için kütüphane sorununun ve özellikle yurtdışından getirilen yayın sorununun giderilmesi gerekir. Öğretim elemanları için kendi disiplinleri ile ilgili yurtdışı kütüphane ve arşiv çalışmalarının, üniversite kanalı ile gerçekleştirilmesine çalışılmalıdır.³² Yine Avrupa tarihi araştırmalarını engelleyici etkenleri aşmak adına önerilebilecek bir yolda kolektif çalışmanın arttırılmasına ilişkindir. Gerek Avrupa tarihçileri ile gerekse Türk tarihçileri ile ortak bir çalışma ürünü ortaya koyulacak yayınlar bu alandaki yayın faaliyeti eksikliğini gidermeye yardımcı olabilir. Aynı zamanda bu tür çalışmalar alana olan ilgiyi de arttırıcı bir işlev üstlenebilir. Bununla ilgili altının çizilmesi gereken noktalar ise şunlardır.

- *“Tarihin günümüz Avrupa’sında oynayacağı kilit bir siyasal rolü vardır. Bireyler arasında ve Avrupa halkları arasında daha fazla anlayış, hoşgörü ve güvene katkıda bulunabileceği gibi, bir ayrılık şiddet ve hoşgörüsüzlük gücü haline de gelebilir.*
- *Ders programlarında bütün Avrupa’nın tarihine, başlıca siyasal ve ekonomik olaylara, Avrupa kimliğini şekillendirmiş olan felsefi ve kültürel akımlara yer verilmelidir.*

³¹Recep Boztemur, “Tarih Ders Kitapları ve Avrupa Tarihi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 117, Eylül 2003,s.55.

³²Murat Koraltürk,“Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Tarih Araştırmaları Üzerine Son Gelişmeler”, **Öneri**, C.1, Sayı: 3, Haziran 1995, s.217–218.

- *Okullar aynı konuların farklı ülkelerde ele alınışında izlenen farklı yollardan haberdar olmalıdır. Bu da okullar arasındaki bilgi alışverişinin geliştirilmesiyle mümkündür.*
- *Tarih öğretmenlerinin bağımsız ulusal dernekler kurmaları için hükümet desteği verilmelidir. Bunların Avrupa Tarihi Öğretmenleri Birliği'ne (Euroclio) aktif katılımları teşvik edilmelidir.*
- *Tarih öğretmenlerini siyasal yönlendirmelere karşı korumak üzere onlarla işbirliği içinde tarih öğretimine ilişkin bir uygulama düsturu, ayrıca bir Avrupa sözleşmesi hazırlanmalıdır”.*³³

Burada sadece beş maddesine yer verdiğim bu kararlar, Avrupa Konseyi'nin Parlamenterler ASAMBLESİ'nin 1283 sayılı tavsiye kararlarıdır. Türkiye zaten Avrupa Konseyi'ne üye ülke olması dolayısıyla bu kararlar çerçevesinde faaliyete katılması ve gerekli düzenlemeleri yapması gereken bir ülkedir. Ayrıca bu alanda çalışmaları arttırmak, bir işlevi daha yerine getirmesi adına önemlidir. Karşılaştırmalı tarih anlayışı, Avrupa'nın varsayılan üstünlüğünün tartışmaya açılmasını da sağlayacaktır. Böylelikle hem Avrupa hem de Avrupa dışı bölgelerin tarihlerinin karşılaştırılması, sorunlu alanların tespitine imkân verecektir.³⁴

³³ **Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,2003, s.105–107.

³⁴ Huri İslamoğlu, **Neden Avrupa Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul,1997, s.20–21.

3.2.2. AB-Türkiye İlişkilerinin Olası Etkileri

Türkiye, 31 Temmuz 1959 tarihinde AET'ye üyelik başvurusunda bulundu. Türkiye, 1959 tarihinden günümüze gerek siyasi alanda gerekse ekonomik alanda Avrupa Birliği'ne üye bir ülke konumuna gelmek için çalışmaktadır. Avrupa Birliği başlangıçtaki adından da anlaşıldığı üzere (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ekonomik işbirliği temeli üzerine inşa edilmiş bir birlik olarak meydana geldi. Ancak süreç içinde Birlik, 1980'lerden itibaren eğitim konusuna da eğilerek, önemli proje çalışmalarına girdi. FORCE (sürekli eğitim), PETRA (temel eğitim), COMETT (üniversite-iş dünyası işbirliği), ve EUROTECHNET (teknolojik yeniliklerle ilişkili niteliklerin yükseltilmesi) gibi projeler, birliğin uygulamaya koyduğu ilk programlardır. Sağlanan başarı ile bahsi geçen programlar ile birleştirilen “*Sokrates ve Leonardo da Vinci*” adlı programların ikinci dönem uygulaması 2000–2006 yılları kapsamında yürürlüğe kondu.³⁵

1992 senesinde gündeme gelen “Tek Avrupa” kavramının Maastricht Anlaşması ile de yasallık kazanmasından sonra ortak eğitim politikaları da birliğin yükümlülük alanına girdi. AB'nin eğitim için hedefleri ise;

- Eğitimin, özellikle üye ülkelerin dillerinin öğretimi yoluyla geliştirilmesi
- Öğretim kurumları arasında işbirliğinin geliştirilmesi
- Üye ülkelerin eğitim- öğretim sistemlerinin ortak sorunları konusunda bilgi ve deneyimlerin aktarımı³⁶ şeklinde özetlenebilir.

Avrupa'da faaliyet yürüten bir diğer kuruluş olan Euroclio'nun konum çerçevesinde önemli bir yeri vardır. Birliğe üyelik sürecinde eğitim alanında iyileştirmelerin yapılması ve bu amaç doğrultusunda faaliyette olan kuruluşlarda yer almak Türkiye'de eğitim konusunda özeldir de tarih eğitimin kalitesini artırıcı bir etkiye sahiptir. Euroclio'nun üyeler adına dört çalışma sahası mevcuttur.

³⁵ Cengiz A.Aslan,- Kürşat Gökkaya, “Avrupa Birliği'nin Eğitim Politikalarının Sosyal Bilgiler Dersinin Genel Amaçlarına Etkisi”**Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 24,Sayı:3,2004,s.230–231.

³⁶**Öğretmenler İçin AB Kılavuzu**, MEB Hizmet içi Eğitim Dairesi Başkanlığı, AB-Türkiye İşbirliği Derneği, (Der: Dr. E. Leyla Üstel), Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi, Ankara, 2005,s.41–42.

- Tarih eğitiminin kalitesini yükseltmek için ders kitapları ve öğretmen eğitimi gibi konularda danışmanlık hizmeti
- Uluslar arası işbirliği ağı oluşturmak
- Tarih öğretmenlerinin deneyimlerini arttırıcı ve geliştirici organizasyonlar düzenlemek
- Ve son olarak Euroclio'nun devamlılığına katkıda bulunmaktadır.³⁷

Tüm verdiğim bu faaliyetler açısından Türkiye, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde olması sebebiyle ve bu süreç içinde elinden geleni yapmaya kararlı bir tutum sergilemesi yüzünden eğitim alanında da birliğe üye ülkelerde olduğu gibi bir standart yakalamalıdır. Zaten bu standartlara ulaşmak gayesiyle hem Millî Eğitim Bakanlığı hem de YÖK ciddi adımlar attı. Millî Eğitim Bakanlığı ve YÖK'ün benimsediği ve bir kısmına imza attığı Sokrates programı, Leonardo Da Vinci ve Bologna Deklarasyonu (Millî Eğitim Bakanlığı, 2003) gibi eğitim alanındaki uluslararası bütünleşme anlaşmaları bunun göstergesidir.³⁸

Sokrates Programı içindeki eylemler şunlardır:

COMENIUS: Okul Eğitimi

ERASMUS: Yüksek Öğretim

GRUNDTVIG: Yetişkin ve Diğer Eğitim Yolları

LINGUA: Avrupa Dillerinin Öğretimi

MINERVA: Eğitimde Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Sokrates programının yürürlüğe konan ikinci aşamasında hedeflenenler ise şunlardır:

1-Eğitimin her düzeyinde, Avrupa boyutunun desteklenmesi,

2-Avrupa çapında fırsat eşitliğinin desteklenmesi,

3-Eğitsel kaynaklara uluslararası erişimin kolaylaştırılması,

³⁷ Dilara Kahyaoglu, "Avrupalı ve Türkiyeli Tarih Öğretmenleri Buluştu", **Toplumsal Tarih**, Sayı:96, Aralık 2001, s. 58.

³⁸ Fatma Mızıkacı, "Avrupa Okulu ve Türkiye İçin Çıkarımlar", **Millî Eğitim Dergisi**, Yıl:33,Sayı:166,2005. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/166/index3-mizikaci.htm> 21.6.2006

4-Avrupa Birliği içinde dil öğreniminin gelişiminin desteklenmesi,

5-Eğitim alanında, kurumlar arası değişimin teşvik edilmesi,

6-Diplomaların ve çalışma dönemlerinin tanınması,

7-Bilgi paylaşımında işbirliğinin sağlanması,

8-Eğitim-öğretim uygulama ve materyallerin geliştirilmesinde yenilikçi yaklaşımların ve teknolojinin kullanımının desteklenmesi ve eğitim alanında ortak politika ve ilgi alanlarının saptanması³⁹ Türkiye genelindeki üniversitelerde bu programa ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. Bu açıdan yükseköğretimde de Avrupa düzeyinde standartın yakalanması AB'ye üyelik sürecinde önemli bir adımdır. Türkiye'de tarih eğitiminin durumu için aşılması gerekli şu unsurların AB'ye üyelik sürecinde de çözüme kavuşturulacak konular olarak gündeme geleceği ortadadır.

- Türkiye de tarih eğitimi, büyük ağırlığı olan üç tarih alanı İslam tarihi, Osmanlı tarihi ve Cumhuriyet tarihi ekseninde şekillenmiştir. Her birinde de farklı sebeplerle yüceltilen bir altın çağ vurgusu mevcuttur. Bunlar İslam tarihinde peygamberin ve dört halifenin dönemini kapsayan devr-i saadet, Osmanlı tarihinde 16. yüzyıl ya da klasik dönem, Cumhuriyet tarihinde de Atatürk dönemidir.⁴⁰
- Tarihi, kendine özgü ve diğer tarihlerden soyutlayıcı bir tutumla ele almak ve dünya tarihini de kendi tarihinden ayıran bir üslupla incelemek tarihçiliği yanlışa sürüklemektedir. Karşılaştırmalı bir tarih anlayışının olmaması kendi tarihini de dünya tarihi içine yerleştirememek gibi bir sorunu doğurmaktadır.⁴¹
- Bunlara ek olabilecek bir konuda AB'ye üyelik sürecinde Avrupalılık kimliğinin tarih eğitimi ve ders kitaplarına yansıtılmasının gerekliliğidir. Genç neslin ulusal kimliğinin yanında Avrupalı kimliklerinin de geliştirilmesi, tarih eğitimi amaçları içine yerleştirilmelidir. Medeniyetler

³⁹ Mehmet A. Kısakürek, “AB Eğitim Programları ve ECTS Uygulamaları” <http://www.ankara.edu.tr/sonEcts/abegitimects.html> 21.6.2006

⁴⁰ **Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,2000,s.35.

⁴¹ A.g.e, s.69.

çatışmasını besleyici Türk-İslam anlayışıyla bu birlikte yer edinmek mümkün gözükmemektedir.⁴²

- Eğitim tarihinde de bir gerilemenin olduğu açıktır. Cumhuriyet'in inşa sürecinde tarih kitaplarının yüzde 70'i dünya tarihyken, 30'lu yıllardan itibaren, bu oran giderek azaltılarak, bugün çağdaş dünya tarihi olarak ders kitaplarında yüzde 5'e düşülmüştür. Bu nokta da birliğe üyelik sürecinde Türkiye'de tarih, çatışmacı bir perspektiften çıkıp, çok daha uzlaşmacı bir çizgiye girmelidir.⁴³

Sonuç olarak tarih eğitiminde bir değişime bir yenilenmeye ihtiyaç olduğu kesindir. Burada Avrupa Birliği'ne üyelik talebi, bunu hızlandırıcı bir karaktere sahiptir. Yukarıda da vurguladığım gibi Türkiye çağdaşlaşma yolunda kendini var olan kültürel zenginliği ile bir Avrupa ülkesi olarak görme tercihini 1960'larda yaptı. Bu yüzden Avrupalılık kimliğini kabul edip, Osmanlı Devleti tarihinin ya da Türk-İslam sentezinin devam ettiği bir eğitim anlayışının bu kimlikle tezat oluşturacağı ortadadır. Aynı şekilde günümüz Avrupa'sının oluşumuna kaynak yeniçağ tarihi gelişmelerini tarih eğitimimize yansıtmamak ve önemsememek; Avrupalılık kimliğini kabul edip, uygulamada bunu inkâr etmektir. Bu aynı şekilde uygulamada tarihiçilikteki ötekileştirme olgusunu da yaşatmaktır. Avrupa için ise mevcut olan Türkiye'yi öteki olarak kabul, birliğe üyelik ile de ortadan kalkacaktır. Çünkü AB'ye üyeliğin gerçekleşmesiyle “öteki” olan Türkiye, Avrupa için “biz” kavramının kapsamına girecektir.

⁴² “Tarih Eğitiminde Yeni Bir Modele İhtiyacımız Var!”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:100, Nisan 2002,s.55–56.

⁴³ **Üniversitelerde Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi Dersleri**, Sempozyum,11 Mayıs 2001,Zafer Toprak, III. Oturum(Tartışma)s. 42–43, http://www.odtu.edu.tr/home/wwwoed/documents/Ataturk_ilkeleri_sempozyum.doc 21.6.2006

SONUÇ

Modern tarihin, tarih bilimine en büyük katkısı, dünya tarihinin bir bütün halinde incelenmeye başlanmasıdır. Bir devlet ve bir uygarlığın merkeze alındığı yapıdan kurtulan dünya tarihi, artık dünya ilişkileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Tarihin alanının gelişiminde Annales Ekolü'nün önemli bir rolü vardır.

Annales Ekolü'nün büyük bir rol oynadığı tarih biliminin ülkemizdeki gelişimine ise önemli kurumlar ve tarihçiler ön ayak oldu. Bu kurumlar; TOEM, Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı, Türkiyat Enstitüsü, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İ.Ü İktisat Fakültesi, ADTCF, TTK ve Tarih Vakfı'dır. Bu açıdan öncü tarihçiler ise; Ahmet Refik Altınay, Fuat Köprülü, Yusuf Akçura, Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalcık'tır.

Bu önemli isimler sayesinde alanı genişleyen tarihçilikte, 1960'larda gündeme gelen ATÜT tartışmaları ile Avrupa'nın bir kıyaslama unsuru olarak çalışmalara dâhil oldu. Ancak Avrupa, Osmanlı toprak düzeninin feodal bir karakter taşıdığını ya da taşımadığını ispat için araştırmalarda yerini aldı. 1970'ler itibariyle de akademik tarihçilik, "klasik dönem" Osmanlı tarihinde yoğunlaşırken, 1986'da benimsenen Türk İslam Sentezi ile de çağdaş dünya tarihi ve Avrupa tarihinden soyutlanmış bir karaktere büründü. 1970 tarihi ile başlayan karşılaştırmalı tarihten uzaklaşma 1986 yılıyla da çağdaş dünya tarihi ve Avrupa tarihinin tarih öğretimindeki oranının düşürülmesiyle pekişti.

Türkiye'de tarihçilik kendi sınırları içinde gelişen bir yapı ve içe dönük bir karakter sergilemektedir. Bu yapı yanında tarihçiliğe hâkim olan "biz bize benzeriz"cilik fikri de, tarihimizi diğer milletlerin tarihlerinden soyutlar bir yapıda işlememize neden olmaktadır. Yeniçağ tarihi araştırmalarında da Osmanlı Devleti tarihinin önemli bir yeri vardır. Özellikle Osmanlı tarihi, 16. ve 17. yüzyıl ağırlıklı incelenmektedir. Araştırma alanındaki bu ağırlıkta, yeniçağ Avrupa tarihinin konumu ise; ayrı bir tarih olarak ele alınarak yüzeysel bir incelemeye konu olmaktadır.

Osmanlı tarihçiliği söz konusu olduğunda temas edilmesi gereken bir husus ise Osmanlı araştırmalarındaki 17. ve 18. yüzyıllara karşı ilgisizliktir. Bu yüzyılların Osmanlı Devleti'nin “gerilemesi” ya da “çöküşü”nü açıklayan dönem olarak kabul edilmesinin de buna etkisi büyüktür. Burada Avrupa tarihi üzerine çalışmanın gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Çünkü 17. ve 18. yüzyıllar üzerine dönemin Avrupa'sının gelişmelerinin de göz önüne alındığı çalışmaların yapılması, hem Avrupa tarihini anlamayı hem de Osmanlı Devleti'nin gerileme-çöküş dönemini açıklığa kavuşturmayı sağlayacaktır.

Uzun bir süre Osmanlı tarihi ile Avrupa tarihinin ayrı ayrı ele alınmalarına, Avrupalı ve Amerikalı uzmanların Avrupa ve Osmanlı siyasi sistemlerinin farklılığına inanmaları neden oldu. Osmanlı tarihi ile Avrupa tarihi ortak paydaların varlığını ilk öne süren Avrupa tarihçisi Fernand Braudel'dir. Türkiye'de Braudel'in tarihe yaklaşımının yansımalarını ise Ömer Lütfi Barkan'ın çalışmalarında görmekteyiz.

Yeniçağ Avrupa tarihçiliği açısından üzerinde durulması gereken bir konuda tarihçiliğimizdeki Avrupa algısıdır. Osmanlı dönemi Avrupa, iki farklı açıdan merak uyandırmaktadır. Öncelikle Avrupa, Osmanlı karşısındaki yükselişine neden olan ilmi ve teknik gelişimiyle merak konusudur. Diğer taraftan ise Avrupa, Osmanlı toprakları üzerindeki emellerine dikkati çekmek için ilgi konusudur. Bu iki konu dolayısıyla Avrupa tarihi, Kâtip Çelebi, İbrahim Müteferrika, Şanizade Ataullah Efendi, Sahak Ebru ve Abdullah Cevdet gibi önemli isimlerin çalışmalarında yerini aldı. Dünden bugüne Avrupa'yı tanımlama ya da anlamaya yönelik çalışmalarda üzerinde durulan iki konuyla Avrupa incelenmektedir. 1- Doğu- Batı ayrımı 2- Avrupa'nın kendine yüklediği anlamlar. Sonuçta Avrupa, bu iki konu çerçevesinde anlamlar yüklenen bir konu niteliğindedir.

Halen tartışılan Doğu-Batı ayrımının yarattığı kültürel ikilem ve Avrupa merkeziliğin hâkim olduğu bir tarih anlayışında “ötekileştirme” olgusundan kurtulmak tarihi bir bütün halinde anlamakla mümkündür. Bu açıdan Avrupa tarihi üzerine çalışmaların artması Avrupa'yı algılama ve yorumlamayı zenginleştirici bir işleve sahiptir.

Ancak Avrupa tarihi araştırmalarının önemini vurguladığım çalışmamda Avrupa tarihinin akademik düzeyde de yeterli bir yere sahip olmadığı ortadadır. Yeniçağ tarihi araştırmaları, Osmanlı Devleti tarihi ağırlıklıdır. Üiversitelerin yeniçağ tarihi anabilim dallarının yayın faaliyetleri incelendiğinde, 1294 tane Osmanlı Devleti tarihine yönelik çalışmaya karşın Avrupa tarihi hakkında yalnızca 34 yayın bulunmaktadır. Yine araştırma alanı seçiminde de uzmanlık alanı tercihi Osmanlı Devleti tarihi üzerinedir. Yeniçağ tarihi anabilim dallarında bulunan 122 öğretim üyesinin sadece 21'i Avrupa tarihi ile ilgili yayın faaliyetinde bulunmaktadır. Bu 21 öğretim üyesinden ancak 8'inin araştırma alanı Avrupa tarihidir.

Üiversitelerin tarih lisans eğitiminde Avrupa tarihinin durumunu ise şöyle özetlemek mümkündür.

- Osmanlı Devleti tarihi ağırlıklı eğitim, tarihi olaylardaki bütünlüğü ve devamlılığı anlamayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla tarih eğitimimiz senkronize tarih anlayışından uzaktır.
- Yeniçağ Avrupa tarihinin konu çerçevesini de Osmanlı Devleti'nin temasta bulunduğu ölkelere değinilmesiyle sınırlıdır.
- Üiversitelerimizde akademik düzeyde alanlaşma Türk tarihi ana eksenini çerçevesinde şekillenmektedir.

Yeniçağ Avrupa tarihi üzerine yayın faaliyetindeki yetersizliğin giderilmesi ise tercüme faaliyetleri ile özölmeye çalışılmaktadır. Tercüme alışmaları II. Meşrutiyet'ten günümüze bu alandaki boşluğu doldurmak için başvurulan bir yöntemdir. Cumhuriyet dönemi tercüme faaliyetlerinde 1937'de Remzi kitabevi ve Tercüme Bürosu'nun (1940–1967) alışmaları önemli adımlardır. 1980'lerde yeniden bir yoğunluk kazanan tercüme çalışmaları günümüzde de bu alandaki boşluğu doldurma adına önemli bir yere sahiptir.

Yeniçağ Avrupa tarihinin akademik düzeyde yeterli ilgiyi görememesinin yanı sıra ele alınması gereken bir konuda Avrupa tarihi araştırmalarındaki konu seçimidir. Avrupa tarihi üzerine yapılan çalışmalardaki yetersizliğe bir de konu

tercihlerindeki kısırdöngü eklenmelidir. Taradığım kitaplar v makaleler sonucunda Avrupa tarihinin coğrafi keşifler, Rönesans-Reform ve Osmanlı Devleti ile Avrupa siyasi temasları çerçevesinde incelendiğini gördüm.

Coğrafi keşifler Avrupa tarihi denince akla ilk gelen olaylardandır. Bunun iki nedeni vardır. Coğrafi keşifler; günümüz Avrupa'sını şekillendiren bir olay olarak kabul edilmektedir. İkinci neden ise coğrafi keşifler Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısındaki üstünlüğünü kaybetmesine yol açan bir olaydır. Coğrafi keşiflerin araştırmalarda nasıl ele alındığının genel çerçevesi ise şu şekildedir. Konu, Osmanlı'nın keşif faaliyetine etkisi ya da keşiflerin Osmanlı'ya etkisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Özellikle de bu konuda keşif faaliyetlerine Osmanlı'nın olumlu etkisinin altı çizilir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar içinde bir iki tanesi istisna adı coğrafi keşifler olan bir araştırma bulunmamaktadır. Daha ziyade coğrafi keşifler asıl teması edilen konunun, açıklayıcı unsurlarından biri olduğu için ele alınan bir öge niteliğindedir.

Aynı durum Rönesans ve Reform konusu içinde geçerlidir. Rönesans ve Reform konusu ise daha ziyade Osmanlı Devleti ile Avrupa'nın sosyal ve düşünce hayatındaki gelişimin farkını ortaya koymak için ele alınmaktadır. Doğu – Batı ayrımında da açıklayıcı niteliğe sahip bu iki olay, Osmanlı'nın geriliğinin nedenlerini ortaya koyarken de açıklayıcı bir unsur olarak görülür. Rönesans ve Reform Avrupa tarihi söz konusu olduğunda ilgi çekicidir. Çünkü Rönesans; Avrupa'nın düşünsel gelişimini, Reform ise; dinsel değişimini simgeleyen olaylardır.

Bu iki konu dışında Avrupa tarihi araştırmaları, Osmanlı Devleti ile Avrupa devletlerinin siyasi, ticari ve kültürel ilişkilerinin tercih edildiği bir yapıya sahiptir. Bu tür çalışmalarda ise Osmanlı Devleti ile ilişkide bulunmuş devletlerin söz konusu edilmesinde seyahatnameler ile sefaretnamelerin üzerinde yapılan değerlendirmeler öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Avrupa tarihi üzerine özgün çalışmalar ortaya konmazken Osmanlı Devleti ile teması olmayan konulara da ilgisiz kalınmaktadır.

Avrupa tarihinin ortaöğretimdeki durumunun da konum açısından önemi büyüktür. Avrupa tarihinin eğitim tarihindeki öneminin başlangıç tarihi, Tanzimat dönemidir. Sonrasında özellikle Meşrutiyet dönemi 1908 Hareketi ile ders

programlarında ağırlıklı Avrupa tarihi olan dünya tarihinin haftalık saati 8'den 11'e çıkarıldı. Yine bu dönemin önemli ismi ise ders kitaplarında Avrupa tarihine verdiği önem ve yer ile öne çıkan tarihçimiz Ali Reşad'tır.

Cumhuriyet dönemi ise 1924 tarihli lise ders programı Avrupa tarihi ağırlıklıdır. Yapılan değişiklikle Avrupa tarihinin 1927 programındaki durumu Meşrutiyet dönemi ile aynı düzeydedir. 1930 yılına gelindiğinde ise Türk tarih tezinin etkisiyle ders programlarında Avrupa tarihine sınırlı yer verildi. Avrupa tarihinin ders programlarında 1930'larla başlayan ve 1976'da Milliyetçi Cephe hükümetiyle de devam eden çizgide azalan yerinde, 1995'e gelindiğinde de değişiklik olmadı. Şöyle ki; 1976–1977 yılında sadece elli sekiz sayfalık bir yere sahip Avrupa tarihinin ders kitaplarındaki durumu 1995 yılında on sayfaya düştü. Bu kısıtlı yer verilmenin yanı sıra ders kitaplarında Avrupa tarihi ile ilgili bilgiler de eksik, özensiz ve hatalı bilgilerdir.

Sonuç olarak ders kitapları için şunları söyleyebilirim;

- Ders kitaplarındaki hâkim görüş, Avrupa'yı dünyanın merkezine alan bir anlayışa sahiptir.
- Ders kitaplarında “öteki” olarak görülen toplumların tarihi azalırken, Orta Asya, İslam toplumlarının tarihi artmaktadır.
- Yine Avrupa tarihi öğrenci tarafından öğrenilmesi gereksiz görülen bir tarih, öğretmen için de yüzeysel işlenen bir konu niteliğindedir.

Akademik düzeyde ve ortaöğretimdeki yerine değindiğim Avrupa tarihine tarih alanında faaliyet yürüten kurumlar tarafından da yeterli önemin verilmediğini söyleyebilirim. Yine TTK ve Tarih Vakfı'nın bu alanda yeterli yayın faaliyetinde bulunmadığını ortaya koymaya çalıştım. Süreli yayınlar adına da temas ettiğim bu yetersizliği, dergilerin yayınlarındaki ağırlıklı da vurguladım. Türkiye'deki süreli yayınlardan istikrarlı yayın faaliyeti ile öne çıkan Toplumsal Tarih dergisinden örnekle konunun önemini vurgulamalıyım. 1994–2005 arasındaki sayılarını incelediğim ve yakın çağ tarihi ağırlıklı Toplumsal Tarih dergisinde yeniçağ tarihi ile ilgili yer alan 171 makaleden %62'si Osmanlı tarihi üzerineyken %38'i Avrupa tarihi

ile ilgilidir. Dolayısıyla üniversite dışı tarih çalışmalarında da Avrupa tarihi yeterli ilgiyi görememektedir.

Tabii konunun diğer bir boyutunu da Avrupa tarihine olan bu ilgisizliğin sebeplerinin ortaya konması oluşturmaktadır. Avrupa tarihine ilgisizliğin nedenlerini üç başlık altında ele almak mümkündür. Bu nedenlerden ilki Avrupa hakkındaki önyargılardır. Avrupa'ya karşı önyargıların temeli Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Karlofça Antlaşması'na kadar olan dönemde Dar'ül Harp toprakları olarak algılanan Avrupa, kâfir insanların yaşadığı, İslam topraklarına kazandırılması gereken bir yerdir. Karlofça'dan sonraki dönemde ise Avrupa, Osmanlı Devleti için askeri üstünlüğü dolayısıyla örnek alınması gereken bir unsur olarak değerlendirildi. Tanzimat'tan günümüze devam eden anlayışıyla da Avrupa; örnek alınması gereken ya da emperyalist emelleri dolayısıyla uzak durulması gereken bir medeniyettir.

Avrupa'ya karşı önyargıları besleyen konulardan biri Avrupa'nın sahip olduğu kapitalist zihniyettir. Dolayısıyla Avrupa tarihi de, bu yayılcı anlayışın tarihidir. Avrupa hoşgörüden uzak bir medeniyettir. Avrupa'nın tarihi de bu hoşgörüsüzlük örnekleriyle doludur. Bu olumsuz yargılara eklenebilecek bir diğer konuda, Avrupa'nın Haçlı zihniyetinin devam ettiğine yöneliktir. Bu olumsuzluklarla tanımlanan Avrupa'nın tarihi de bir Hıristiyan tarihi ya da bir sömürü tarihi olarak görülmektedir.

Avrupa tarihine ilgisizliğin nedenlerinden biri de kültürel ve siyasal kaynaklıdır. Aslında özünde önyargılardan beslenen bu faktörleri şöyle özetleyebilirim. Sürekli dinsel kimliğine vurgu yapılan Avrupa, Hıristiyan dinine mensubiyeti nedeniyle kültürel açıdan farklı bir coğrafya olarak algılanmaktadır. Bu kültürel farklılığın siyasal bir içerik kazanmasıyla da günümüzde Avrupa, ya taraftar olunması gereken ya da karşı olunması gereken bir konu niteliğindedir. Avrupa karşıtlığının siyasal bir karaktere bürünmesi ise Avrupa'ya duyulan tarihsel önyargıların canlı tutulmasına neden olmaktadır.

Yeniçağ Avrupa tarihi araştırmalarının gelişimine engel olarak gösterilebilecek nedenlerin bir kısmı da bilimsel temellidir. Avrupa üzerinde çalışan araştırmacıların bu alanda karşılaştıkları zorluklar, bu alana yönelimi etkileyen

konulardır. Bu alanda çalışan araştırmacıyı engelleyen sorunları şöyle özetleyebilirim: 1-Avrupa kaynaklarına ulaşmadaki sıkıntılar 2- En azından bir ya da iki yabancı dile hâkimiyet 3- Bilimsel çalışmanın yürütülmesi ve devamlılığı için maddi desteğin sağlanamaması.

Özellikle de Avrupa kaynaklarına ulaşmanın zorluğu ve bu kaynakların diline hâkimiyet bu alanın gelişmesine engel olmaktadır. Bu sıkıntılar yüzünden de akademik düzeyde uzmanlaşma, Osmanlı tarihi üzerindedir. Yayın faaliyeti açısından da durum aynı şekildedir. Üniversitelerin yeniçağ tarihi araştırmaları Osmanlı tarihi ağırlıklıdır. Avrupa tarihi ise genel hatlarıyla bir bilgiye sahip olunması yeterli bir alan olarak görülmektedir. Ancak Avrupa tarihine ilgiyi etkileyen tüm bu konulara karşın Avrupa tarihi; karşılaştırmalı tarih anlayışı ve evrensel düzeyde bir tarihin ortaya konması için gerek akademik düzeyde gerekse tarih öğretiminde Osmanlı tarihine verilen ağırlıkla eşit düzeye getirilmelidir.

Konu, AB'ye üyelik sürecindeki Türkiye için iki kat daha öneme sahiptir. Cumhuriyetin temelini atıldığı yıllarda oranı %70 olan dünya tarihinin günümüzde tarih kitaplarındaki yeri % 5'e düştü. Bu açıdan Türkiye'de AB'nin eğitim politikaları ile uyumlu bir eğitim anlayışının temelini atılması gerekmektedir. Avrupa tarihi üzerine çalışmaların kaçınılmaz önemi AB sürecindeki Türkiye için üstleneceği bir diğer işlevi dolayısıyla da altı çizilmesi gereken bir konudur. Sonuç olarak; Türk-İslam anlayışının hâkim olduğu bir zihniyetten ziyade AB'ye üyelik sürecinde tarih eğitimi ve ders kitaplarının genç nesillere Avrupalılık kimliği ile ulusal kimliği geliştiren bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Sürelî Yayınlar

Bellefen

Cogito

Doğu Batı

Ekonomik Yaklaşım

Tarih Dergisi

Tarih ve Toplum

Toplumsal Tarih

Toplum ve Bilim

Kitaplar

ACAROĞLU, M. Türker., **Batı'da ve Türkiye'de Kaynakça Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

ADIVAR, Adnan., **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2000.

AKAL, Cemal Bali., **Modern Düşüncenin Doğuşu İspanyol Altın Çağı**, Dost Kitapevi, Ankara, 2003.

AKINCI, Gündüz., **Türk-Fransız Kültür İlişkileri (1071–1859)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.

AKŞİN, Sina., **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789–1980)**, C.1, Yenigün Haber Ajansı Yayıncılık A.Ş, 1997.

AKYÜZ, Yahya., **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi yayınları No: 149, Ankara, 1985.

Ali, REŞAD., **Avrupa ile Münasebât-ı Hariciyyemiz Nokta-i Nazarından Tarih-i Osmanî**, (Mekteb-i Mülkiye 1. sınıfında takrir edilen ders notları) Kanaat Matbaası, İstanbul,1329.

Ali, REŞAD., **Kurun-u Cedide Tarihi** (Sultani, Fünun ve Edebiyat Şubeleri 10 ve 11. Sınıflar için), C.1,Matbaa-i Amire, İstanbul, 1332.

ALTAR, Cevat Memduh., **Onbeşinci Yüzyıldan Bu Yana Türk ve Batı Kültürlerinin Karşılıklı Etkileme Güçleri Üstünde Bir İnceleme**, Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 453, Kültür Eseleri Dizisi:1, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981.

ASİLTÜRK, Baki., **Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa**, Kaknüs Yayınları, İstanbul,2000.

Avrupa Tarihi, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 413,Açık öğretim Yayın No:172, Eskişehir,1991.

AYDIN, Necati., **İlkçağdan Son Çağa Türk ve Avrupa İnsanının Ekonomik Mücadele Tarihi**, Arkadaş Yayınları, İstanbul,1999.

AYTAÇ, Kemal., **Avrupa Eğitim Tarihi**, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1980.

BAYKAL, Bekir Sıtkı., **Yeni Zamanda Avrupa Tarihi**, C.2,1.Kitap, TTK, Ankara,1961.

BENEVOLO, Leonardo., **Avrupa Tarihinde Kentler**, Literatür, 2006.

BERKTAY, Halil., **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983.

500.Yılında Amerika., Haz: Recep Ertürk – Hayati Tüfekçioğlu, Bağlam Yayınları,2003.

BOCK, Gisela. ,**Avrupa Tarihinde Kadınlar**, (Çev: Zehra Yılmaz), Literatür, 2004.

BULAÇ, Ali., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Feza Gazetecilik A.Ş, İstanbul, 2001.

BURKE, Peter ., **Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler**,(Çev:Uygar Abacı), Literatür, 2003.

CARDİNİ, Franco., **Avrupa ve İslam**,(Çev: Gürol Koca), Literatür, 2004.

COPEAUX, Etienne., **Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine**, (Çev: A Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Çağdaş Dünya Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1078, Açık öğretim Fakültesi Yayınları No: 596,Eskişehir, 1999.

ÇAVDAR, Tefik., **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839–1950)**, İmge Kitapevi, Ankara,1999.

DELANTY, Gerard., **Avrupa'nın İcadı**, (Çev: Hüsamettin İnanç), Adres Yayınları, 2004.

DERELİ, Hamit., **Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler**, Anıl Matbaası, İstanbul, 1951.

DURSUN, Davut., **Yol Ayrımındaki Türkiye**, Emre Yayınları, İstanbul,1996.

DURUKAN, Kaan., **Türkîli Hicazkâr, Türkiye'de Tarih Anlayışı Üzerine**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

ECO, Umberto., **Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı**, Literatür, 2004.

ERKAN, Hüsnü – Canan., **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1998.

ERTEM, Sadri., **Avrupa'nın İskeleti**, Kanaat Kitapevi, İstanbul, 1939.

FAROQHI, Suraiya., **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?** , Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Felsefe Kurumu Seminerleri, Ankara,1977.

FONTANA, Josep., **Çarpıtılmış Geçmiş Ayna Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması**, (Çev: Nurettin El Hüseyini), Literatür, 2003.

GEORGEON, François., **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876–1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara,1986.

GOFFMAN, Daniel., **Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300–1700**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

GOODY, Jack., **Avrupa'da Aile**,(Çev:Serpil Arısoy), Literatür, 2004.

GÜROL, Ümit., **İtalyan Edebiyatında Türkler(Başlangıcından 1982'ye)**, İmge Kitapevi, Ankara, 1987.

Hamit ve Muhsin, **Türkiye Tarihi**, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul,1930.

HOF, Ulrich Im., **Avrupa'da Aydınlanma**, Literatür, 2004.

İsmarlama Ders Kitapları Üzerine Rapor, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.

İŞİK, Gül., **İspanya: Bir Başka Avrupa**, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

İNALCIK, Halil., **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**,(1300–1600), C.1, Eren Yayıncılık, İstanbul,2004.

İNAN, Afet., **Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu**,TTK, Ankara,1953.

İSLAMOĞLU, Huri., **Neden Avrupa Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul,1997.

KABAKLI, Ahmet., **Temellerin Duruşması**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

KARA, Kemal., **Tarih 2**, Önde Yayıncılık, İstanbul, 2003.

KEZER, Aydın., **Türk ve Batı Kültürü Üstüne Denemeler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 645, Kültür Eserleri Dizisi: 50, Ankara, 1986.

KOCABAŞ, Süleyman., **Tarihte Türkler ve Fransızlar**, Vatan Yayınları, İstanbul,1990.

KONA, Gamze Güngörmüş., **Batı'da Aydınlanma Doğu'da Batılılaşma**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul,2005.

KONGAR, Emre., **Küresel Terör ve Türkiye**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2002.

KORALTÜRK, Murat., **Osmanlı Ekonomik ve Toplumsal Tarihine İlişkin Türkçe Makaleler Bibliyografyası Denemesi (1910–1997)**, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1998.

KUBAN, Doğan., **Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekân Teşekkülü: Rönesans ile Bir Mukayese**, Güven Basım ve Yayınevi, İstanbul,1958.

KÜÇÜKKALAY, A.Mesud., **Coğrafi Keşifler ve Ekonomiler Avrupa ve Osmanlı Devleti**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2001.

Osmanlılarda ve Avrupa'da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16.-18. Yüzyıllar, Metis Yayınları, İstanbul, 1986.

Öğretmenler İçin AB Kılavuzu, MEB Hizmet İçi Eğitim Dairesi Başkanlığı, AB-Türkiye İşbirliği Derneği, (Der: Dr. E. Leyla Üstel), Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi, Ankara, 2005.

ÖNGÖR, Sami., **Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi**, Maarif Basımevi, İstanbul,1954.

ÖZBARAN, Salih., **Tarih Tarihçi ve Toplum**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3.Bsk., İstanbul, 2005.

SANDER, Oral., **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, 13.Bsk., İmge Kitapevi, Ankara,2005.

SCHULZE, Hagen., **Avrupa'da Ulus ve Devlet**,(Çev: Timuçin Binder), Literatür, 2005.

STRADLING, Robert., **20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.

ŞAPOLYO, Enver Behnan., **Osmanlı İnkılâp ve Avrupa Tarihi Özü**, Berkalp Kitapevi, Ankara,1946.

ŞİRİN, İbrahim., **Osmanlı İmgeleminde Avrupa**, Lotus Yayınevi, Ankara,2006.

TANİLLİ, Server., **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, C.3, Adam Yayınları,2004.

TANİLLİ, Server., **Uygarlık Tarihi**, Adam Yayınları, İstanbul,2001.

Tarih 2 Ders Kitabı., (Haz.: Kazım Yaşar Koprıman, Bahaeddin Yediyıldız, Yavuz Ercan, Özer Ergenç, Reşat Genç, Özkan İzgi, Rıfat Önsoy), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,2001.

Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul,1931.

Tarih II Ortazamanlar, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul,1933.

Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlar, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1933.

Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul,1931.

Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,2003.

Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,2000.

Tarih ve Toplum Makaleler Dizini (Ocak 1984-Aralık 2003),(Haz.: Murat Koraltürk, Cemalettin Yılmaz, Hasan Deniz),İletişim Yayınları, İstanbul,2004.

THOMSON, David., **Tarihin Amacı**, (Çev: Salih Özbaran), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 20, İzmir, 1983.

TİLLY, Charles., **Avrupa’da Devrimler 1492–1992**, (Çev:Özden Arıkan), Literatür,2005.

TİMUR, Taner., **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Yayınevi, Ankara,2001.

Türk-İngiliz İlişkileri 1583–1984, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara,1985.

TÜRKSÖNMEZ, Müjgan., **Yeni ve Yakınçağ’da Önemli Olaylar ve Hareketler**, İzmir Eğitim Enstitüsü Ders Kitapları, No:13,Karınca Matbaacılık, İzmir,1971.

Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmaji, (28.X–1.XI.1985) Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir,1987.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı., **Osmanlı Tarihi**, C.3, TTK, Ankara, 1988.

YÜRÜKEL, M. Sefa M., **Batı Tarihinde İnsanlık Suçları**, Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, Avcıol Basım Yayın, İstanbul,2000.

Makaleler

“Tarih Eğitiminde Yeni Bir Modele İhtiyacımız Var!”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:100, Nisan 2002.

ADANIR, Fikret.,“Osmanlı Hâkimiyeti Boyunca Güneydoğu Avrupa’da Gelenek ve Kırsal Değişim”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 46-47, 1989.

AKAY, Ali.,“Ötekinin Sorunsallaştırılması”, **500. Yılında Amerika**, (Haz.: Recep Ertürk-Hayati Tüfekçioğlu), Bağlam Yayınları,2003.

ALKAN, T. Ahmet., “Osmanlı Tarihi Bir “İnanç Alanı!”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 73, Doğan Dağıtım A.Ş, Ankara, 2003.

AND, Metin., “Biz Türklerin Dostu Mozart”,**Tarih ve Toplum**, C.5, Sayı:27, Mart 1986.

ARI, Bülent., “İlk Osmanlı-Hollanda Münasebetleri”, **Osmanlı**, C.1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,1999.

ARIKAN, Zeki., “Ders Kitaplarında Avrupa Tarihi”, **TÖDK**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.

ARIKAN, Zeki., “Avrupa’da Türk İmgesi”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C.9, Ankara,1999.

ARIKAN, Zeki.,“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarihçilik”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

ARIKAN, Zeki., “Coğrafi Keşifler, Yeni Ürünler, Yeni Alışkanlıklar”, **500. Yılında Amerika**, (Haz.: Recep Ertürk-Hayati Tüfekçioğlu), Bağlam Yayınları,2003.

ARIKAN, Muzaffer., “XIV- XVI. Asırlarda Türk- İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”, **ADTCFD**, C. XXIII, Sayı: 3–4, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.

ARMAĞAN, Mustafa., “Osmanlıları Geri Getirmek”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl:2, Sayı:7, Kadim Yayınları, Ankara, 2006.

ASİLTÜRK, Baki., “Osmanlı Seyyahları Avrupa Yolunda”, **Osmanlı**, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,1999.

ASLAN, Cengiz A. – GÖKKAYA, Kürşat.,“Avrupa Birliği’nin Eğitim Politikalarının Sosyal Bilgiler Dersinin Genel Amaçlarına Etkisi”**Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 24, Sayı:3, 2004.

AYDÜZ, Salim., “XIV.- XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Taife-i Efrenciyan)”, **Bellekten**, C.LXII, Sayı:235, 1998.

BAĞIŞ, Ali İhsan.,“III. George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğundaki Ekonomi Siyaseti 1760–1815”, **Türk-İngiliz İlişkileri 1583–1984**, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara,1985.

BAŞTAV, Şerif., “14.-15. Yüzyıllarda Osmanlı Fetihleri Sırasında Avrupa'nın Siyasi ve İktisadi Durumu”,**Belleten**, C.LII, Sayı:202, 1988.

BELGE, Murat.,“Don Kişotluk Nedir?” **Toplumsal Tarih**, Sayı:133, Ocak 2005.

BERK, Özlem.,“Batılılaşma ve Çeviri” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce(Modernleşme ve Batıcılık)**,C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

BERKTAY, Halil., “Dört Tarihçinin Sosyal Portresi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:54-55, Birikim Yayınları, İstanbul, 1991.

BERKTAY, Halil.,“Dünyada ve Türkiye’de Tarihçiliğin Durumu ve “Dilinin Evrenselleşmesi” Üzerine Düşünceler”, **TÖDK**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.

BERKTAY, Halil.,“Tarih Çalışmaları”,**CDTA**, C.9, İletişim Yayınları, İstanbul,1996.

BEYAZIT, Yasemin., “Yeniçağ’da Osmanlı- Fransa ilişkileri”, **Yeni Türkiye**, Yıl:8, Sayı:44, 2002.

BİLİM, Cahit., “Renaissance’ın Doğuşu” **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.1, Sayı: 3, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1335, Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 10, Eskişehir, 2002.

BORA, Tanıl., “Milliyetçi- Muhafazakâr ve İslamcı Düşünüşte Negatif Batı İmgesi”, **Modernleşme ve Batıcılık**, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul,2002.

BOZTEMUR, Recep., “Tarih Ders Kitapları ve Avrupa Tarihi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 117, Eylül 2003.

BULUT, Mehmet., “XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler”, **Ekonomik Yaklaşım**, C.11, Sayı:39, 2000.

BURİAN, Orhan.,“Türk Görüntüsünün Rönesans Dönemi İngiliz Edebiyatına Yansıması”, (Çev.: Çiğdem İpek),**Belleten**, C. LVI, Sayı: 216, 1992.

CERAN, İsmail.,“Vadilmehazin Savaşı”**Belleten**, C.LX, Sayı: 228,1996.

ÇAPA, Mesut.,“Türkiye’de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:129, Eylül 2004.

ÇIRAKMAN, Aslı., “Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe”, **Doğu-Batı**, Sayı:14, 2001.

ÇIRAKMAN, Aslı., “Hıristiyanlıktan Uygarlığa: Değişen Avrupa İmgeleri”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 112, Nisan 2003.

DAVRAN, Zeynep., “Reformlar” **Osmanlılarda ve Avrupa’da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16.-18. Yüzyıllar**, Metis Yayınları, İstanbul, 1986.

DAVRAN, Zeynep., “Rönesans Olayı ve Hümanizm”,**Osmanlılarda ve Avrupa’da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16.-18. Yüzyıllar**, Metis Yayınları, İstanbul, 1986.

DAVUTOĞLU, Ahmet., “Genel Dünya Tarihi İçinde Osmanlı’nın Yeri: Metodolojik Meseleler ve Osmanlı Tarihi’nin Yeniden Yorumlanması”,**Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C.7, Ankara,1999.

DEMİR, Fevzi., “Bir Algılama ve Uygulama Alanı Olarak Türkiye’de Tarih Lisans Programlarında Tarihsel Özne”, **Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

DENİZ, Gürbüz.,“Kâtip Çelebi”, **Osmanlı**, C.8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

DENKEL, Arda., “Modern Düşüncenin Ortaya Çıkışı”, **Osmanlılarda ve Avrupa’da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16.-18. Yüzyıllar**, Metis Yayınları, İstanbul, 1986.

DENKEL, Arda., “Rönesans Sonlarında Düşünce ve Bilim”, **Osmanlılarda ve Avrupa’da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16.-18. Yüzyıllar**, Metis Yayınları, İstanbul, 1986.

ELDEM, Edhem., “17. ve 18. Yüzyıllarda Devlet-Ekonomi İlişkilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e (Sempozyum) 1. Uluslararası Tarih Kongresi 24–26 Mayıs 1993**, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

EREN, İsmail., “Rucer Yosif Boşkoviç’in 1762 Tarihli İstanbul-Lehistan Seyahatine Ait Hatıra Defteri”, **Tarih Dergisi**, C.12, Sayı:16, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1962.

ERGÜR, Ali., “Yeni Bir Avrupa Kimliğine Doğru”, **Görüş Dergisi**, Sayı:59, Haziran-Temmuz 2004.

ERTUĞRUL, Kürşad., “Sosyal Teoride İdeolojik Kapanımları Kırma Arayışları ve Doğu/Batı Ayrımı”, **Doğu Batı**, Yıl:7, Sayı:28, 2004.

ERTÜRK, Recep., “Batı Efsaneleri ve Amerika Kıtası”, **500. Yılında Amerika**, (Haz: Recep Ertürk-Hayati Tüfekçioğlu), Bağlam Yayınları, 2003.

FAROQHİ, Suraiya., “Osmanlı Tarihini Ararken”, **Defter**, Yıl:6, Sayı:20, 1993.

GÖRGÜN, Tahsin., “Avrupa’nın Sosyo-Politik Oluşumunda Bir Faktör Olarak Osmanlı Devleti”, **Osmanlı**, C.7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

GÖYÜNÇ, Nejat., “Salomon Schweigger ve Seyahatnamesi”, **Tarih Dergisi**, C.13, Sayı:17–18, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1963.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin., “Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronominin Osmanlı Devleti’ne Girişi (1660–1860)”, **Bellekten**, C.LVI, Aralık, Sayı:217, 1992.

İNALCIK, Halil., “Modern Avrupa’nın Gelişmesinde Türk Etkisi”, **Osmanlı ve Dünya; Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri**, (Haz: Kemal Karpat), Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001.

İNALCIK, Halil., “Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış” **Osmanlı**, C.1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

İNALCIK, Halil., “Osmanlı’nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret”, **Doğu Batı**, Yıl:6 Sayı: 24, 2003.

İNALCIK, Halil., “Tarihte Avrupa Birliği ve Türkiye”, **Doğu-Batı**, Yıl:8, Sayı: 31, 2005.

İNALCIK, Halil., “Türkiye ve Avrupa: Dün ve Bugün”, **Doğu Batı**, Sayı:2, 1998.

İNALCIK, Halil., “Avrupa Devletler Sistemi, Fransa ve Osmanlı”, **Doğu Batı**, Sayı:14, 2001.

İNALCIK, Halil-YEDİYILDIZ, Bahaeddin., “Türkiye’de Osmanlı Araştırmaları”, **XIII. Türk Tarih Kongresi, 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.1, TTK, Ankara, 2002.

İSLAMOĞLU, Huri –KEYDER, Çağlar., “Osmanlı Tarihi Nasıl Yazılmalı? Bir Öneri”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 1, 1977.

JAMESON, Fredric., “Avrupa ve Ötekileri”, **Cogito**, Sayı: 39, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

KABAAĞAÇLI, Cevat Şakir., “Tarih ve Batı Görüşü”, Anadolu’nun Sesi, 1971, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Modernleşme ve Batıcılık)**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

KABAPINAR, Yücel., “Kredili Sistem ve Lise Tarih Kitapları”, **TÖDK**, (Haz. Salih Özbaran), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.

KAFESCİOĞLU, Çiğdem., “Genişleyen Rönesans”,**Toplumsal Tarih**, Sayı:116, Ağustos 2003.

KAFESOĞLU, İbrahim., “Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik”, **Tarih Dergisi**, Mart 1962-Eylül 1963, C.13, Sayı: 17–18, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1963.

KAFESOĞLU, İbrahim., “Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plan”, **Tarih Dergisi**, C. 14, Sayı: 19, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1964.

KAHYAOĞLU, Dilara.,“Avrupalı ve Türkiyeli Tarih Öğretmenleri Buluştu”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:96, Aralık 2001.

KARAMUK, Gümeç., “Hacı Zağanos’un Elçilik Raporu”, **Bellekten**, C.LVI, Sayı:216,1992.

KAYA, Hayrettin.,“Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Dersi Müfredatları”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 100, Nisan 2002.

KILIÇBAY, Mehmet Ali.,“Globalleşmenin Programı: Batılılaşma”, **Ekonomik Yaklaşım**, C.4, Sayı:9, 1993.

KILIÇBAY, Mehmet Ali., “Tarihsizliğin Marjından Marjinalleştiren Tarih Alanına: Avrupa’nın Kendini ve Dünyayı İnşa Etmesi”, **Doğu- Batı**, Sayı: 14, 2001.

KILIÇBAY, Mehmet Ali., “Fakir Akrabanın Talihi”, **Doğu Batı**, Sayı:2,1998.

KILIÇBAY, Mehmet Ali., “Rönesans ve Doğu”, **Ekonomik Yaklaşım**, C.2, Sayı:4, 1981.

KODAMAN, Bayram.,“XVIII. Yüzyıla Kadar Türkler ve Batı”, **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.7, Sayı: 1–2, Mart-Ekim, Hacettepe Üniversitesi Basım ve Yayım Merkezi, Ankara, 1975.

KOLOĞLU, Orhan., “Tarih Çalışmaları: 1980–95”,**CDTA**, İletişim Yayınları, C.15, İstanbul, 1996.

KORALTÜRK, Murat.,“Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Tarih Araştırmaları Üzerine Son Gelişmeler”, **Öneri**, C.1, Sayı: 3, Haziran 1995.

KUMRULAR, Özlem., “Don Kişot 40 Yaşında” **Toplumsal Tarih**, Sayı:133,Ocak 2005.

KUMRULAR, Özlem., “Kastilya’da Mohaç Paniği”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:96, Aralık 2001.

KUMRULAR, Özlem.,“V. Karl’ın Casusları”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 100, Nisan 2002.

KURAN, Aptullah., “Rönesans Sanatı ve Mimarisi:16. Yüzyıl”, **Osmanlılarda ve Avrupa’da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16.-18. Yüzyıllar**, Metis Yayınları, İstanbul, 1986.

KURAN, Aptullah., “Barok Sanatı ve Mimarisi:17.Yüzyıl”, **Osmanlılarda ve Avrupa’da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16.-18. Yüzyıllar**, Metis Yayınları, İstanbul, 1986.

KURAN, Aptullah., “Osmanlı Klasik Sanatı ve Mimarisi”, **Osmanlılarda ve Avrupa’da Çağdaş Kültürün Oluşumu: 16.-18. Yüzyıllar**, Metis Yayınları, İstanbul, 1986.

KUTAY, Doğan., “Okul Programlarından Avrupa Tarihini Kaldırmalı mıyız?”, **Eğitim Hareketleri**, Yıl: 4, Sayı: 46, Ekim 1958.

MARDİN, Şerif., “Tarihimiz ve Tarihe Soru Sormak: Bir Hasbihal”, **Osmanlı**, C.7 Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,1999.

ORHONLU, Cengiz., “XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz’de Osmanlılar”,**Tarih Dergisi**, C.XII, Sayı:16, Eylül 1961.

ORHONLU, Cengiz., “Tarih Kaynaklarında Hollanda’ya Ait Bilgiler”, **Tarih Dergisi**, Sayı:30,Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul,1976.

ORTAYLI, İlber., “18. Yüzyılda Akdeniz Dünyası ve Genel Çizgileriyle Türkiye”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:1,1977.

ORTAYLI, İlber.,“Tarih Öğretimi İçin Yazılacak Kitaba İlişkin Sorunlar” **TÖDK**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.

ORTAYLI, İlber., “Avrupa’da Bulunan Milletlerin ve Özelliklerinin Kısa Tasviri”, **Tarih ve Toplum**, C.2, Sayı:8, Ağustos 1984.

ORTAYLI, İlber., “Cevdet Paşa ve Avrupa Tarihi”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2000.

ÖZBARAN, Salih., “Tarihçi ve Toplum”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.1, 1983.

ÖZBARAN, Salih.,“Tarih Ders Kitaplarında “Başkaları” Sorunu: Türkiye Örneği”, **Toplumsal Tarih**, Sayı.38, 1997.

ÖZBARAN, Salih., “Türkiye’de Tarihçiliğin Görüntüsü”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C.1, Sayı:2, İzmir, 1992.

ÖZBARAN, Salih.,“Yayılan Avrupa Genişleyen Osmanlı:16. Yüzyıl Başlarında Memluklar, Osmanlılar ve Portekizler”,**Tarih ve Toplum**, C.13, Sayı:74, Şubat 1990.

ÖZBARAN, Salih., “Keşfedenler, Ticaret Yolları ve Osmanlı İmparatorluğu”, **500. Yılında Amerika**, (Haz: Recep Ertürk-Hayati Tüfekçioğlu), Bağlam Yayınları, 2003.

ÖZBARAN, Salih., “Osmanlı Tarihi Bakımından XVI. Yüzyılda Portekizli Tarihçiler”, **Tarih Dergisi**, Sayı:23, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul,1969.

ÖZCAN, Azmi., “Fransa”,**TDVİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.13, İstanbul,1996.

ÖZEL, Oktay., “Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliği”, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Sempozyum Bildirileri**, Toplum ve Bilim / Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul,1998.

ÖZTÜRK, Mutlu., “Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları”, (Halil Berktaş ile Söyleşi), **Toplumsal Tarih**, Sayı:100, Nisan 2002.

SELEN, Sadi., “Tarihte Şark ve Garp Mefhumları” , **Bellekten**, C.VII, Sayı:27,1943.

SEZER, Baykan., “Amerika’nın Bulunuşu ve Endüstri Devrimi”, **500. Yılında Amerika**, (Haz: Recep Ertürk-Hayati Tüfekçioğlu), Bağlam Yayınları, 2003.

SOYSAL, İsmail., “Türk-Fransız İlişkileri” **TDVİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.13, İstanbul, 1996.

ŞAHİN, Sedat., “Martin Luther’in Önyargılı ve Çelişkili ‘Türk’ Kavramı”, **Folklor/Edebiyat**, C. 8, Sayı: 32, 2002.

ŞAKİROĞLU, Mahmut.,“Venedik Cumhuriyeti’nin İstanbul’daki Temsilcileri: Balyoslar Çalışmaları ve Etkinlikleri”, **Tarih ve Toplum**, C.10,Sayı:59, Kasım 1988.

ŞAKİROĞLU, Mahmut., “Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayınlarla Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri ve Bellekten” , **Bellekten**, C.XLVII, Sayı: 188, Ekim 1984.

ŞİŞMAN, Ayşin.,“Türk-Fransız İlişkilerinde Konsolos Arzları”, **Bellekten**, C. LXIII, Sayı:237,1999.

TANSÜ, Emine -Yunus Emre., “Türk Eğitim Sisteminin Gelişim Sürecinde Avrupa Tarihi Öğretimi”, **Türk Kültürü**, Yıl:34, Sayı:394, Şubat 1996.

TAŞÇI, Serdar., “İktidar ve Söylem: Kapitalizm ve Avrupa, **Doğu-Batı**, Sayı: 14, 2001.

TEKELİ, İlhan., “Ötekileştirme ve Ötekileştirme Ekseninde Tarihte Avrupa-Türkiye İlişkileri”,**Toplumsal Tarih**, Sayı:100, Nisan 2002.

TEKELİ, İlhan.,“Küreselleşen Dünyada Tarih Öğretiminin Amaçları Ne Olabilir?”
TÖDK, (Haz: Salih Özbaran), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.

TEZCAN, Baki.,“II. Osman Örneğinde “İlerlemeci” Tarih ve Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, **Osmanlı**, C.7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

TİMUR, Taner., “Said Mehmed Efendi”,**Toplumsal Tarih**, Sayı:128, Ağustos 2004.

TOPÇU, Nureddin., “Rönesans Hareketleri”, **Hareket**, Yıl:1, Sayı:1, Bürhaneddin Matbaası, Ankara,1939.

TOPRAK, Zafer.,“Türkiye’de Çağdaş Tarihçilik (1908–1970)”, **Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, (Der: S. Atauz),Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara,1986.

TUNCER, Hüner., “Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi’nin Fransa Sefaretnamesi”,
Bellekten, C.LI, Sayı: 199,1987.

TUNÇAY, Mete.,“Zalim Bir Hükümdarın Portresi: Şarlken”, **Tarih ve Toplum**, C.14, Sayı: 81, Eylül1990.

TUNÇER, O.Cezmi., “Rönesans ve Klasik Osmanlı Dönemi Dini Yapılarda Kubbenin Amaç ve Uygulanış Açısından Karşılaştırılması”,**Vakıflar Dergisi**, Ankara, 1984.

TUTAL, Nilgün.,“Doğu ve Amerika Arasında Avrupa”, **Doğu Batı**, Yıl:6, Sayı:23, 2003.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin., “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Osmanlı Tarihi Araştırmaları”, **XIII. Türk Tarih Kongresi (4–8 Ekim)**, C.1, TTK, Ankara,2002.

YEL, Ali Murat., “Günümüzde Avrupa’nın Müslümanlara Bakışı”, **Türkiye Diyanet Vakfı Haber Bülteni**, Sayı: 86, 2005.

Tezler

ERTÜRK, Bayram Eyüp., **Ali Reşat ve Tarihçiliği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Danışman Prof. Dr. Zeki Arıkan, İzmir,1999.

Erişim Adresleri

AKYÜZ, Yahya., “17. Yüzyıldan Günümüze Türk Eğitiminde Başlıca Düzenleme ve Geliştirme Çabaları (Genel Özellikler ve Doğrultular)”, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/144/akyuz.htm> (son erişim:21.6.2006)

ERCİLASUN, Konuralp.,“Türk Tarihinde Metodoloji Meselesi”, **III.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi 5–9 Haziran 2005**, http://www.tdcif.org/subpg.php?pg=2004_tebliğler (son erişim: 21.6.2006)

ERDEM, Ali Rıza., “Üniversitelerimizin Bilim Tarihimizdeki Yeri”,**Üniversite ve Toplum**, C.5, Sayı: 1, Ocak 2005, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=235> (son erişim: 21.6.2006)

KISAKÜREK, Mehmet A., “AB Eğitim Programları ve ECTS Uygulamaları” <http://www.ankara.edu.tr/sonEcts/abegitimects.html> (son erişim: 21.6.2006)

KURT, Ramazan K.,“Endülüs'te Rekonkista ve Türkiye'nin Geleceği”, http://www.ortadogugazetesi.net/haber_d.asp?haber=8119 (son erişim: 21.6.2006)

LEKESİZ, M. Hulusi., “Tarih Bölümü Osmanlı Araştırmaları”, www.history.hacettepe.edu.tr/archive/HUOsmanli.html (son erişim: 21.6.2006)

MIZIKACI, Fatma., “Avrupa Okulu ve Türkiye İçin Çıkarımlar”,**Milli Eğitim Dergisi**, Yıl:33, Sayı:166, 2005.

<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/166/index3-mizikaci.htm> (son erişim: 21.6.2006)

ORTAŞ, İbrahim., “Bilimsel Yayınlar Sorunu I”, **Üniversite ve Toplum**,C.2, Sayı:3, Eylül 2002, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=92> (son erişim: 21.6.2006)

Üniversitelerde Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi Dersleri, **Sempozyum (11 Mayıs 2001)**,
http://www.odtu.edu.tr/home/wwwoed/documents/Ataturk_ilkeleri_sempozyum.doc
(son erişim: 21.6.2006)